

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ, ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН
ТА МАРКЕТИНГУ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Освітнього ступеня «магістр»

на тему: **«ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ
ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ»**

Виконав: студент 2 курсу, групи Мев-61
Спеціальності 292 “Міжнародні економічні відносини”
(шифр і назва)

Коваль В.Р.
(Прізвище та ініціали)

Керівник Хривський Р.П.
(Прізвище та ініціали)
Рецензент: Кучер Л.Ю.
(Прізвище та ініціали)

ДУБЛЯНИ 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ, ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН
ТА МАРКЕТИНГУ

Освітній ступінь «магістр»

Спеціальність 292 “Міжнародні економічні відносини”
(шифр і назва напрямку підготовки, спеціальності)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Зав. кафедри _____
(підпис)

к.е.н., доцент Линдюк А.О.
(звання, ступінь, прізвище та ініціали)
« 17 » жовтня 2022 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТА

Коваль Вероніки Романівни
(прізвище, ім'я, по батькові)

1

Керівник проекту (роботи) Хірівський Роман Петрович к.е.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Т Затверджені наказом ЛНАУ від “27” жовтня 2023 р. № № 572/к-с

е 2. Строк подання студентом проекту (роботи) до “16” грудня 2023 року

М 3. Вихідні дані до проекту (роботи) спеціальна література, нормативно-правові акти, матеріали Державної служби статистики України, офіційні публікації та періодичні щорічні звіти провідних міжнародних організацій (ОЕСР та ЄБРР), а також НБУ.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити). Вступ. 1. Теоретико-методологічні засади аналізу міжнародної торгівлі послугами. 1.1. Методичні засади дослідження поняття та класифікації послуг. 1.2. Еволюція системи міжнародної торгівлі послугами. 1.3. Інструментарій регулювання і розвитку міжнародної торгівлі товарами та послугами в умовах глобалізації. 2. Аналіз стану міжнародної торгівлі у сфері надання послуг: глобальні тенденції і українські тренди. 2.1. Дослідження стану міжнародної торгівлі послугами. 2.2. Місце та роль України на світовому ринку послуг. 2.3. Аналіз розвитку торгівлі послугами між Україною і державами Європейського Союзу у рамках поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі. 3. Перспективні напрямки розвитку міжнародної торгівлі послугами в Україні в умовах глобальних трансформацій. 3.1. Секторальний аналіз інтеграції України до Європейського ринку послуг та напрямки її інтенсифікації. 3.2. Розвиток експорту ІКТ послуг як напрямок інтеграції України у єдиний цифровий простір ЄС. 3.3. Перспективи розвитку експортного потенціалу України на світовому ринку послуг.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
таблиці, рисунки

6. Дата видачі завдання "17" 10 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проекту (роботи)
1.	Опрацювання виданого завдання. Збір та вивчення рекомендованої наукової та навчальної літератури, нормативно-правового забезпечення з обраної теми. Підготовка вибірки даних для написання кваліфікаційної роботи. Написання першого (теоретичного розділу роботи).	18.10.2022- 22.02.2023 р.
2.	Опрацювання фінансової звітності об'єкту дослідження, офіційної статистичної інформації. Написання другого (аналітичного) розділу кваліфікаційної роботи.	23.02.2023- 06.09.2023 р.
3.	Здійснення прогностичних розрахунків, розробка проектних рішень щодо покращення досліджуваного напряму діяльності об'єкта кваліфікаційної роботи, відображення практичних рекомендацій, написання третього розділу роботи.	07.09.2023- 22.11.2023 р.
4.	Оформлення кінцевого варіанту роботи, табличних та графічних матеріалів, представлення роботи керівнику та виправлення його зауважень.	23.11.2023- 07.12.2023 р.
5.	Кінцеве оформлення кваліфікаційної роботи (здача роботи на рецензування). Здача роботи відповідальній особі для перевірки на плагіат. Виправлення недоліків після проходження перевірки, та (за умови негативного результату) повторна здача для перевірки на наявність плагіату.	08.12.2023- 29.12.2023 р.
6.	Попередній захист кваліфікаційної роботи (наявність доповіді та презентаційного матеріалу) . Підготовка до захисту при екзаменаційній комісії. Захист	12.01.2024 р.

Студент

_____

(підпис)

Коваль В.Р.

_____

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

_____

(підпис)

Хірівський Р.П.

_____

(прізвище та ініціали)

УДК 338.46:614.025.12:314

Кваліфікаційна робота: 97 сторінок текстової частини, 27 рисунків, 15 таблиць, 33 позиції літературних джерел.

Детермінанти розвитку міжнародної торгівлі послугами України в умовах євроінтеграції.

Коваль В. Р. – Кваліфікаційна робота. Кафедра міжнародних економічних відносин та маркетингу. - Дубляни, Львівський НУП, 2024.

Кваліфікаційна робота розкриває актуальні аспекти здійснення міжнародної торгівлі послугами України в рамках євроінтеграційних процесів в умовах воєнного часу .

У першому розділі досліджено генезис системи міжнародної торгівлі послугами. Обґрунтовано трансформування міжнародної торгівлі послугами в умовах глобалізації та цифровізації економіки. Проведено дослідження інструментів регулювання та розвитку міжнародної торгівлі послугами.

У другому розділі здійснено оцінку стану міжнародної торгівлі послугами у світі. Визначено місце України на міжнародному ринку послуг, структуру вітчизняного експорту та імпорту за видами послуг. Проаналізовано торгівлю послугами між Україною та ЄС в контексті набуття нашою державою статусу кандидата на членство в ЄС. Виявлено вплив повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації на масштаб та структуру торгівлі послугами Україною.

У третьому розділі проведено секторальний аналіз процесу інтеграції України до загальноєвропейського ринку послуг та подано напрямки її інтенсифікації. Запропоновано перспективні напрямки розвитку експортного потенціалу України на світовому ринку послуг.

На основі опрацювання теоретичного та практичного матеріалів зроблені відповідні висновки та конкретні пропозиції.

Анотація

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню чинників розвитку міжнародної торгівлі послугами України в умовах євроінтеграції.

Досліджено основні детермінанти розвитку міжнародного ринку послуг. Розраховано сукупний обсяг світового експорту послуг. Здійснено аналіз загальних тенденцій зростання обсягів експорту послуг у розрізі основних регіонів світу. Виявлено закономірності структури попиту на послуги у розрізі держав Європейського Союзу. Виявлено регіональні тренди експорту та імпорту послуг України. Розроблено та подано уніфікований комплекс заходів, спрямованих на інтеграцію вітчизняної сфери послуг до ринку ЄС. Запропоновано напрямки вдосконалення державної політики забезпечення сталого розвитку найбільш перспективних сфер послуг. Наведено інструментарій розвитку експортного потенціалу сфери послуг України в умовах російської агресії.

Ключові слова: євроінтеграція, торгівля послугами, ринкова економіка.

Summary

The qualification work is devoted to the study of the factors of development of international trade in services of Ukraine in the conditions of European integration.

The main determinants of the development of the international services market have been studied. The total volume of world export of services is calculated. An analysis of the general trends in the growth of the volume of export of services in the main regions of the world was carried out. The regularities of the structure of demand for services across the European Union states have been revealed. Regional trends of export and import of services of Ukraine were revealed. A unified set of measures aimed at integrating the domestic service sector into the EU market has been developed and submitted. Directions for improving the state policy of ensuring sustainable development of the most promising spheres of services are proposed. The toolkit for the development of the export potential of the service sector of Ukraine in the conditions of Russian aggression is presented.

Keywords: European integration, trade in services, market economy.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ.....	10
1.1. Методичні засади дослідження поняття та класифікації послуг.....	10
1.2. Еволюція системи міжнародної торгівлі послугами.....	17
1.3. Інструментарій регулювання і розвитку міжнародної торгівлі товарами та послугами в умовах глобалізації.....	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ У СФЕРІ НАДАННЯ ПОСЛУГ: ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ І УКРАЇНСЬКІ ТРЕНДИ.....	32
2.1. Дослідження стану міжнародної торгівлі послугами.....	32
2.2. Місце та роль України на світовому ринку послуг.....	41
2.3. Аналіз розвитку торгівлі послугами між Україною і державами Європейського Союзу у рамках поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі.....	53
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	64
3.1. Секторальний аналіз інтеграції України до Європейського ринку послуг та напрямки її інтенсифікації.....	64
3.2. Розвиток експорту ІКТ послуг як напрямок інтеграції України у єдиний цифровий простір ЄС.....	76
3.3. Перспективи розвитку експортного потенціалу України на світовому ринку послуг.....	83
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	94

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна наукова думка розглядає міжнародну торгівлю як засіб, при допомозі якого держави мають можливість розвивати спеціалізацію, підвищувати показники продуктивності реалізації власного ресурсного потенціалу, таким чином збільшуючи сукупний обсяг виробництва. Незалежні держави, як й окремі території держав, можуть одержати додатковий прибуток завдяки спеціалізації на виробництві товарів, котрі вони здатні виготовляти із максимальною відносною ефективністю та подальшому обміну на товари (чи послуги), виробництво котрих на цій території є неефективним. Важливим напрямком розвитку нашої держави є процес її інтеграції до світового, у тому числі - європейського, економічного простору. Від успішності її міжнародної економічної діяльності залежить подальший економічний та соціальний розвиток як елемента глобальної економіки, що й визначає актуальність обраної нами теми.

Виконувана нами кваліфікаційна робота присвячена дослідженню традиційної і найбільш розвинутої форми міжнародних економічних відносин - міжнародній торгівлі. У грошовому вираженні у загальній структурі світогосподарських зв'язків міжнародна торгівля продовжує зберігати провідні позиції. При цьому, із початку XXI століття усе динамічніше розширюється обмін поміж державами у науково-технічній сфері, розширюється номенклатурна структура торгівлі традиційними (логістика, фінанси, туризм тощо) і новими (збір, збереження і опрацювання інформації, довготермінова оренда обчислювального обладнання, консультаційні послуги та ін.) послугами, котрі, у власну чергу, формують сферу так званої "невидимої" торгівлі, котра швидко розвивається. Вказана сфера потребує адаптації торгово-політичного інструментарію, оскільки митні засоби регулювання торгівлі стають усе менш ефективними, все більш поступаючись системі нетарифних бар'єрів.

Дослідженню тематики розвитку міжнародної торгівлі послугами

України присвячено праці Анастасії Вірковської, Вікторії Грановської, Юрія Кирилова, Вікторії Крикунової, Оксани Мельничук, Катерини Антонюк, Андрія Маловичка та ін. Теоретико-методологічний аналіз проблематики регулювання міжнародної торгівлі послугами посів вагоме місце у економічній науці. Проте у контексті розвитку ринкових відносин та подальшого посилення конкуренції на міжнародному ринку послуг виникає необхідність поглибленого дослідження аспектів формування, функціонування і розвитку глобальної торгівельної політики в галузі послуг.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження основних концепцій, етапів розвитку, системи показників розвитку глобальної торгівлі послугами, розгляд форм міжнародної торгівлі послугами відповідно до специфіки регулювання та специфіки взаємодії суб'єктів, державного регулювання міжнародної торгівлі послугами та зовнішньої торгівлі України й особливостей її розвитку в умовах євроінтеграції.

Виходячи із мети дослідження, у роботі сформульовано наступні **завдання**:

1. дослідження генезису системи міжнародної торгівлі послугами;
2. обґрунтування трансформації міжнародної торгівлі послугами у рамках глобалізації і цифровізації економіки;
3. проведення дослідження інструментарію регулювання і розвитку міжнародної торгівлі послугами;
4. проведення оцінки стану глобальної торгівлі послугами;
5. визначення місця України на світовому ринку послуг через аналіз структури вітчизняного експорту й імпорту у розрізі видів послуг;
6. аналіз торгівлі послугами між Україною і Європейським Союзом у рамках ПВЗВТ (поглибленої і всеохопної зони вільної торгівлі);
7. виявлення проблеми розвитку міжнародної торгівлі послугами нашої держави в умовах військових дій і подолання наслідків військової агресії росії;

9. формування прогнозу розвитку міжнародної торгівлі послугами України у контексті трансформації експортно-імпортного режиму держави.

Об'єктом дослідження є розвиток міжнародної торгівлі послугами України із врахуванням євроінтеграційних процесів.

Інформаційною базою дослідження є інформації, одержана внаслідок опрацювання монографій, наукових статей закордонних та вітчизняних учених, аналітичних журналів, нормативно-правових актів і наукових публікацій авторів з тематики розвитку міжнародної торгівлі послугами в Україні в контексті євроінтеграційних процесів, дані із офіційних сайтів у мережі Інтернет.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ.

1.1. Методичні засади дослідження поняття та класифікації послуг.

Системне дослідження проблематики функціонування торгівлі послугами у міжнародному масштабі вимагає більш предметного аналізу категорії “послуга” та опису її специфіки у якості товару. Особливість дослідження послуг визначається тим, що вказаною категорією охоплюється досить широка область економічної діяльності. До сектору послуг відносять низку важливих галузей сучасної економіки: телекомунікації, логістику, освіту, охорону здоров'я, галузь туризму, будівництво, надання фінансових послуг та низку інших, загальна частка котрих перевищує 55% валового внутрішнього продукту промислово розвинених держав [1].

Низка вітчизняних дослідників відносять процес виокремлення послуги у економічну категорію і окремий вид діяльності до історичного періоду зародження суспільного поділу праці та активного формування виробничих відносин у первісному суспільстві [21].

На даний час у західній науковій думці відсутнє єдине визначення послуги. Пов'язуємо це з тим, що категорію послуги варто розглядати у наступних дефініціях:

1. економічна категорія;
2. вид діяльності;
3. сферу діяльності;
4. грошовий потік.

Уперше визначення “послуга” введено у науковий обіг Жаном Батистом Сеєм у фундаментальній праці “Трактат політичної економії” [6]. Його погляди на початку ХІХ століття розвинуто французьким економістом Фредеріком Бастіа, котрий стверджував, що суспільний розвиток базується на послугах, котрі люди надають один одному у межах суспільства. Саме

ним подано визначення послуг як: "...діяльності людей, котра споживається людьми".

Як і усі інші види економічної діяльності, послуги знаходять власне матеріальне відображення в формуванні споживчої вартості, отже послуга є повноцінним товаром. У наш час більшість визначень категорії "послуга" включає поняття певної результативної дії, заходу чи взаємодії, котре її відрізняє від сутності інших економічних одиниць і товарів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 - Класифікація визначень категорії "послуга".

№ п/п	Автор	Визначення
1.	Філіп Котлер	Усі типи заходів чи вигоди, котру один учасник може запропонувати іншому й котра переважно є невлотою й не надає права на володіння чим-небудь [4].
2	Ірина Калачова	Як результат економічної діяльності, котрий не набуває матеріально-речової форми, задовільняючи певні потреби - особистого, колективного, суспільного характеру [6].
3	Людмила Співак	Як результат економічної діяльності, котрий набуває матеріально-речової форми та задовольняє певні потреби [22].
4.	Ольга Любіцева	Дії, результати котрих споживаються у процесі їхнього виконання. Послуги проявляються у діяльності індивіда на користь інших осіб. Це цілеспрямована діяльність, результати котрої проявляються у корисному ефекті [10].
5.	Світлана Гаврилюк	Діяльність, котра не формує самостійний продукт чи матеріальні цінності; нематеріальний актив, вироблений з метою реалізації, або ж процес, котрий включає перелік невлотимих дій.
6.	Любов Хмелевська	Діяльність, котра виконана з метою задоволення чиїхось потреб, господарських та інших зручностей, котрі надаються будь-кому [26].
7.	Оскар Ланге	Усі види функцій, котрі пов'язані із задоволенням потреб споживачів, проте є безпосередньо направлені на виробництво матеріальних предметів".
8.	Ольга Щодра	Різновид товару із певними характеристиками, на відміну від товарів є нематеріальним, неречовим видом людської діяльності.
9.	Арменуї Телестакова	Особливий об'єкт цивільних прав, результат корисної дії чи діяльності, котра не має речового вираження, результат котрої не має юридичного значення та не є гарантованим.
10.	Володимир Луць	Процес надання послуг є невіддільним від діяльності особи, котра надає послуги. Також корисний ефект цієї діяльності не реалізується у формі певного фізично осяжного матеріалізованого результату, полягаючи у самому процесі надання та одержання послуги.
11.	Ганна Шаркова	Корисна дія, котру одержує послугоотримувач від послугонадавача, яка виражається в майновому характері через те, що більшість послуг має економічне підґрунтя [27].

Варто зауважити, що, у відповідності до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі, до переліку послуг, котрі надаються каналами міжнародної торгівлі, відносять:

1. комерційні послуги;
2. послуги в сфері науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт;
3. послуги із продажу й оренди нерухомості;
4. лізингові послуги;
5. послуги сфери зв'язку;
6. послуги із будівництва й суміжні інжинірингові послуги;
7. послуги дистриб'юторів товарів;
8. освітні послуги;
9. послуги фінансового сектору;
10. логістичні послуги та ін.

Складність формулювання поняття “послуга” опосередковано підтверджується тим фактом, що ГАТС уникає надання визначення послуги як категорії, оскільки вважає, що ця категорія охоплює надто неоднорідні підвиди економічної діяльності. Організація обмежується ремаркою, що міжнародна торгівля послугами може здійснюватися одним із чотирьох шляхів постачання:

1. транскордонне надання послуг;
2. споживання послуг за кордоном,
3. комерційна присутність постачальників послуг у державі їх одержання;
4. присутність фізичних осіб, що надають послуги.

У порівнянні із традиційною торгівлею продуктами матеріального виробництва, міжнародна торгівля послугами має низку характерних рис:

1. на відміну від процесу реалізації товарів, надання та споживання послуг переважно здійснюється одночасно, без фізичного збереження. Тому надання переважної більшості їх видів передбачає прямий контакт між

виробником та споживачем, що, у випадку міжнародної торгівлі послугами, вимагає фізичної присутності в державі одержання послуг безпосередніх виробників (надавачів) послуг або ж, навпаки, присутності іноземних споживачів (покупців) у державі виробництва послуг;

2. Здійснення міжнародної торгівлі послугами є тісно пов'язаним із процесом торгівлі товарами та характеризується зростаючим впливом на нього. Найбільш поширеними взаємопов'язаними послугами є здійснення аналізу ринків, маркетингового консультування, логістики, надання рекламних послуг, передпродажного та післяпродажного обслуговування);

3. сфера послуг, у більшості розвинених економік світу, є значно захищенішою державою від проявів іноземної конкуренції у порівнянні із сферою матеріального виробництва. Внаслідок цього міжнародна торгівля послугами характеризується більшою кількістю протекціоністських перешкод та конкурентних бар'єрів у порівнянні із торгівлею товарами;

4. Окремі види послуг не придатні до широкого залучення у процес міжнародного обміну.

Науковці до переліку специфічних ознак послуг відносять так зване правило “чотирьох “НЕ” [14]:

1. невідчутність (невидимість) послуг;
2. нерозривність процесу виробництва і споживання послуг;
3. неможливість накопичення і зберігання послуг;
4. неоднорідність і мінливість якості послуг (рис. 1.1).

У процесі аналізу найбільш поширених практик класифікації послуг, нами виявлено, що навіть в найбільш поширених міжнародних класифікаторах їхня кількість та зміст статей є різним.

Наприклад, при класифікації послуг в системі ГАТС/COT допускається їх поділ на 12 основних секторів:

1. сектор ділових послуг;
2. сектор послуг у сфері зв'язку та аудіовізуальні послуги;
3. сектор будівельних і пов'язаних із ними інжинірингових послуг;

4. сектор дистрибуторських послуг;
5. сектор надання освітніх послуг;
6. сектор послуг, пов'язаних із захистом навколишнього природного середовища;
7. сектор фінансових послуг;
8. сектор послуг у сфері охорони здоров'я та соціального забезпечення;
9. сектор туристичних послуг;
10. сектор послуг із організації дозвілля, культурних та спортивних заходів (окрім аудіовізуальних послуг).

Рис. 1.1. Характерні риси послуги як товару.

У межах кожного сектору виділяють підсектори (усього їх 155). Зокрема - послуги, що пов'язані із страхуванням виділяються у окрему групу у межах сектору фінансових послуг, об'єднуючи: страхування життя та здоров'я; послуги із перестраховання й ретроцесії; брокерські та агентські послуги, оцінку збитків, консультації та ін.

У процесі залученості до функціонування міжнародної економіки,

послуги одночасно перебувають у двох станах: предмету, котрим торгують на міжнародному ринку, та його потужного динамізатора, фактору, котрий дедалі більше визначає комплекс його параметрів, тенденції торгівлі та навіть характер глобальних процесів.

Окремі вчені при класифікації послуг виходять із особливостей їхнього ціноутворення, поділяючи послуги на дві категорії:

1. ринкові послуги, котрі переважно створюються задля продажу, що передбачає одержання прибутків, та реалізуються на основі ринкової вартості. Ринкові послуги включають сектори оптової і роздрібної торгівлі, готельного та ресторанного господарства, транспорту та зв'язку, фінансових послуг, послуги, пов'язаних із операціями купівлі-продажу, оренди нерухомості й ін.;

2. неринкові послуги, що реалізуються державними чи неприбутковими установами і організаціями за ціною, що не має економічного підґрунтя (у тому числі - за бюджетні кошти). Основною метою надання вказаних послуг є задоволення індивідуальних потреб громадян держави та колективних потреб суспільства загалом. До їх переліку включають надання адміністративних послуг і значної частини освітніх послуг, послуг охорони здоров'я, культурної спадщини та ін.

Більшість із провідних міжнародних економічних організацій (МЕО) використовують власну класифікацію послуг. Зокрема, згідно Міжнародної стандартної промислової класифікації ІSІ існують наступні групи послуг:

1. споживчі (туризм та готельні послуги);
2. соціальні (освіта та медицина);
3. виробничі (інжинірингові, консалтингові та фінансово-кредитні послуги);
4. розподільні (торгові, логістичні та фрахтові) [15].

За класифікаційними критеріями Міжнародного валютного фонду вказуються наступні види послуг:

1. Логістика морських перевезень;

2. Послуги наземного транспорту;
3. Здійснення туристичних подорожей;
4. інші види приватних послуг;
5. інші види офіційних послуг.

Згідно підходу ЮНКТАД (Конференції ООН з торгівлі та розвитку), виділяють вісім груп послуг: фінансово-кредитні послуги; послуги зв'язку; будівельні і проектно-конструкторські послуги; інжинірингові послуги; професійні і ділові (у т.ч. - юридичні, медичні та ін.), комерційні послуги; послуги сфери туризму та аудіовізуальні послуги.

Розроблений Світовим банком власний загальний класифікаційний підхід виділяє:

1. надання факторних послуг (factor services), котрі пов'язані із рухом капіталу, трудових ресурсів та інших компонентів й інструментів виробничого процесу;

2. надання нефакторних послуг (non-factor services), котрі мають нефінансовий характер (надання логістичних, туристичних й інших нефінансових послуг).

При класифікації послуг за формами реалізації виділяють три ключові групи залежно від місцезнаходження виробника та покупця у момент споживання послуги [11]:

1. Послуга реалізується у межах держави її споживання;
2. Споживання (або реалізація) послуги відбувається закордоном (при переміщенні споживача послуги чи постачальника).
3. Можливість реалізації послуги як в державі її споживання, так і закордоном.

Специфіка окремих видів наданих послуг визначається характером учасників міжнародного ринку послуг та порядком їхньої взаємодії, технологією надання послуг і їх природою та метою [23].

На основі аналізу наявних у науковій і практичній літературі критеріїв класифікації послуг, нами подано їх систематизований перелік (табл. 1.2).

Таблиця 1.2. - Класифікація видів послуг.

Критерій класифікації	Види послуг згідно критерію
Галузеві напрямки	1. фінансово-кредитні; 2. послуги зв'язку; 3. будівельні і проектно-конструкторські; 4. науково-дослідні і дослідно-конструкторські; 5. логістичні; 6. професійні і ділові (юридичні, медичні та ін.); 7. комерційні; 8. туристично-оздоровчі; 9. надання аудіовізуальної інформації.
Характер спрямування послуг	1. споживчі або масові (пов'язані із домашнім господарством); 2. соціально-культурні (екскурсійне обслуговування, проведення культурних заходів); 3. виробничі (інжиніринг, лізинг, обслуговування виробничих процесів); 4. розподільчі (торгівельні, логістичні, послуги зв'язку та ін.).
Національні ознаки	1. послуги для внутрішнього споживання; 2. міжнародні послуги.
Зв'язок із торгівлею і рухом капіталів	1. послуги, пов'язані із торговою діяльністю (логістичні, техніко-експлуатаційне обслуговування, страхування й ін.); 2. послуги, пов'язані із інвестиціями і виробничим кооперуванням (трансфер технологій, готельні, професійні й інші послуги); 3. послуги, пов'язані як із інвестуванням, так і з виробничим кооперуванням і торгівлею (послуги зв'язку, обслуговування виробничих процесів).
Пов'язаність із факторами виробництва	1. факторні послуги (рух капіталу, трансфер технологій); 2. нефакторні послуги (логістичні, фінансово-кредитні та інші, котрі не пов'язані із здійсненням виробничого процесу)
Природа дій послуг	1. відчутні (проектування, логістика, інжиніринг); 2. невлочимі (трансфер технологій, формування інформаційного продукту)
Характер переміщення виробників і споживачів	1. послугу пропонують на території держави її споживання; 2. послугу споживають закордоном, що передбачає переміщення її споживача; 3. послугу пропонують як на території її споживання, так і закордоном

Проведена класифікація видів послуг демонструє їх широке охоплення усіх процесів глобальної економіки а також взаємну інтеграцію процесів реалізації товарів і послуг.

1.2. Еволюція системи міжнародної торгівлі послугами.

Дослідження сучасного процесу розвитку світової торгівлі послугами демонструє зростання взаємозв'язку між еволюцією процесу торгівлі послугами і загальним зростанням показників продуктивності і

промислового розвитку. Розвиток основних сфер надання послуг є ключовим фактором зростання економіки та скорочення бідності. Дослідники сходяться на думці відносно вагомості впливу основних видів послуг, зокрема - фінансових, телекомунікаційних, транспортних послуг на формування виробничого потенціалу інших секторів економіки держави. Освітні і медичні послуги мають безпосередній вплив на добробут громадян. Розвиток міжнародної торгівлі у сфері послуг є визначним чинником посилення процесу глобалізації, забезпечуючи нові можливості для співпраці держав.

В умовах ХХІ століття процес торгівлі послугами як компонента світової торгівлі характеризується зростанням динамізму. Розвиток інформаційних та телекомунікаційних технологій, що поєднався із швидким розвитком технологій і глобальною експансією мережі інтернет, вивів торговельні характеристики сфери послуг на вищий рівень. Двоїста характеристика послуг полягає у можливості її реалізації як у вигляді компоненту процесу виробництва товарів, так і у вигляді самостійного продукту споживання [3]. Низкою вітчизняних вчених міжнародна торгівля характеризується як традиційна та основна форма міжнародних економічних відносин [9]. Саме глобальна торгівля є одним із найбільш вживаних кількісних показників ефективності та географічної структури міжнародного поділу праці. Американський дослідник Скот Баєр пов'язує розвиток світової торгівлі із зростанням продуктивності виробництва, зменшенням затрат виробничого процесу і більш оптимальним задоволенням економічних інтересів суспільства [28]. Однією із сфер міжнародної економіки, котрі стрімко розширюються та вважаються найбільш перспективними в контексті становлення "Індустрії 4.0." є торгівля послугами, адже саме послуги формують значну частку валового внутрішнього продукту як конкретних держав, так й на міжнародному рівні.

Незважаючи на значний динамізм розвитку ринку послуг в Україні, вітчизняна наукова думка характеризується нетривалою історією наукового

дослідження цієї категорії. Частково це пояснюється неперіоритетністю цієї сфери у радянський період нашої держави. Проте, в умовах ХХІ століття, при наявності великого різноманіття інструментів маркетингу проблематика ринку послуг постає в новому баченні. Саме цим пояснюємо наявність прискіпливої уваги до ринку послуг з боку міжнародних корпорацій, оскільки введення нових послуг збільшує ефективність їхньої діяльності та сприйняття на нових національних ринках [13].

Тенденції розвитку сфери послуг характеризуються значною різноманітністю: розвиток виробництва та швидке впровадження інновацій стимулювали не лише появу послуг у страховій, фінансовій, інформаційній та транспортній сферах, а й розвиток послуг, котрі надаються корпораціями під час і після реалізації власних товарів. Згідно думки провідного світового науковця у сфері міжнародного маркетингу Філіпа Котлера, до категорії “послуга” варто відносити усі типи діяльності, котрі один суб’єкт здатен запропонувати іншому. Вчений стверджує, що послугі притаманна неосяжна природа, що відрізняє її купівлю від права власності на матеріальні предмети [30].

Аналіз розвитку світової економіки початку ХХІ століття демонструє тенденцію до переважання темпів зростання світової торгівлі, відносно сукупних показників світового ВВП. Зокрема, згідно результатів 2022 року сумарний обсяг міжнародної торгівлі перевищив 14 трильйонів доларів США. Згідно прогнозів економістів, вказаний показник матиме стійку тенденцію до росту, зрісши на понад 60% (20 трлн. дол. США) до 2040 року, незважаючи на низку перепон, котрі пов’язані із подальшим впровадженням карантинних обмежень у зв’язку із пандемією COVID-19 та збройною агресією Російської Федерації проти України [18].

Згідно матеріалів, оприлюднених Світовою організацією торгівлі, протягом періоду 2007-2022 років темпи щорічного зростання продажів товарів становили близько 4,5%, у цей же період темпи зростання сектору торгівлі послугами і он-лайн сервісами перевищували 5,1% [16]. До

переліку основних експортерів послуг в глобальному вимірі відносять США, КНР та ФРН. Згідно підсумків 2020 року проявилось зростання їхньої частки в сукупному показнику реалізованих послуг, перевищивши показник у 30%.

Зasadничим документом, котрий формує нормативний інструментарій функціонування та розвитку міжнародної торгівлі послугами, вважаємо Генеральну угоду з торгівлі послугами, котра входить у рамках додатку до угоди про заснування СОТ (від 15.04.1994 року). Вказаним документом торгівля послугами трактується у якості процесу передачі послуг із території однієї держави на територію іншої держави. Згідно положень Генеральної Угоди до переліку послуг віднесено наступні значні сектори економіки - охорону здоров'я, туризм, освіту, будівельну сферу, надання телекомунікаційних, транспортних, фінансових і ряду інших послуг. У таблиці 1.3. подано можливі типи послуг у залежності від факторів впливу.

Таблиця 1.3. - Класифікація послуг на глобальному ринку.

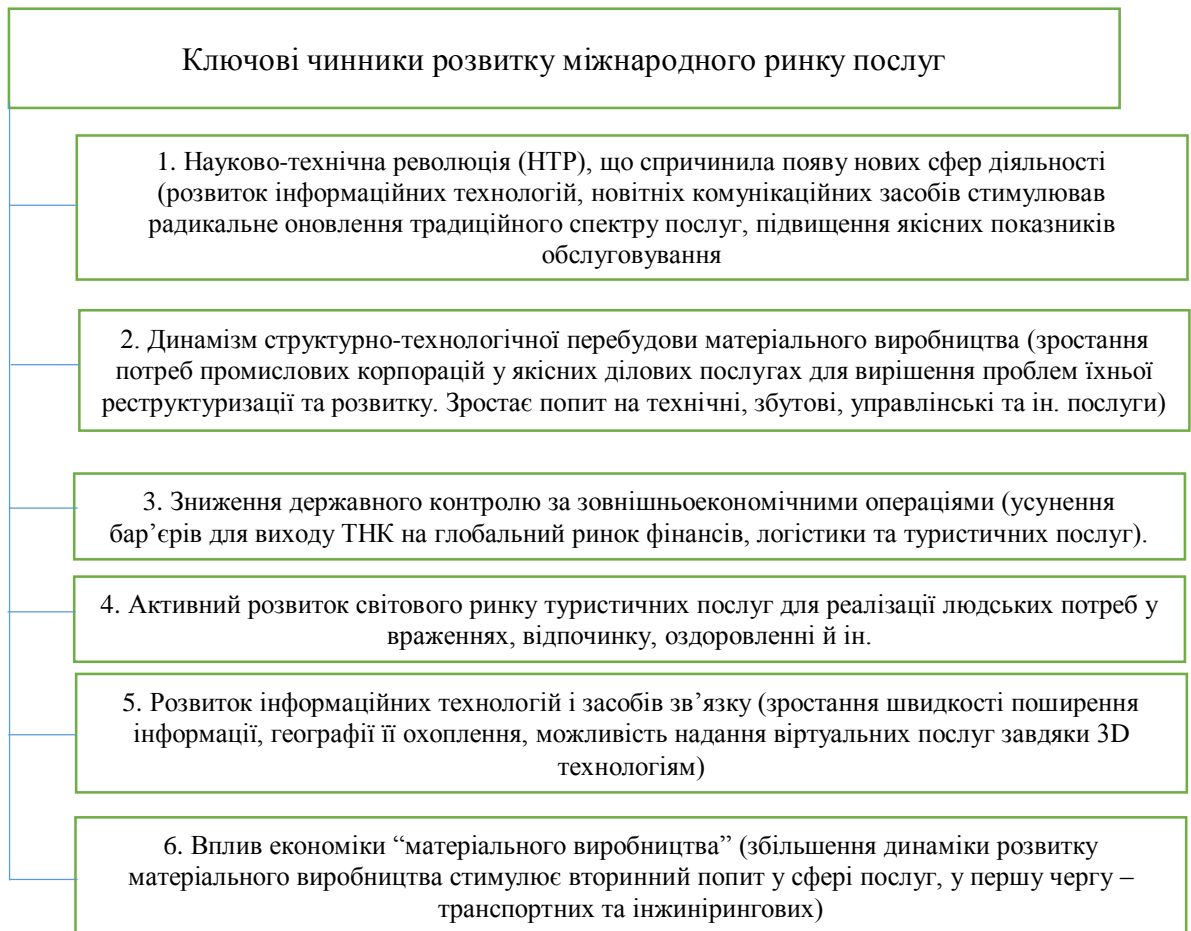
Чинники	Типи послуг	Зразок послуг
Форма власності	Приватні послуги	рекрутингові, консалтингові, розважальні послуги
	Державні послуги	пенсійне забезпечення, перевезення залізничним транспортом
Рівень контактності зі споживачем	Високої контактності	медичні та косметологічні послуги
	Низької контактності	послуги із надання зв'язку, ремонту товарів першої необхідності, банківське обслуговування клієнтів
Рівень кваліфікації	Вимагають високої кваліфікації	юридичні консультації
	Котрі не вимагають спеціальних навиків	вантажні, клінінгові послуги
Призначення послуги	Для фізичних осіб (B2C), їх кінцевого споживання	сфера розваг і відпочинку, туристичні послуги
	Для виробничого (B2B) споживання, можливе поєднання із іншими послугами	девелопмент сфери нерухомості

Згідно класифікації, впровадженої СОТ, усі типи послуг об'єднані у межах 4 груп:

1. група I - транскордонне постачання (особа, знаходячись у межах однієї держави, одержує послугу у іншій - зокрема, он-послуги завдяки мережі Інтернет);

2. група II - споживання послуг закордоном (зокрема - туризм);
3. група III - комерційна присутність компанії (відкриття власних представництв чи філій у інших державах);
4. група IV - фізична присутність надавача послуг (конкретний спеціаліст працює за межами держави).

На базі проведених досліджень передумов і закономірностей розвитку глобального ринку послуг нами ідентифіковано комплекс факторів, котрі здійснюють ключовий вплив на розвиток міжнародної сфери послуг (рис. 1.2):

Рис. 1.2. Основні фактори розвитку міжнародного ринку послуг.

Згідно матеріалів, поданих на рисунку 1.1., до ключових чинників, які зумовили стрімке зростання показників міжнародної торгівлі послугами протягом періоду кінця XX - початку XXI століття, належать:

1. вплив науково-технічного прогресу на обсяги і різноманіття послуг;
2. усе більша відкритість національних економік та національних

ринків;

3. зусилля держав у напрямку лібералізації світової торгівлі послугами та побудови висококонкурентного середовища у більшості секторів послуг;

4. модифікація структури споживання населення (зростання попиту на надавані послуги). У більшості це проявляється у розвинених та нових індустріальних державах, оскільки, спричинено зростанням рівня життя споживачів;

5. перехід розвинених держав до становлення “нового інформаційного суспільства” як різновиду постіндустріального суспільства, що проявляється у збільшенні споживання усіх типів послуг, що пов’язані із одержанням інформації;

6. невіддільність більшості товарів та послуг одне від одного, що сприяє паралельному збільшенню масштабів світової торгівлі товарами та послугами;

7. зростаюча взаємопов’язаність міжнародної торгівлі більшістю видів послуг, що сприяє реалізації комплексних послуг;

8. розвиток інформаційних мереж як ключового чинника поширення електронної торгівлі та надання більшості фінансових послуг через телекомунікаційні канали.

На сучасному етапі розвиток сфери послуг перебуває у значній залежності від функціонування транснаціональних корпорацій (ТНК), оскільки саме у цьому секторі здійснюється генерація таких ключових чинників економічного зростання, як наукових знань, нематеріальних форм накопичення, інформаційних технологій [7].

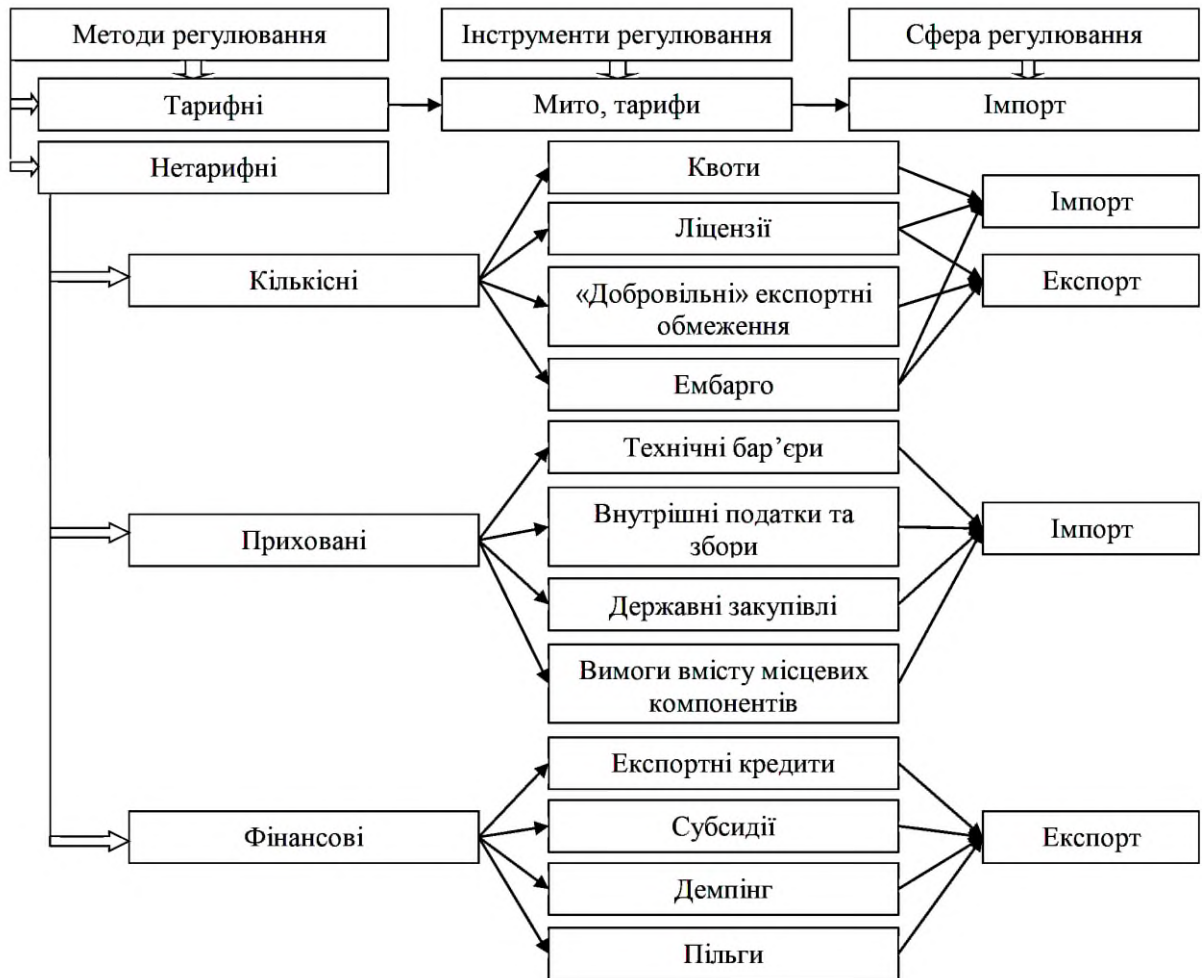
Підсумовуючи, варто зазначити, що проведене дослідження генезису системи міжнародної торгівлі послугами продемонструвало, що для її функціонування притаманна певна специфіка, що полягає у значній різноманітності форм та сутностей надаваних послуг. Цей факт значним чином ускладнює процес регулювання міжнародної торгівлі послугами у

межах глобального ринку. Тож, на даному етапі глобальний ринок послуг регулюється на наступних рівнях: міжнародному, галузевому, регіональному і національному. У подальшому уніфікація ринку послуг сприятиме пришвидшенню темпів росту сфери послуг як на національних ринках держав, так й на глобальному ринку.

1.3. Інструментарій регулювання і розвитку міжнародної торгівлі товарами та послугами в умовах глобалізації.

Формування механізмів ефективного державного регулювання міжнародної торгівлі спрямоване на сприяння процесам глибокої диверсифікації міжнародних торговельних відносин з метою зниження рівня залежності національної економіки від імпортерів стратегічних товарів та послуг, котрі займають монопольне становище. Процес державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності вимагає напрацювання необхідного інституційного, інформаційного, фінансово-економічного, організаційного та кадрового забезпечення. Згідно ЗУ “Про зовнішньоекономічну діяльність” Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності у нашій державі здійснюють: Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Національний банк України; Антимонопольний комітет України; Міжвідомча комісія із міжнародної торгівлі [19]. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні реалізується згідно: законодавчих актів України; передбачених у законах України актів тарифного та нетарифного регулювання, котрі видаються державними органами України у рамках їхньої компетенції; економічних заходів оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного й іншого) у межах законодавства України; угод, котрі укладаються поміж суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності й котрі не суперечать положенням законів України. До переліку ключових методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності відносять: економічні, адміністративні і правові. В сучасних умовах найбільш ефективними є

економічні методи, котрі передбачають застосування мита, податків, кредитів, субсидій і пільг (рис. 1.3):

Рис. 1.3. Методи й інструменти регулювання зовнішньоекономічною діяльністю.

Застосування митно-тарифного регулювання відіграє важливу роль в процесі реалізації державного впливу на ведення зовнішньоекономічної діяльності, оскільки не суперечить вимогам ринкової економіки у порівнянні із нетарифними обмеженнями, котрі переважно, через характер примусового регулювання міжнародної торгівлі, зазнають критики міжнародних економічних організацій.

Застосування тарифних методів зводиться до коригування митних зборів - особливого виду податків, котрими обкладаються предмети міжнародної торгівлі. Як економічна категорія, митний тариф є платою, котра стягується державою за здійснення процесу перевезення закордон

товарів й інших цінностей. Вказану плату, котра називається митом, суб'єкти підприємницької діяльності враховують у ціні товару, тож вона оплачується, у кінцевому рахунку, споживачами. Митне оподаткування передбачає застосування імпорتنих мит з метою ускладнення ввезення в державу іноземних товарів, значно рідше застосовуються експортні мита.

Згідно форми обчислення розрізняють наступні види мита:

- 1) адвалорне, котре стягується у відсотках від вартості товару;
- 2) специфічне, котре нараховується у вигляді певного грошового розміру на одиницю обсягу чи маси товару [8].

Ключовими цілями застосування імпорتنих мит є як пряме обмеження імпорту певного виду продукції, так й обмеження конкуренції з боку певних підприємницьких структур чи цілих держав (в тому числі - й недобросовісної).

Найбільш часто цей інструмент застосовують як реакцію на прояви демпінгу - реалізацію на зовнішніх ринках товарів за ціною, нижче існуючої на аналогічну продукцію на внутрішньому ринку.

Нетарифні методи характеризуються значним різноманіттям, оскільки поєднують усю сукупність прямих та непрямих обмежень ведення зовнішньоекономічної діяльності завдяки розгалуженій системі економічних, політичних та адміністративних заходів. До переліку нетарифних методів входять:

1. квотування (контингентування) - процес встановлення кількісних параметрів, у межах котрих дозволяється здійснення визначених зовнішньоторговельних операцій. Контингент товарів переважно встановлюються в вигляді переліку товарів, вільне ввезення чи вивезення котрих обмежено відсотком від обсягу чи вартості їхнього національного виробництва. Після вичерпання кількості чи суми контингенту товару його експорт (імпорт) припиняють;

2. ліцензування, котре полягає у виданні суб'єктам господарювання спеціальних дозволів (ліцензій) для здійснення зовнішньоторговельних

операцій. Ліцензування часто застосовують у поєднанні із квотуванням з метою контролю квот через видання ліцензій. У окремих випадках ліцензійну систему використовують як різновид митного оподаткування, котре застосовується державою для одержання додаткового митного доходу;

3. ембарго - повна заборона на здійснення експортно-імпортних операцій. Ембарго може поширюється як певні групи товарів чи послуги так і на окремі держави;

4. валютний контроль - полягає у введенні обмежень у кредитно-фінансовій сфері. Зокрема, фінансова квота обмежує кількість валюти, котру може одержати експортер. Обмеження кількісного порядку поширюються на сукупний обсяг іноземних інвестицій, кількість відповідної іноземної валюти, котра вивозиться громадянами держави закордон;

5. податок на здійснення експортно-імпортних операцій - елемент нетарифних заходів, котрий не регулюється міжнародними угодами, як, зокрема, митні збори, й тому стягується як із вітчизняних, так й із закордонних товарів. У окремих випадках можливе й субсидування державою експортерів;

6. адміністративні заходи, котрі пов'язані переважно із обмеженнями (у окремих випадках - вилученням) на товари низької якості, що реалізуються на вітчизняному ринку. У цьому контексті важливе дотримання норм національних та міжнародних стандартів. Недотримання стандартів держави може стати приводом до повної заборони ввезення визначеної імпоротної продукції та її подальшої реалізації на національному ринку.

У окремих державах (США, ФРН, КНР) при формуванні системи національних транспортних тарифів передбачено створення переваг у оплаті транспортування вантажів територією держави експортерам у порівнянні із імпортерами. Окрім цього, можуть застосовуватись також

менш поширені форми непрямих обмежень, котрі полягають у закритті для іноземних компаній окремих портів та залізничних станцій, обмежувальних приписах про використання у процесі виробництва продукту певної частки локальної сировини, забороні на придбання державними структурами імпортних товарів за наявності національних аналогів та ін..

Необхідність посилення процесу регулювання міжнародної торгівлі послугами спричинена наступними чинниками:

1. зростання ролі послуг, котрі використовуються у якості первинних виробничих ресурсів. До їх переліку входить здійснення проектно-конструкторських розробок, підготовки техніко-економічного обґрунтування процесу виробництва, дослідження ринків збуту, обслуговування електронно-обчислювальної техніки (застосування технології “штучного інтелекту”), розробки програмного забезпечення і обробки даних, ведення бухгалтерського обліку, консультування у сфері корпоративного управління та оптимізації діяльності підприємств, юридичне обслуговування та консультування із питань збуту, логістичне забезпечення, реалізація продукції, виготовленої закордоном;

2. зростання частки сектору послуг у структурі ВВП більшості держав світу. Варто вказати, що розвиток сфери послуг позитивно вплинув на рівень безробіття у цих державах, компенсуючи ефект від падіння зайнятості у сільському господарстві та обробній промисловості;

3. Стрімке впровадження результатів технологічної революції, особливо - досягнень у сфері телекомунікації та інформатизації, значно розширили можливості надання послуг закордоном, сформувавши нові ринки послуг. Для надання низки видів послуг у режимі “on-line” у наш час немає необхідності у фізичній присутності постачальника послуг на території держави одержувача послуг. Зокрема - більшість видів фінансових послуг надають дистанційно - при допомозі телекомунікацій та відповідного програмного забезпечення.

У порівнянні із торгівлею товарами, реалізація системи

протекціоністських заходів в сфері міжнародної торгівлі послугами є значно складнішою, що спричинено тим, що міжнародна торгівля послугами переважно супроводжує процеси торгівлі товарами та руху капіталу.

Реалізацію жодної зовнішньоторговельної угоди із придбання-реалізації товарів неможливо здійснити без здійснення міжнародної купівлі-продажу послуг, передусім - логістичних, кредитно-фінансових та страхових. Окрім цього, традиційні типи зовнішньоторговельних операцій неможливо погодити без міжнародного обміну послугами в сферах зв'язку, ділових поїздок, рекламних та юридичних послуг, консалтингової діяльності, аудиту й інших видів послуг.

Закордонними дослідниками пропонується здійснення класифікації інструментів торгової політики в сфері міжнародної торгівлі послугами, шляхом їх розділення на наступні групи:

1. Заходи із регулювання доступу надавачів послуг на ринок - включають реалізацію інструментів торгової політики, котрі обмежують або забороняють закордонним фірмам - виробникам послуг здійснювати операції на національному ринку.

До цієї групи заходів, котрі переважно набувають форми кількісних обмежень, відносять:

а) обмеження на здійснення торгівлі послугами. Зокрема - вимога щодо страхування усіх імпортних вантажів страховими компаніями-резидентами держави;

б) впровадження кількісних обмежень (квот) на імпорт послуг закордонного походження. Зокрема, встановлення кількості закордонних фільмів, котрим надано дозвіл на демонстрацію на місцевих чи національних телеканалах;

в) введення обмежень на реєстрацію на національному ринку філій закордонних компаній, котрі надають послуги (у т.ч. - внесення заборони на законодавчому рівні щодо утворення філій банків, страхових та туристичних закордонних компаній чи встановлення переліку послуг, котрі

ними можуть надаватись місцевим споживачам.

2. здійснення заходів, пов'язаних із вилученням із національного режиму - включають застосування інструментів внутрішньої економічної політики, котрі дискримінують на національному ринку закордонних виробників послуг порівняно із місцевими.

До вказаних заходів належать:

а) формування комплексу цінових переваг національним виробникам. Його елементами є - прямі цінові субсидії із державного бюджету локальним виробникам страхових, туристичних та інших послуг;

б) формування національним виробникам послуг сприятливіших умов ведення підприємницької діяльності відносно іноземних конкурентів. Для прикладу - закордонним авіаційним перевізникам можуть ненадати доступу до місцевих систем резервування авіаційних квитків чи до найбільших аеропортів держави.

З кінця 70-х років ХХ століття транснаціональними корпораціями постійно підіймається питання відносно необхідності лібералізації глобальної торгівлі послугами. Зусиллям із лібералізації процесу торгівлі послугами присвячено низку міжнародних заходів провідних світових торгівельних організацій.

У ході Уругвайського раунду Генеральної угоди із тарифів та торгівлі (що у 1995 році перейменовано у СОТ) розпочато переговори із лібералізації торгівлі послугами. Основна вагомість досягнення угоди із цієї проблеми визначалась тим, що в середньому на сектор послуг припадало понад 20% сукупної вартості глобальної торгівлі (станом на 1992 рік).

У процесі переговорів проявилась відсутність єдності поміж учасниками: окремі уряди намагались захищати сфери, у межах котрих їхні виробники характеризувались високою конкурентоздатністю. Зокрема, проти подальшої лібералізації сфери логістики, котру підтримувала низка держав Європейського Союзу, були Сполучені Штати Америки і Франція, судовласники котрих перебували під значним захистом національного

законодавства. З іншого боку, прагнення США відносно лібералізації ринку кінопродукції, задля збільшення прибутків Голівуду наштовхнулось на протистояння Франції, котра захищає специфіку місцевого кіноринку.

Особливістю Уругвайського раунду переговорів стало те, що окремі питання потребували вирішення і у межах самих держав. Зокрема, особливості законодавчого забезпечення сфери фінансів, банківської діяльності, страхування та ін. були неоднорідними у межах різних штатів США, що посилювалось різнобічним трактуванням кожної із обраних сфер у залежності від штатів.

Більш активно проходив процес усунення перешкод транскордонного надання послуг у рамках ЄС. Так, Радою Міністрів Європейського Союзу видано директиву, котра декларує повну свободу надання власних послуг агентів туристичних бюро, організаторів туристичних поїздок, авіаброкерів, експедиторів, суднових брокерів, агентів із авіаційних перевезень, перукарів.

Це питання також аналогічно вирішено відносно медичної і тих професій, у межах котрих дипломи й інші свідоцтва про підтвердження кваліфікації передбачають однаковий рівень компетенції для представників одного й того ж фаху.

Щодо сектору надання юридичних послуг, необхідно вказати, що дозволи на здійснення юридичної практики усе ще регулюються правилами юридичної професії, котрі діють у кожній із держав Європейського Союзу. Проте, низка рішень Європейського суду підтвердила право претендентів на надання юридичних послуг, захист від дискримінації згідно національної ознаки, місця проживання та збереження усіх прав на юридичну практику в межах власної держави. На рисунку 1.4. подано сукупність інструментів протекціонізму і рівні щодо лібералізації міжнародної торгівлі послугами.

Рис. 1.4. Інструментарій протекціонізму і рівні лібералізації міжнародної торгівлі послугами в умовах глобалізації.

В межах окремих галузей економіки демонструється стійкий прогрес щодо лібералізації торгівлі послугами, котрі характерні для цих галузей. Зрештою, лібералізація торгівлі послугами здійснюється на основі реалізації двосторонніх угод між державами.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ У СФЕРІ НАДАННЯ ПОСЛУГ: ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ І УКРАЇНСЬКІ ТРЕНДИ.

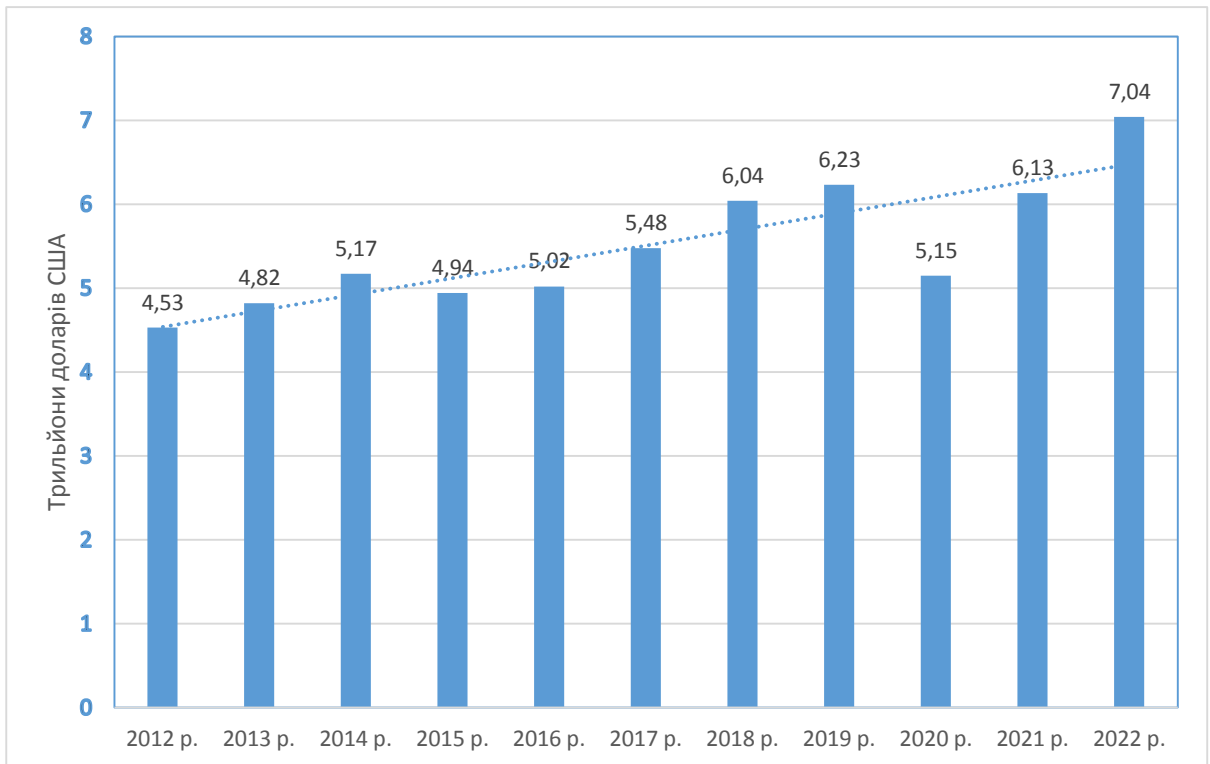
2.1. Дослідження стану міжнародної торгівлі послугами.

Розвиток процесу міжнародної торгівлі є одним із основних етапів еволюції міжнародного поділу праці, котрий базується на виробництві (та подальшій реалізації) товарів і послуг, продаж котрих є економічно вигідним для держави. Розвиток міжнародного поділу праці сприяє збільшенню обсягів обміну товарами і послугами між різними державами. До переліку особливостей здійснення міжнародної торгівлі послугами відносять: одночасність виробництва і споживання послуг, що становить значну відмінність від процесу продажу товарів; необхідність перебування на території іншої держави виробників (надавачів) послуг, або присутність споживачів на території держави надання послуги; тісний зв'язок із міжнародним рухом капіталу та робочої сили. Сучасний розвиток сфери послуг характеризується високим показником уніфікації, що проявляється у неможливості надання певного виду послуг ізольовано від надання інших, супутніх (логістичних, банківських, інформаційних й ін.); вищим рівнем державного контролю і захищеності у порівнянні із процесом реалізації товарів; надмірним (у окремих сферах) споживанням іноземних послуг, котре може становити загрозу для безпеки та незалежності держави [12].

Аналіз інформації, одержаної із відкритих джерел демонструє, що після тривалої рецесії, спричиненої наслідками введення карантинних заходів внаслідок стрімкого поширення COVID-19 глобальний ринок послуг демонструє ознаки відновлення. Так, після падіння на 17,8% у 2020 році, сукупний світовий експорт послуг демонструє стійку тенденцію до відновлення (рис. 2.1.). Так, за результатами 2020 року його сума становила - 5,15 трлн. дол. США, у 2021 р. - 6,134 трлн. дол. США, у 2022 році - 7,043 трлн. дол. США. Тобто протягом 2020-2022 років середньорічний темп зростання глобального експорту послуг становив 18,2%, що значно

перевищує показники зростання глобального обсягу реалізованих товарів - 9,6% у 2021 році та 3,0% у 2022 році.

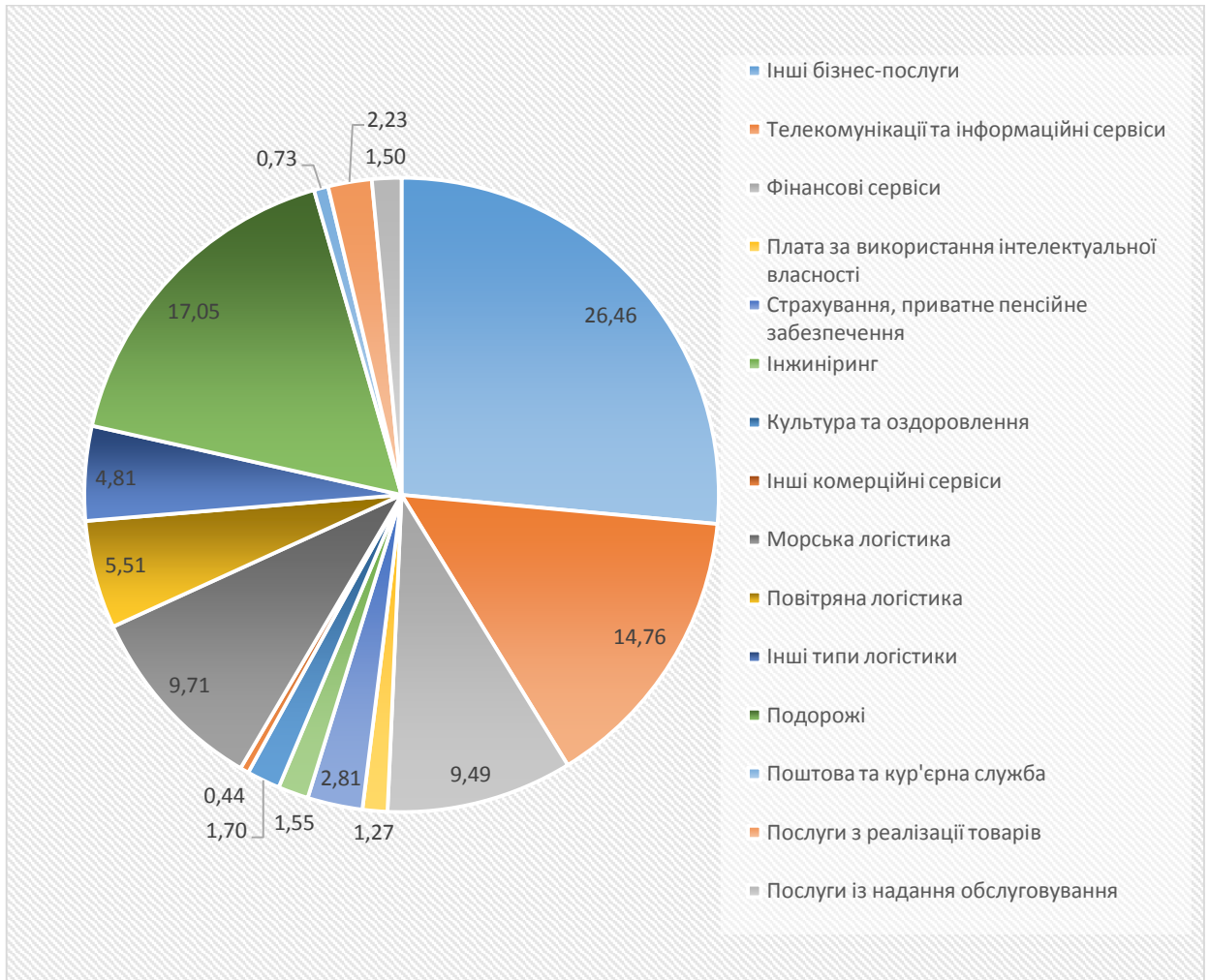

Рис. 2.1. Сукупний обсяг глобального експорту послуг протягом 2012-2022 рр., трлн дол. США [31].

Характерним є аналіз розподілу загального обсягу сукупного експорту комерційних послуг у розрізі їх напрямків (рис. 2.2.). Дослідження глобального ринку послуг демонструє домінування трьох секторів: логістики, подорожей та послуг, що супроводжують процес реалізації товарів.

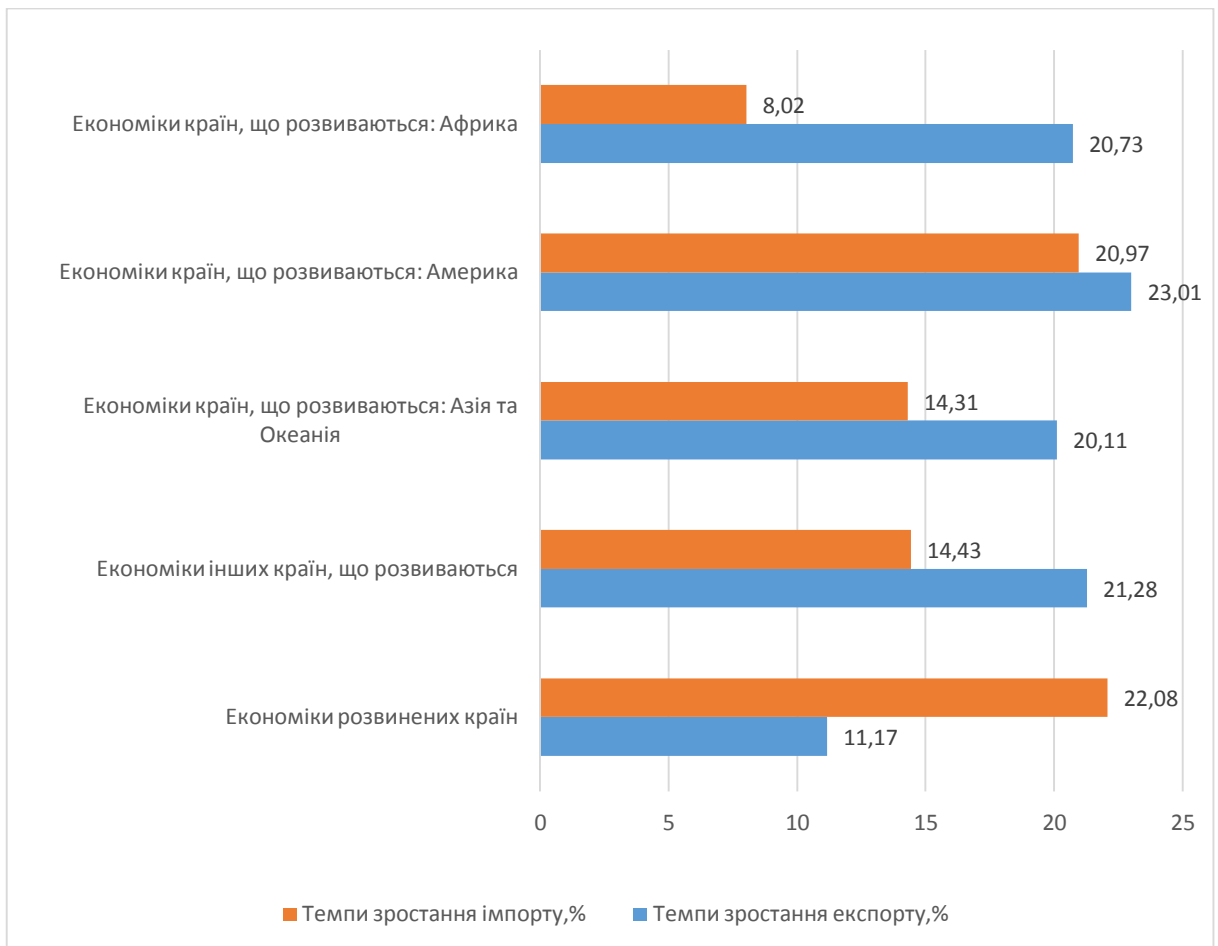
Аналіз загальних тенденцій збільшення обсягів експорту послуг у розрізі основних регіонів світу виявив, що у 2020-2022 роках високі показники відновлення експорту послуг спостерігаються у всіх групах держав, незалежно від регіону та рівня економічного розвитку. Найвищими темпами зростання обсягу експорту послуг характеризуються держави Центральної і Південної Америки, котрі входять у групу держав, котрі розвиваються. Показники експорту послуг для цих держав залежать від експорту туристичних і логістичних послуг, котрий відіграє вагомe значення. Вказані галузі у 2021-2022 роках продемонстрували швидке

відновлення після пандемії COVID-19.

Рис. 2.2. Розподіл глобального експорту комерційних послуг за сферами, у % (2022 р.) [31]

Збільшення обсягів експорту послуг у державах Азії і Океанії (у групі держав, котрі розвиваються), було не настільки масштабним та спричиненим переважно ростом обсягів експорту транспортних послуг, послуг, пов'язаних із страхуванням, а також - бізнес-послуг, котрі формують основну частку експорту послуг цих держав. Варто вказати, що значно нижчими темпами у 2020-2022 році характеризувалось зростання експорту послуг держав із розвинутою економікою, що пояснюється певними втратами від застосування санкцій відносно Російської Федерації, котра, як відомо розпочала злочинну повномасштабну війну проти Української держави (рис 2.3).

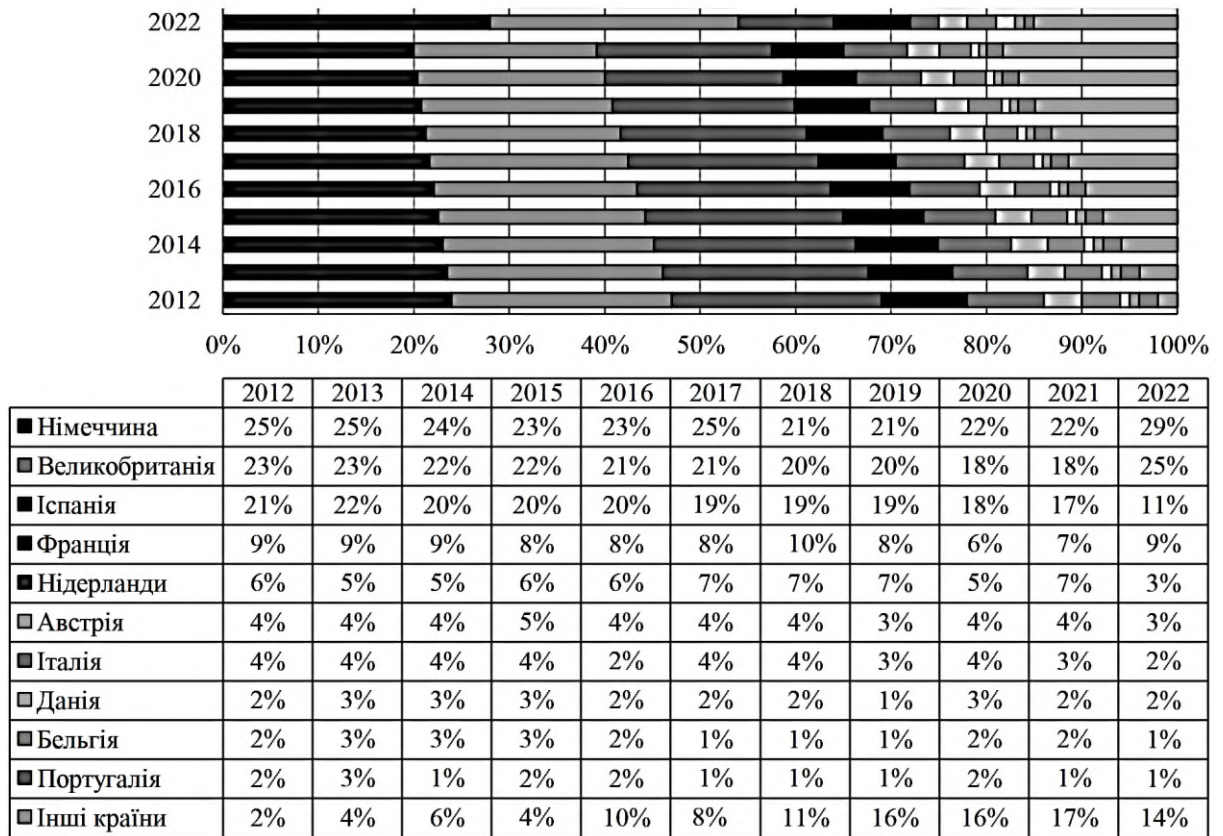

Рис 2.3. Середньорічний темп росту вартості експорту та імпорту послуг за групами держав, 2022 р. [33]

Позитивні тенденції у сфері міжнародної торгівлі протягом 2021-2022 років пояснюємо стрімким зростанням цін на більшість сировинних товарів, зняттям чи послабленням протипандемічних карантинних обмежень і стрімким відновленням попиту на товари та послуги завдяки урядовим пакетам заходів задля стимулювання національних економік, що найбільш характерно для США, Японії та держав Європейського Союзу. Структура попиту на послуги в державах Європейського Союзу подана на рисунку 2.4.

Протягом 2022 року році більшість розвинутих держав світу продемонстрували зростання показників міжнародної торгівлі послугами після спаду, що тривав протягом усього 2020 року та початку 2021 року. У цей час ключовим завданням їхніх урядів стало визначення спрямованості і характеру майбутнього економічного росту (як на середньострокову, так і довгострокову перспективу, як в плані запобігання волатильності

глобальної економіки, котра зазнала двох глобальних криз протягом п'ятнадцяти років, так й у плані остаточної трансформації світової енергосистеми у напрямку мінімізації викидів вуглецю у відповідності до цілей сталого розвитку.

Рис. 2.4. Структура попиту на послуги за державами ЄС упродовж 2011-2021 рр., % [31]

Примітка. Складено автором на основі [18].

У сфері міжнародної торгівлі послугами наслідки пандемії були значно вагомішими (відносно сфери міжнародної торгівлі товарами), що спричинено тим, що ключові елементи сектору послуг (туризм, надання транспортних послуг, проведення масових заходів) зазнали значно жорсткіших карантинних заходів. Сфера туризму, котра становила до пандемії понад чверть сукупного обсягу міжнародної торгівлі послугами та була її ключовим компонентом, протягом 2020 року продемонструвала падіння на 65,2%, що, у першу чергу зумовлено обмеженнями у сфері поїздок, окремі із котрих продовжують діяти і у 2023 році (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1. - Аналіз обсягу глобального експорту транспортних та туристичних послуг протягом 2018-2022 років (за напрямками), у млрд. дол. США [32].

Тип послуги	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
Морський транспорт	388,41	391,58	395,81	355,76	637,21
Повітряний транспорт	358,66	356,16	189,47	264,48	361,35
Поштові та кур'єрські послуги	20,45	20,24	22,72	31,38	47,73
Інші типи транспорту	212,28	215,18	217,42	267,80	315,72
Туристичні подорожі	1238,58	1486,01	563,68	626,45	1115,76

Дані таблиці 2.1. демонструють різномірну динаміку розвитку сфери транспортних та туристичних послуг у кризовий та пострисовий період. Зокрема, галузі вантажних перевезень, прив'язані до реалізації товарів не зазнали настільки катастрофічного падіння обсягів діяльності. Незначне падіння більше пов'язане із загальним сповільненням торгівлі на фоні посилення економічної кризи. Галузь морських перевезень зазнала падіння на 10,81% у 2021 році, що передувало стрімкому її підйому у 2022 році - зростання на 79,4%. Найбільшої шкоди зазнала сфера міжнародних авіаперевезень, що зумовлено спрямованістю на перевезення значної кількості пасажирів та посиленням карантинних заходів у різних державах. Падіння у 2020 році склало понад 47,1%, для повернення на попередні обсяги галузі знадобилось 2 роки - у 2022 році показник становив 361,35 млрд. дол США. Проте, введення карантинних заходів сприяло розвитку окремих інших сфер послуг. Зокрема, сфера поштових і кур'єрських послуг демонструвала стале зростання, досягнувши показника у 47,73 млрд. дол. США за результатами 2022 року.

Стрімке зростання попиту на медичну та супутню техніку, що відбулось із початком пандемії й подальший ріст обсягів електронної торгівлі значно підтримали транспортний сектор. З метою збереження прибутків низка авіакомпаній здійснили переобладнання пасажирських літаків на транспортні, зайнявши нову для себе нішу на ринку перевезень. Такі заходи, пов'язані із переключенням на вантажні перевезення призвели до зростання доходів від авіаперевезень протягом першого кварталу 2021

року на понад 50% відносно аналогічного періоду 2020 року, хоча ці заходи й не змогли повністю компенсувати різке скорочення сукупного пасажиропотоку, що, як вказувалось у попередньому матеріалі, привело до зниження сукупних доходів на понад 47,1% [33].

Станом на початок 2023 року окремі інші види міжнародної торгівлі послугами й надалі у стані падіння показників. До них належать: надання комерційних послуг, здійснення технічного обслуговування і ремонту, інжинірингових і надання особистих, культурних й розважальних послуг. Серед лідерів росту варто виділити надання послуг, пов'язаних із інформаційно-комунікативними технологіями (ІКТ), страхуванням, пенсійним забезпеченням і фінансовими послугами, котрі частково виграли від введення карантинних обмежень, що проявилось у активнішому використанні Інтернету у зв'язку із соціальним дистанціюванням і переходом на віддалену форму роботи. Окрім подій, спричинених поширенням COVID-19, протягом 2020-2021 років міжнародна торгівля послугами пережила низку інших найрізноманітніших перешкод. Окремі із них усе ще здійснюють вплив на перспективи її розвитку. Збільшення попиту на товари проявили серйозні вузькі місця у ланцюжках постачання, котрі підвищили собівартість перевезень. Тож із початку 2022 року відбулось різке зростання тарифів на морські перевезення, значного поширення набули випадки відмов від умов укладених контрактів, знизилася якість обслуговування, зросли черги у портах й одночасно - затримки і час простою [32].

Негативний вплив на глобальний ринок сфери послуг відіграла й повномасштабна збройна агресія Росії проти Української держави. Нею спричинений розрив традиційних логістичних ланцюжків, блокування акваторії Чорного та Азовського морів, ускладнення експорту сільськогосподарських культур до трьох континентів.

Аналіз функціонування сфери послуг демонструє значне падіння показників експорту послуг внаслідок введення протикарантинних заходів у практично усіх досліджуваних державах світу (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2. - Аналіз обсягу глобального експорту послуг у розрізі держав, у млрд. дол. США. [17].

Держава	Рік						
	2019	2020	2021	2022	Відношення		
					2020 р. до 2019 р., у %	2021 р. до 2020 р., у %	2022 р. до 2021 р., у %
Австралія	70,05	48,84	43,74	49,96	69,72	89,56	114,22
Австрія	76,04	64,16	69,04	80,47	84,38	107,61	116,56
Королівство Бельгія	121,00	118,24	135,08	136,96	97,72	114,24	101,39
Болгарія	11,45	8,36	10,86	12,47	73,01	129,90	111,48
Канада	113,89	98,52	110,06	122,18	86,50	111,71	111,01
Республіка Чилі	8,46	5,64	5,95	8,50	66,67	105,50	142,86
Колумбія	10,48	5,72	7,64	12,02	54,58	133,57	157,33
Чеська Республіка	30,40	25,98	29,65	33,26	85,46	114,13	112,18
Королівство Данія	83,04	75,45	95,09	125,93	90,86	126,03	132,43
Естонія	8,00	6,49	9,70	11,35	81,13	149,46	117,01
Фінляндія	34,27	29,81	33,25	33,87	86,99	111,54	101,86
Франція	295,13	245,57	300,67	336,27	83,21	122,44	111,84
ФРН	350,72	313,10	381,68	406,20	89,27	121,90	106,42
Греція	44,80	25,80	41,31	49,99	57,59	160,12	121,01
Угорщина	30,02	22,51	25,99	30,56	74,98	115,46	117,58
Ісландія	5,66	2,77	3,71	5,45	48,94	133,94	146,90
Республіка Ірландія	257,24	290,56	346,54	354,77	112,95	119,27	102,37
Ізраїль	55,51	53,54	71,88	90,83	96,45	134,25	126,36
Республіка Італія	121,70	84,47	102,53	123,05	69,41	121,38	120,01
Японія	204,97	159,95	166,04	163,26	78,04	103,81	98,33
Республіка Південна Корея	102,97	88,84	120,42	132,32	86,28	135,55	109,88
Латвія	6,21	5,33	6,10	7,33	85,83	114,45	120,16
Литва	13,21	12,42	15,99	18,24	94,02	128,74	114,07
Королівство Люксембург	112,07	120,19	147,60	133,71	107,25	122,81	90,59
Республіка Мексика	31,54	16,87	26,97	35,81	53,49	159,87	132,78
Мальта	16,87	19,24	21,91	21,80	114,05	113,88	99,49
Королівство Нідерланди	273,95	226,70	248,92	270,36	82,75	109,80	108,61
Нова Зеландія	17,23	11,44	9,69	11,28	66,40	84,70	116,41
Норвегія	42,68	33,98	41,13	50,49	79,62	121,04	122,76
Польська Республіка	70,22	66,17	80,93	95,30	94,23	122,31	117,76
Португалія	39,82	25,32	32,05	46,31	63,59	126,58	144,49
Словаччина	12,26	10,28	11,29	12,51	83,85	109,82	110,81
Словенія	9,67	7,92	9,98	11,61	81,90	126,01	116,33
Іспанія	156,23	89,67	118,67	167,45	57,40	132,34	141,11
Швеція	77,33	70,02	81,05	94,12	90,55	115,75	116,13
Швейцарія	133,64	118,58	137,04	146,12	88,73	115,57	106,63
Республіка Туреччина	66,42	37,87	61,06	89,89	57,02	161,24	147,22
Великобританія	425,41	393,66	452,40	492,13	92,54	114,92	108,78
США	868,64	704,32	778,19	900,00	81,08	110,49	115,65
Європейський Союз	1191,37	1041,32	1252,37	1376,95	87,41	120,27	109,95

Найбільше, у відсотковому плані, падіння обсягу експорту послуг внаслідок початку пандемії COVID-19 у 2020 році зафіксовано у Ісландії (понад 51%), Мексиці 46,51%, Колумбії - 45,41% та Туреччині - 42,98%, що пов'язано із стрімким скороченням кількості подорожуючих та певною віддаленістю держав від основних туристичних потоків (необхідність використання авіатранспорту, рух котрим протягом 2022 року був ускладненим).

Як вже вказувалось, попри значне падіння показників держав, що надають туристичні послуги, зафіксовано певне зростання експорту послуг з боку держав, що спеціалізуються на наданні логістичних, телекомунікаційних та інформаційних послуг, а також послуг, пов'язаних із страхуванням та приватним пенсійним забезпеченням. До цього переліку варто включити Мальту (14,04%), Ірландію (+12,95%) та Люксембург (+7,24%).

Водночас, здійснені як національними урядами так і міжнародними економічними організаціями заходи сприяли зменшенню негативних наслідків для розвитку міжнародної торгівлі послугами, внаслідок чого відбулось динамічне зростання показників її експорту практично у всіх досліджуваних державах (за результатами 2021-2022 років). Зокрема, практично усі досліджувані держави (окрім Нової Зеландії) характеризувались зростанням експорту послуг (від 2,07% у Японії до 2,37 раз у Туреччині). При цьому 31 із 37 досліджуваних держав досягла та перевищила показники докризового періоду, збільшивши експорт послуг на показник від 0,47% (Республіка Чилі) до 63,63% (Ізраїль).

У процесі виконання дослідження нами також проаналізовано вплив розв'язаної Російською Федерацією агресивної війни проти України. Виявлено, що протягом 2022 року дещо знизилась темп зростання показників експорту послуг державами Європейського Союзу. Зокрема, якщо протягом 2021 року їх сукупний експорт послуг демонстрував зростання у межах 20,26%, то вже у 2022 році цей показник знизився до

9,94%. У розрізі держав бачимо, що під час війни проти України ріст цього показника сповільнився у більшості членів ЄС (17 держав). Найбільший вплив війна здійснила (у плані експорту послуг) на близькі до України та Росії держави (Литва, Естонія, Болгарія та Фінляндія), а також держави, що надають послуги морської логістики (Ірландія, Мальта, Німеччина). Загалом, орієнтовні втрати держав ЄС у сфері експорту послуг від агресії Росії лише за 2022 рік оцінюються у понад 86 млрд. дол. США.

Таким чином, сучасна глобальна економіка характеризується бурхливим розвитком сфери послуг. Для більшості держав світу досліджувана сфера є одним із ключових й дедалі значніших елементів економіки. Експорт послуг є одним із чинників довготривалого економічного зростання держав, причому для окремих із них - більш важливим, аніж галузь промисловості. Зростання міжнародної торгівлі послугами у глобальному масштабі визначається процесами дематеріалізації виробництва, інтелектуалізації праці, інформатизації господарських відносин, внаслідок котрих збільшується споживання різноманітних видів послуг.

2.2. Місце та роль України на світовому ринку послуг.

З моменту проголошення власної Незалежності, Україна є активним учасником міжнародного ринку послуг, незважаючи на значний рівень волатильності показників експорту та імпорту усього спектру послуг, що спричинено низкою внутрішньоекономічних проблем та зовнішніх чинників, що проявлялись у політичному та фінансовому тиску Російської Федерації. Протягом останніх років до переліку цих чинників впливу додалися введення карантинних заходів у зв'язку із оголошенням пандемії COVID-19 та повномасштабна збройна агресія Росії проти України.

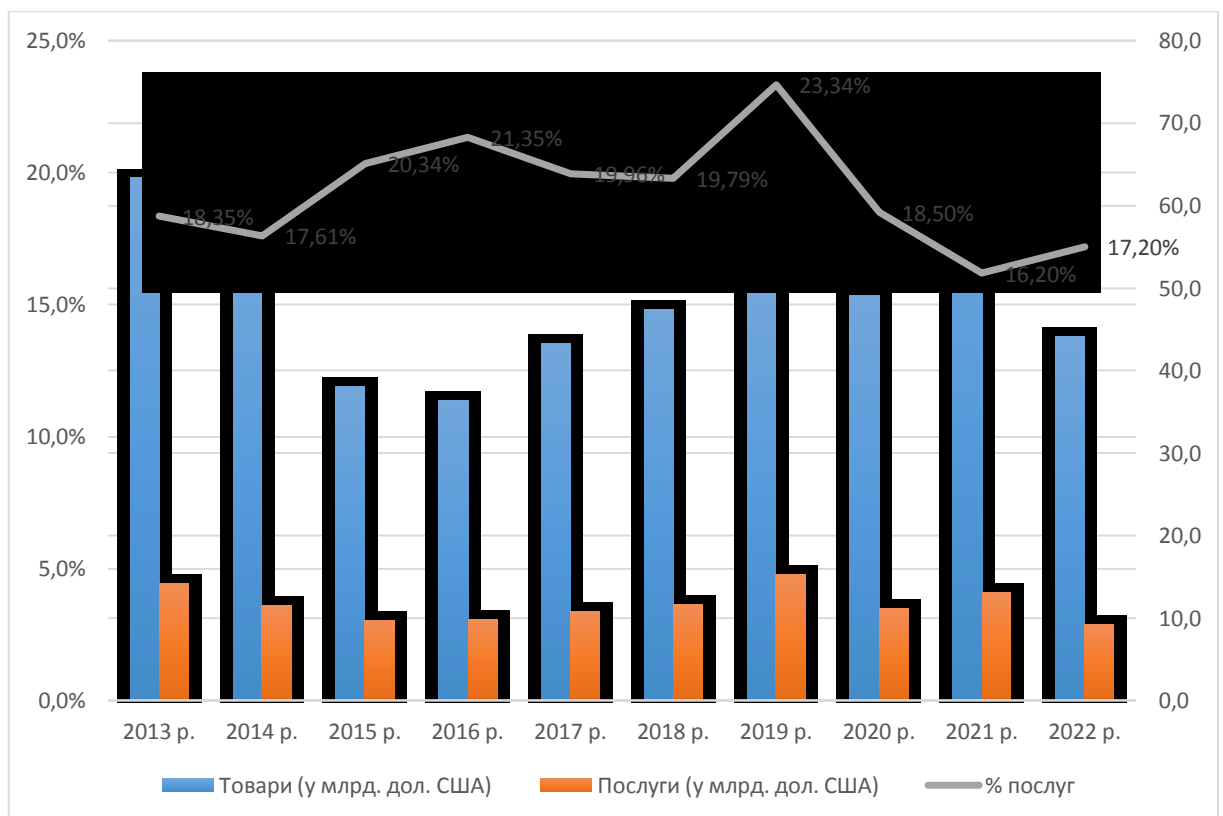
Результати аналізу показників експорту нашою держави протягом 2013-2022 років демонструють відсутність сталого тренду зміни його обсягів (рис. 2.5.). На нашу думку, це визначено низкою військово-

політичних та карантинних чинників, котрі негативно вплинули на реалізацію експортного потенціалу нашої держави. Ключовими із них стали:

1. Анексія АР Крим, та частини Донецької та Луганської областей у 2014 році, на частку котрих припадало понад 12% сукупного експорту України;

2. Оголошення пандемії COVID-19 та поширення карантинних заходів, що обмежили показники росту як глобальної економіки загалом, так і міжнародної торгівлі - зокрема;

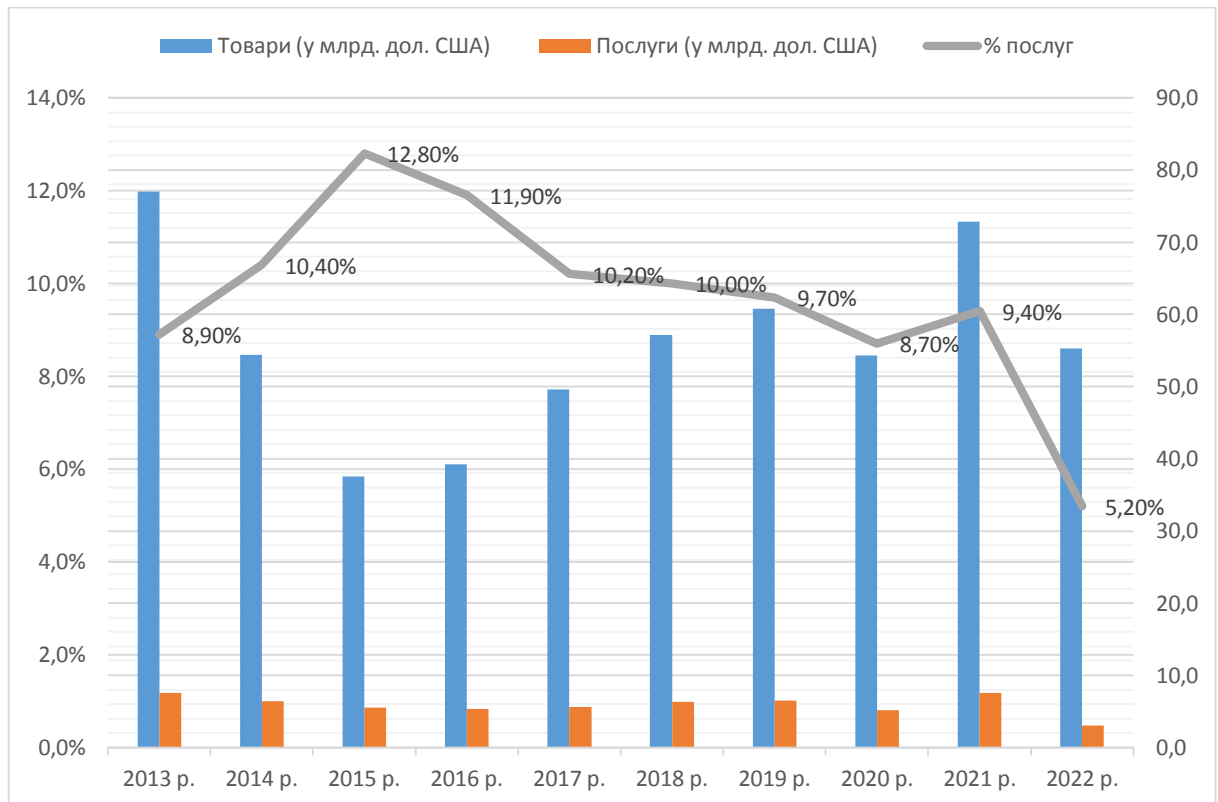
3. Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації в Україну, що супроводжується блокадою морських портів, знищенням виробничих ресурсів та зниженням людського капіталу України.

Рис. 2.5. Динаміка частки послуг у сукупному експорті України, 2013-2022 рр. [5].

Варто зазначити, що в цих нелегких умовах вітчизняний експорт продемонстрував значний потенціал росту, зрісши протягом 2016-2021 років на 75,7% незважаючи на вплив пандемії COVID-19. На жаль, динаміка

експорту послуг нашої держави характеризувалась дещо іншими трендами, що підтверджено падінням її частки у сукупному експорті держави із 18,35% до 16,2%. Основною причиною вказаного падіння, окрім перерахованих військово-політичних факторів, вважаємо більш тривалий вплив карантинних заходів на сферу послуг. Це підтверджується падінням показника частки послуг протягом кінця 2019-початку 2022 року. Часткове її зростання протягом періоду бойових дій 2022 року не вважаємо позитивним явищем, оскільки свідчить про ще більш значне падіння експорту товарів (на 35,16%). Схожі тенденції зафіксовано при аналізі показників імпорту України (рис. 2.6.).

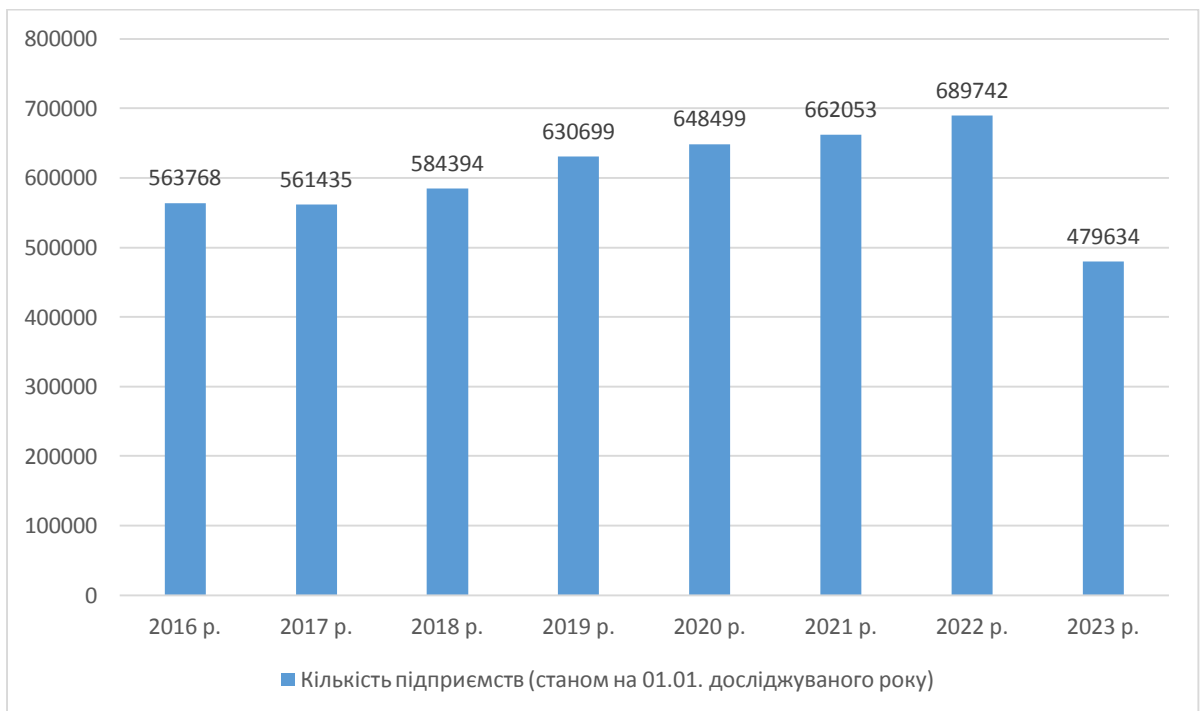
Рис. 2.6. Динаміка частки послуг у сукупному імпорті України, 2013-2022 рр. [5]

Результат аналізу демонструє відносно сталу тенденцію до зменшення частки імпортованих послуг починаючи із 2015 року (із 12,8% у 2015 р. до 5,2% у 2022 р.), що спричинено наступними чинниками:

1. Значно вищі темпи росту імпорту товарів (середнє значення протягом 2015-2021 років - 15,5%) відносно імпорту послуг (середнє значення протягом 2015-2021 років - 6,3%);

2. Збільшення кількості вітчизняних виробників послуг.

Так, у період 2016-2021 років зафіксовано сталу тенденцію до зростання чисельності підприємств сфери послуг. Так, станом на 01.01.2022 року на українському ринку послуг провадило діяльність майже 689,7 тис. підприємств, ключовим видом діяльності котрих є надання послуг, що на 27689 одиниць, тобто на понад 4,1% більше, аніж попереднього на період 01.01.2021 року й на 125974 одиниць, тобто понад 22,3% більше аніж на початок 2016 року. Звичайно, повномасштабні військові дії та ускладнення виїзду закордон певних категорій громадян у 2022 році, повна зупинка функціонування низки секторів логістики, знищення внаслідок ракетних обстрілів складів та, зрештою, окупація значної частини території України вплинула на кількість підприємств сфери послуг. Зокрема, протягом 2022 року кількість підприємств сфери послуг знизалась на 210108 одиниць, тобто - 30,46%, переважно за рахунок невеликих підприємств південно-східної частини України (рис. 2.7.).

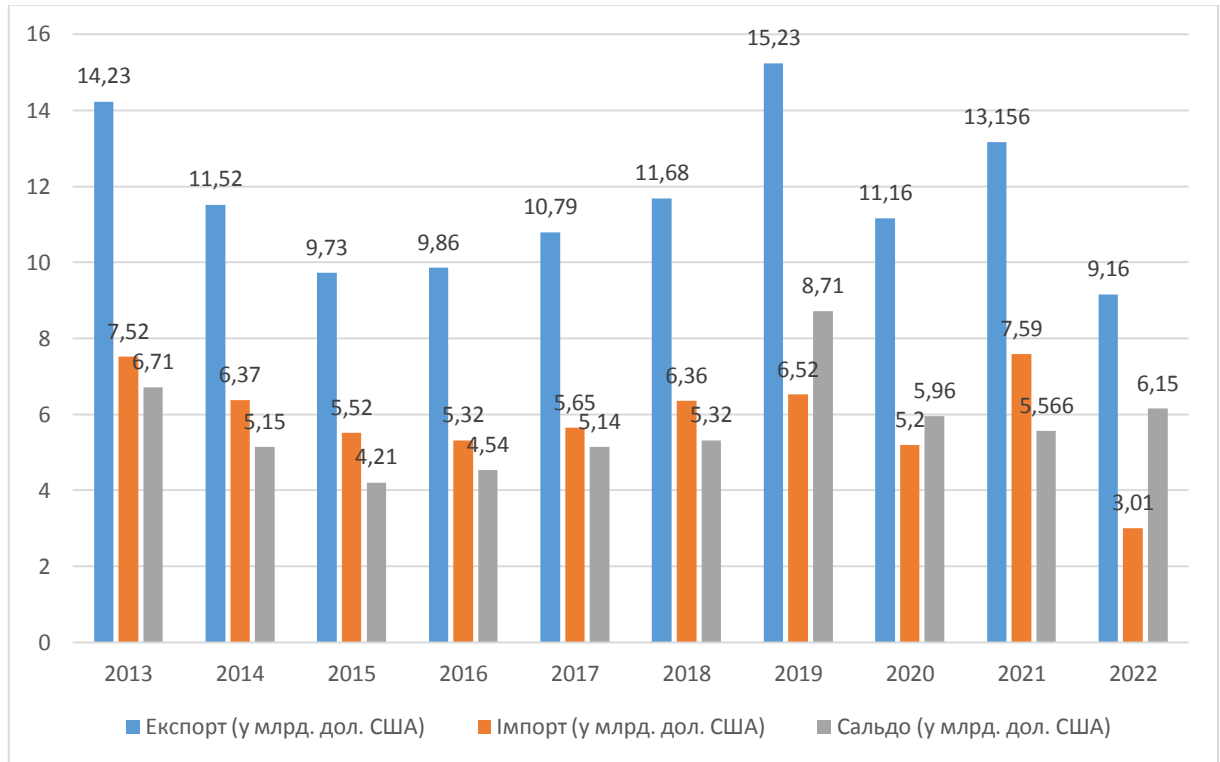
Рис. 2.7. Динаміка кількості підприємств сфери послуг в Україні, 2016-2023 роки* [24]

*станом на початок року

Загалом, увесь досліджуваний період характеризувався практично

двократним переважанням експорту послуг над імпортом.

Зокрема, протягом, 2013-2022 років нашою державою експортовано послуг на 116,55 млрд. дол США, у той же час як сукупний обсяг імпорту становив 59,11 млрд. дол США. (рис. 2.8.).

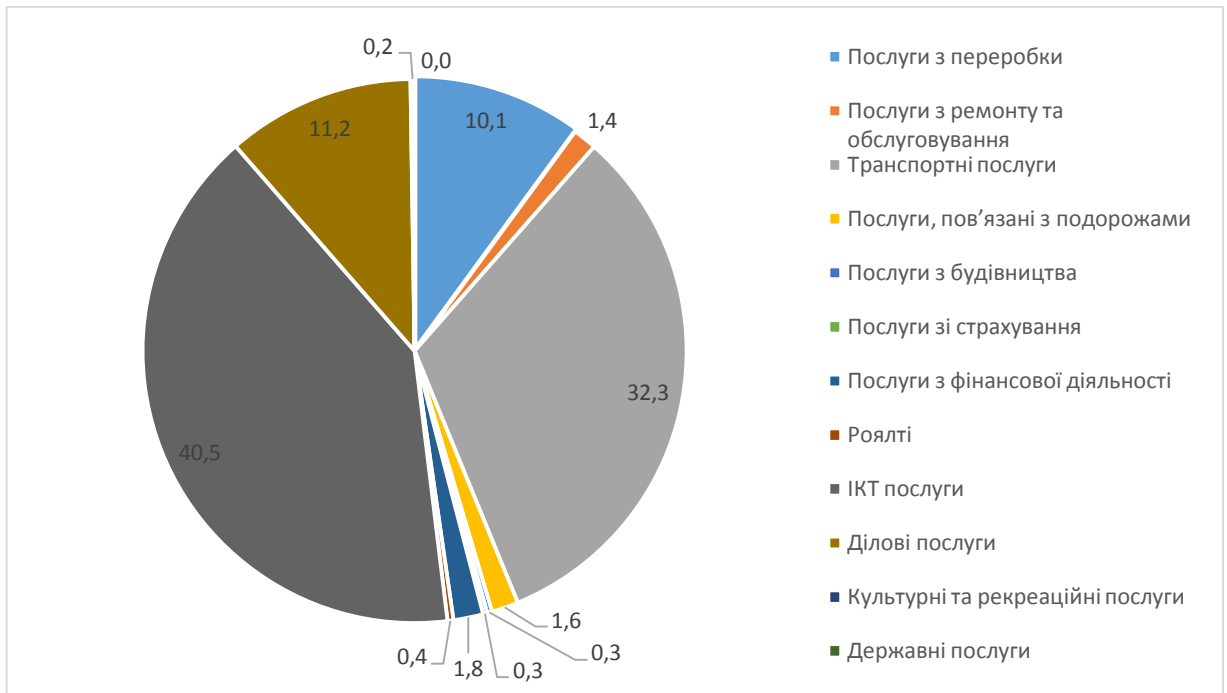

Рис. 2.8. Динаміка показників з експортно-імпортних операцій послугами України [5].

Найкращий показник торгового балансу у сфері послуг зафіксовано у 2019 році (+8,71 млрд. дол. США). Найнижчий - у 2015 році - 4,21 млрд. дол. США. Характерно, що останні роки характеризувались зростанням переважання експорту над імпортом послуг (незважаючи на наслідки пандемії COVID-19). Так, протягом 2014-2017 років це відношення становило 1,83 раз (у середньому), протягом 2018-2022 років середнє значення склало 2,11 раз.

У загальній структурі експорту послуг нашої держави протягом 2022 року переважали наступні види послуг: послуги у телекомунікаційній сфері, надання комп'ютерних та інформаційних послуг (ІКТ) - 40,5% сукупного експорту послуг, транспортно-логістичні послуги (32,3%), послуги з переробки матеріальних ресурсів (10,1%), надання ділових послуг (11,2%),

фінансові та страхові послуги (1,8% та 0,3%), послуги, пов'язані із подорожами (1,6%) та будівництвом (0,3%), із використання інтелектуальної власності (0,4%) та ін. (рис. 2.9.).

Рис. 2.9. Структура експорту послуг України за 2022 рік, у % [24]

Необхідно вказати, що у період до повномасштабного військового вторгнення 2022 року ключовою статтею вітчизняного експорту послуг було надання логістичних послуг, проте, унаслідок зниження обсягів перевезень і зупинки діяльності морського й повітряного видів транспорту внаслідок блокади Чорного та Азовського морів, обсяг експорту вказаних послуг знизився на понад 36%, що обумовило втрату ними лідируючих позицій.

Подана структура експорту послуг зумовлена економіко-географічними особливостями нашої держави, наявністю людських і кадрових ресурсів, критичної виробничої інфраструктури, із урахуванням шкоди, що завдається бойовими діями.

Динаміка експорту окремих видів послуг переважно повторила загальні тренди експорту послуг. Зокрема, ріст показників у 2020-2021 роках змінився стрімким падінням у 2022 році (табл. 2.3.).

Табл. 2.3 - Аналіз структури міжнародної торгівлі послугами України у 2020-2022 роках [24]

Показники		2020 рік		2021 рік		2022 рік	
		експорт	імпорт	експорт	імпорт	експорт	імпорт
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	у млн дол. США	1352,84	3,03	1528,02	10,19	921,95	4,20
	у % до попереднього року	82,50	99,09	112,99	337,09	59,89	42,31
	у % від загальної суми	11,70	0,11	11,60	0,09	10,11	0,12
Послуги з ремонту і технічного обслуговування	у млн дол. США	236,63	61,47	298,82	75,00	129,87	47,05
	у % до попереднього року	87,61	72,21	126,29	122,12	42,89	61,41
	у % від загальної суми	2,00	1,02	2,27	0,99	1,43	1,63
Логістичні послуги	у млн дол. США	4988,44	1061,03	5314,64	1733,66	2963,21	1040,32
	у % до попереднього року	54,80	68,15	106,48	163,39	63,59	58,50
	у % від загальної суми	43,21	18,08	40,39	22,79	32,32	34,52
Послуги, що пов'язані із подорожами	у млн дол. США	263,46	702,91	337,42	1578,11	146,27	188,31
	у % до попереднього року	78,71	54,13	128,09	224,52	42,61	11,83
	у % від загальної суми	2,30	12,02	2,60	20,79	1,63	6,32
Послуги із будівництва	у млн дол. США	75,38	39,63	53,60	52,64	26,28	17,88
	у % до попереднього року	60,20	101,19	71,09	132,89	44,72	26,51
	у % від загальної суми	0,71	0,69	0,41	0,69	0,28	0,62
Послуги із страхування	у млн дол. США	58,25	126,90	121,25	129,74	22,71	68,94
	у % до попереднього року	77,09	144,32	208,20	102,19	18,32	50,51
	у % від загальної суми	0,49	2,19	0,89	1,68	0,34	2,33
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	у млн дол. США	129,58	635,46	91,87	509,84	162,43	366,67
	у % до попереднього року	78,31	109,51	88,69	108,11	176,74	71,71
	у % від загальної суми	1,12	10,82	0,71	6,73	1,81	12,22
Роялті та послуги, пов'язані з інтелект. власністю	у млн дол. США	94,94	540,17	6,52	607,39	31,69	292,98
	у % до попереднього року	171,21	96,52	63,67	112,42	51,32	46,77
	у % від загальної суми	0,79	9,21	0,51	8,02	0,41	9,71
Послуги у сфері ІКТ	у млн дол. США	3051,44	562,03	3856,58	661,88	3712,98	414,23
	у % до попереднього року	118,51	105,81	126,41	117,78	92,12	58,12
	у % від загальної суми	26,42	9,59	29,32	8,67	40,53	13,67
Ділові послуги	у млн дол. США	1256,67	993,57	1437,30	1115,89	1026,01	537,28
	у % до попереднього року	98,32	73,09	114,41	112,31	68,18	47,02
	у % від загальної суми	10,91	16,89	10,90	14,72	11,21	17,81
Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги	у млн дол. США	32,13	12,53	47,12	21,13	21,48	17,27
	у % до попереднього року	148,72	115,69	146,59	168,39	43,62	79,09
	у % від загальної суми	0,31	0,19	0,39	0,29	0,22	0,62
Державні і урядові послуги	у млн дол. США	7,45	1137,81	9,32	1098,07	1,25	19,91
	у % до попереднього року	96,51	124,80	125,09	96,48	13,31	1,81
	у % від загальної суми	0,09	19,40	0,09	14,49	0,02	0,72

У 2022 році у загальній структурі імпорту послуг переважало надання логістичних (34,5%), ділових (17,8%), ІКТ (13,7%) та фінансових послуг (12,2%), а також послуг, котрі пов'язані із правом інтелектуальної власності (9,7%) (рис. 2.10.).

Рис. 2.10. Структура експорту послуг України за 2022 рік, у % [24]

Варто зазначити, що до початку повномасштабного вторгнення вагома частка у структурі імпорту послуг припадала на надання послуг, пов'язаних із туристичними подорожами, проте внаслідок воєнних дій та відповідних обмежень об'єм імпорту цих послуг скоротився майже у 10 разів. За аналогічним сценарієм у 2022 році суттєво скоротився імпорт державних послуг: українськими споживачами імпортовано менш ніж 2% від обсягу попереднього року. Найменше нашою державою імпортувалось культурних і рекреаційних послуг (0,6%), послуг із будівництва (0,6%) та послуг із переробки (0,1%) від загального обсягу експорту послуг.

Проведений аналіз структури сукупного експорту послуг сприяв встановленню оптимальної номенклатури вітчизняних послуг, котра має найбільший попит на глобальному ринку.

Структура імпорту послуг в Україну демонструє, які саме сектори послуг держави наразі не дають необхідних послуг у достатньому об'ємі, необхідному задля вдоволення потреб громадян та суб'єктів економічної діяльності як на сьогодні так й на найближчу перспективу, опосередковано демонструючи рівень конкурентоздатності на міжнародному ринку послуг.

На основі даних аналізу експорту послуг можна сформулювати висновок, що найбільш конкурентоздатними на міжнародному ринку послуг є вітчизняні послуги ІКТ, логістичні послуги, ділові і переробні послуги. У цей же час, аналіз імпорту демонструє значний об'єм закупівлі нашою державою на закордонних ринках послуг схожої номенклатури. До неї входять: логістичні послуги, ІКТ послуги, фінансові послуги, послуги захисту інтелектуальної власності та послуги, пов'язаних із організацією та здійсненням подорожей.

Відповідно до запропонованого міністерством економіки України переліку показників оцінювання рівня зовнішньоторговельної безпеки регіонів нашої держави нами проведено аналіз регіональних обсягів зовнішньої торгівлі послугами протягом періоду 2019-2022 років.

Аналіз регіонального розрізу експорту послуг протягом досліджуваного періоду демонструє наступні результати (табл. 2.4.):

1. Вагомий вплив повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації на падіння показників експорту послуг (-30,33%), що значно перевищує вплив пандемії COVID-19 (26,71%);

2. Диференціацію областей за впливом воєнних дій на зміну показників експорту послуг, що, на нашу думку, спричинено різним рівнем пошкоджень внаслідок бойових дій, а також різним терміном та площею окупації територій ворожими збройними силами.

Зокрема, найбільше падіння експорту послуг продемонстрували Луганська (-96,21%), Херсонська (-89,58%) та Донецька (-84,76%) області. Загалом, із 25 досліджуваних регіонів у 20 зафіксовано падіння обсягу

експортованих послуг, котре становить від 4,59% (Кіровоградська область) до 96,21% (Луганська область).

Природньо, що із 5 областей, котрі характеризуються зростанням експорту послуг, більшість знаходяться у Західному регіоні України, у котрий релоковано значну частку підприємств сфери послуг у перші місяці війни. Так, найбільше зростання зафіксовано у Чернівецькій області (48,23%), Зростанням показників експорту характеризуються також Рівненська (7,66%), Волинська (5,85%), Хмельницька (5,31%) та Черкаська (3,58%) області.

Таблиця 2.4. - Регіональні обсяги експорту послуг за 2019-2022 роки, млн. дол. США. [20].

Регіон	Роки				Відхилення, у %		
	2019	2020	2021	2022	2020 р. до 2019 р.	2022 р. до 2019 р.	2022 р. до 2021 р.
м. Київ	7388,02	5633,45	6583,98	4880,44	-23,75	-33,94	-25,87
Вінницька	239,04	226,08	259,52	246,11	-5,42	2,96	-5,17
Волинська	200,99	113,99	112,26	118,83	-43,29	-40,88	5,85
Дніпропетровська	268,69	242,49	318,42	190,94	-9,75	-28,94	-40,04
Донецька	171,18	111,44	110,70	16,87	-34,90	-90,15	-84,76
Житомирська	154,75	107,78	144,83	102,97	-30,35	-33,46	-28,90
Закарпатська	587,52	406,33	450,80	385,54	-30,84	-34,38	-14,48
Запорізька	360,59	231,06	236,53	147,25	-35,92	-59,16	-37,75
Івано-Франківська	131,00	82,11	90,17	66,04	-37,32	-49,59	-26,76
Київська	640,88	348,38	434,23	202,73	-45,64	-68,37	-53,31
Кіровоградська	55,88	31,41	36,83	35,14	-43,79	-37,12	-4,59
Луганська	55,13	32,48	44,63	1,69	-41,09	-96,93	-96,21
Львівська	1096,60	850,34	1071,41	978,72	-22,46	-10,75	-8,65
Миколаївська	905,92	470,89	727,56	206,81	-48,02	-77,17	-71,57
Одеська	1502,32	1154,01	1248,76	686,37	-23,18	-54,31	-45,04
Полтавська	97,74	54,22	55,31	37,87	-44,53	-61,25	-31,53
Рівненська	102,16	92,86	102,40	110,24	-9,10	7,91	7,66
Сумська	61,90	37,57	44,30	22,11	-39,30	-64,28	-50,09
Тернопільська	186,52	152,83	143,66	126,21	-18,06	-32,33	-12,15
Харківська	706,98	545,57	675,69	362,31	-22,83	-48,75	-46,38
Херсонська	65,53	44,72	46,64	4,86	-31,76	-92,59	-89,58
Хмельницька	45,11	33,77	36,52	38,46	-25,13	-14,73	5,31
Черкаська	72,40	58,03	65,98	68,34	-19,85	-5,60	3,58
Чернівецька	85,57	61,97	64,98	96,32	-27,58	12,55	48,23
Чернігівська	55,05	43,28	50,35	32,84	-21,39	-40,35	-34,78
Загалом	15237,48	11167,05	13156,46	9166,03	-26,71	-39,85	-30,33

Характерно, що для більшості регіонів України (13 областей), падіння експорту послуг у 2022 році виявилось нижчим ніж у 2020 році, що характеризувався початком пандемії COVID-19.

Аналіз імпорту послуг у розрізі регіонів України демонструє схожі тенденції падіння показників областей у залежності від близькості до зони бойових дій. Зокрема, найбільш відчутне падіння зафіксоване у межах Луганської (99,07%) та Херсонської (97,05%) областей, для котрих характерна практично повна зупинка імпорту із березня 2022 року (у зв'язку із окупацією), а також Донецької (83,23%), Харківської (80,94%), Чернігівської (73,23%), та ін. областей (табл. 2.5.).

Таблиця 2.5. - Регіональні обсяги імпорту послуг за 2019-2022 роки, млн. дол. США. [20].

Регіон	Роки				Відхилення, у %		
	2019	2020	2021	2022	2020 р. до 2019 р.	2022 р. до 2019 р.	2022 р. до 2021 р.
м. Київ	4544,55	3368,11	5096,29	1670,34	-25,89	-63,25	-67,22
Вінницька	39,32	51,29	40,01	55,58	30,45	41,37	38,92
Волинська	50,61	39,07	46,61	38,69	-22,80	-23,56	-16,99
Дніпропетровська	328,32	283,99	376,83	179,12	-13,50	-45,44	-52,47
Донецька	199,42	116,42	128,56	21,56	-41,62	-89,19	-83,23
Житомирська	30,83	15,08	16,95	15,57	-51,08	-49,48	-8,14
Закарпатська	42,88	35,16	39,00	27,98	-18,01	-34,75	-28,26
Запорізька	43,62	37,69	32,41	16,15	-13,59	-62,98	-50,17
Івано-Франківська	35,52	34,13	33,99	20,25	-3,90	-42,99	-40,42
Київська	214,16	227,47	307,25	126,68	6,21	-40,85	-58,77
Кіровоградська	20,13	15,75	15,59	9,18	-21,79	-54,39	-41,12
Луганська	47,03	52,81	51,60	0,48	12,30	-98,98	-99,07
Львівська	103,88	107,44	132,30	141,60	3,43	36,30	7,03
Миколаївська	40,10	25,68	38,56	22,27	-35,97	-44,46	-42,25
Одеська	335,03	381,26	705,40	422,49	13,80	26,11	-40,11
Полтавська	170,76	126,14	123,44	68,28	-26,13	-60,02	-44,69
Рівненська	24,04	37,41	78,66	53,82	55,66	123,93	-31,58
Сумська	38,15	38,54	39,00	16,67	1,04	-56,31	-57,26
Тернопільська	12,70	15,29	20,24	27,66	20,45	117,90	36,66
Харківська	82,80	72,64	113,36	21,61	-12,27	-73,89	-80,94
Херсонська	15,46	22,27	36,61	1,08	44,02	-93,02	-97,05
Хмельницька	34,96	32,79	29,21	21,20	-6,20	-39,34	-27,42
Черкаська	26,85	27,94	36,81	20,19	4,06	-24,81	-45,15
Чернівецька	5,92	6,73	8,74	4,33	13,68	-26,88	-50,46
Чернігівська	40,83	38,06	45,95	12,30	-6,80	-69,88	-73,23
Загалом	6527,85	5209,16	7593,39	3015,09	-20,19	-53,80	-60,29

Загалом зафіксовано падіння показників імпорту послуг у 22 областях держави. Зростанням суми імпортованих послуг відзначились лише Львівська (7,03%), Тернопільська (36,66%) та Вінницька (38,92%) області. Загальне падіння імпорту послуг України становило 60,29%, що значно вище від падіння на початку “коронавірусної” кризи (20,19%).

У процесі проведеного дослідження нами розраховано та проаналізовано динаміку показників покриття експортом імпорту послуг, як одного із індикаторів зовнішньоторговельної безпеки держави (табл. 2.6.).

Таблиця 2.6. - Оцінка показників покриття експортом імпорту послуг, 2019-2022 роки [5].

Регіон	Роки				Відхилення, у од.		
	2019	2020	2021	2022	2020 р. до 2019 р.	2022 р. до 2019 р.	2022 р. до 2021 р.
м. Київ	1,63	1,67	1,29	2,92	0,05	1,29	1,63
Вінницька	6,08	4,41	6,49	4,43	-1,67	-1,65	-2,06
Волинська	3,97	2,92	2,41	3,07	-1,05	-0,90	0,66
Дніпропетровська	0,82	0,85	0,84	1,07	0,04	0,25	0,22
Донецька	0,86	0,96	0,86	0,78	0,10	-0,08	-0,08
Житомирська	5,02	7,15	8,54	6,61	2,13	1,59	-1,93
Закарпатська	13,70	11,56	11,56	13,78	-2,14	0,08	2,22
Запорізька	8,27	6,13	7,30	9,12	-2,14	0,85	1,82
Івано-Франківська	3,69	2,41	2,65	3,26	-1,28	-0,43	0,61
Київська	2,99	1,53	1,41	1,60	-1,46	-1,39	0,19
Кіровоградська	2,78	1,99	2,36	3,83	-0,78	1,05	1,47
Луганська	1,17	0,62	0,86	3,52	-0,56	2,35	2,66
Львівська	10,56	7,91	8,10	6,91	-2,64	-3,64	-1,19
Миколаївська	22,59	18,34	18,87	9,29	-4,25	-13,31	-9,58
Одеська	4,48	3,03	1,77	1,62	-1,46	-2,86	-0,15
Полтавська	0,57	0,43	0,45	0,55	-0,14	-0,02	0,11
Рівненська	4,25	2,48	1,30	2,05	-1,77	-2,20	0,75
Сумська	1,62	0,97	1,14	1,33	-0,65	-0,30	0,19
Тернопільська	14,69	10,00	7,10	4,56	-4,69	-10,12	-2,53
Харківська	8,54	7,51	5,96	16,77	-1,03	8,23	10,81
Херсонська	4,24	2,01	1,27	4,50	-2,23	0,26	3,23
Хмельницька	1,29	1,03	1,25	1,81	-0,26	0,52	0,56
Черкаська	2,70	2,08	1,79	3,38	-0,62	0,69	1,59
Чернівецька	14,45	9,21	7,43	22,24	-5,25	7,79	14,81
Чернігівська	1,35	1,14	1,10	2,67	-0,21	1,32	1,57
Загалом	2,33	2,14	1,73	3,04	-0,19	0,71	1,31

Аналіз демонструє, що для переважної більшості областей України протягом досліджуваного періоду показник коефіцієнта покриття

перевищував 1. Зокрема, у 2022 році до цієї категорії належало 23 із 25 областей. Єдиними регіонами, де обсяг імпорту послуг перевищував експорт є Полтавська (0,55) та Донецька області (0,78). Найвище значення коефіцієнту покриття зафіксовано у Чернівецькій (22,24) та Закарпатській (13,78) областях, через території котрих проходять ключові транспортні коридори до держав ЄС, а також - Харківській області (16,77), для котрої характерне падіння імпорту послуг з початку бойових дій у понад 6 раз.

Загалом, дослідження демонструє, що, як для України загалом, так і для переважної більшості регіонів зокрема, протягом усього періоду дослідження характерне значне переважання показників експорту послуг над імпортом. Протягом 2019-2022 років коефіцієнт покриття експортом імпорту послуг для нашої держави зріс із 2,33 до 3,04, що є позитивною динамікою у контексті перешкод для вітчизняного експорту послуг, спричинених війною.

2.3. Аналіз розвитку торгівлі послугами між Україною і державами Європейського Союзу у рамках поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі.

Сучасні умови соціально-економічного функціонування України, спричинені впливом повномасштабної агресії Російської Федерації демонструють, що Європейський Союз займає ключове місце в сфері міжнародних економічних відносин нашої держави, що спричинено сукупністю наступних чинників:

1. визначальна роль Європейського Союзу у глобальному політичному середовищі;
2. лідерські позиції держав ЄС у соціально-економічній сфері, котрі демонструють ефективність стратегії, обраної європейськими державами та результативність механізмів і методів інтеграційного процесу;
3. Партнерська позиція ЄС до нашої держави у ході повномасштабної війни проти Російської Федерації.

Вагоме значення у сфері допомоги нашій державі відводиться сприянню процесу зростання експорту традиційної агропродовольчої продукції до держав Європейського Союзу, котре реалізується через звільнення від оподаткування вітчизняної сільськогосподарської продукції у межах тарифних квот. Варто зазначити на актуальності цього кроку, котра посилюється із загостренням політичних й економічних зв'язків з сусідніми державами й наслідками російської агресії, внаслідок котрої вітчизняні агровиробники втратили доступ до зовнішніх споживачів продукції через блокування шляхів морської логістики, на певний час безальтернативно переключившись на логістичні маршрути із державами Європейського Союзу.

Із набуттям статусу кандидата на членство у ЄС наша держава планує пройти цей шлях у якомога стисліші терміни, що передбачає необхідність максимально швидкого та ефективного впровадження реформ, спрямованих на адаптацію соціально-економічного та політичного життя держави до вимог ЄС. В ухваленій на початку лютого 2021 року Торговій стратегії ЄС (під назвою “An Open, Sustainable and Assertive Trade Policy”) наголошується, на розвитку процесу торгівлі та його усе більшій орієнтації на сферу інновацій, всеохоплюючому захисті прав інтелектуальної власності, та зростаючому акценті на розвитку торгівлі послугами, що проявлятиметься на зростанні її частки відносно торгівлі товарами у сукупному об'ємі міжнародних торговельних операцій, оскільки “послуги є основою розвитку сучасної економіки та сприяють значно більшим темпам формування робочих місць у порівнянні із сектором промисловості, видобутком корисних копалин та сільським господарством.

У наявних на даний час умовах розвитку глобалізації й інтеграції світової економіки Україні, як великій європейській державі із вагомою ресурсною базою, значним економічним потенціалом необхідно брати активну участь у вказаних світових процесах. Відповідно, інтеграція України до Європейської економічної спільноти є визначальним

пріоритетом у процесі гарантування економічної та політичної незалежності нашої держави. Співпраця із Європейським Союзом надає Україні значні можливості в контексті доступу до міжнародних ринків, сучасних інформаційних технологій, а також розширення участі в міжнародних інвестиційних процесах, освітніх програмах допомоги, удосконалення логістичних й телекомунікаційних систем.

В умовах трансформації вітчизняної економіки в контексті війни Європейський Союз є найважливішим джерелом інвестицій, котрі збагачують вітчизняну економіку не тільки фінансовими ресурсами, але й міжнародним досвідом корпоративного управління, спонукаючи компанії нашої держави до впровадження комплексу міжнародних стандартів якості, обліку та ін. Станом на 2023 рік Європейський Союз є ключовим торговим партнером нашої держави, на котрий припадає майже 54% сукупного зовнішньоекономічного товарообігу України.

Історія розвитку економічних відносин України та ЄС сягає періоду здобуття незалежності нашою державою. Так, наприкінці вересня 1993 року Європейською комісією відкрито представництво у нашій державі. Із 1994 року, коли набули чинності “Угоди про партнерство і співробітництво” (УПС) між Україною і Європейським Союзом, покладено початок економічній і соціальній співпраці, а також заходам із вдосконалення державного управління та захисту громадянських прав.

Підписання 27 червня 2014 року економічної частини Угоди про асоціацію створило сприятливі умови для виходу вітчизняних виробників на європейський ринок, оскільки угода передбачала створення зони вільної торгівлі нашої держави із ЄС а також поступове скасування мита на вітчизняні товари. Положення Угоди про ПВЗВТ, котра діє на постійній основі із січня 2016 року є спрямованими на пришвидшення процесу лібералізації торгівлі товарами і послугами, поступове зближення і гармонізацію законодавства і нормативно-правової бази України до вимог ЄС. Найбільш вагомим етапом реалізації євроінтеграційних прагнень нашої

держави на даний час одержання нашою державою статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, котре відбулось 23 червня 2022 року.

Кандидатство зробило нашу державу повноправним членом програм й ініціатив Євросоюзу, що відкриті як для держав Європейського Союзу, так й держав із статусом кандидата на членство в ньому.

Зокрема, передбачено фінансовий, інституційний та фінансовий інструментарій інтеграції вітчизняної економіки до європейського ринку.

Динаміка зовнішньоекономічних операцій України із державами Європейського Союзу протягом 2016- 2022 років представлено на рисунку 2.7.

Таблиця 2.7. - Аналіз динаміки зовнішньоекономічних операцій із державами ЄС, у млрд. дол. США. [2].

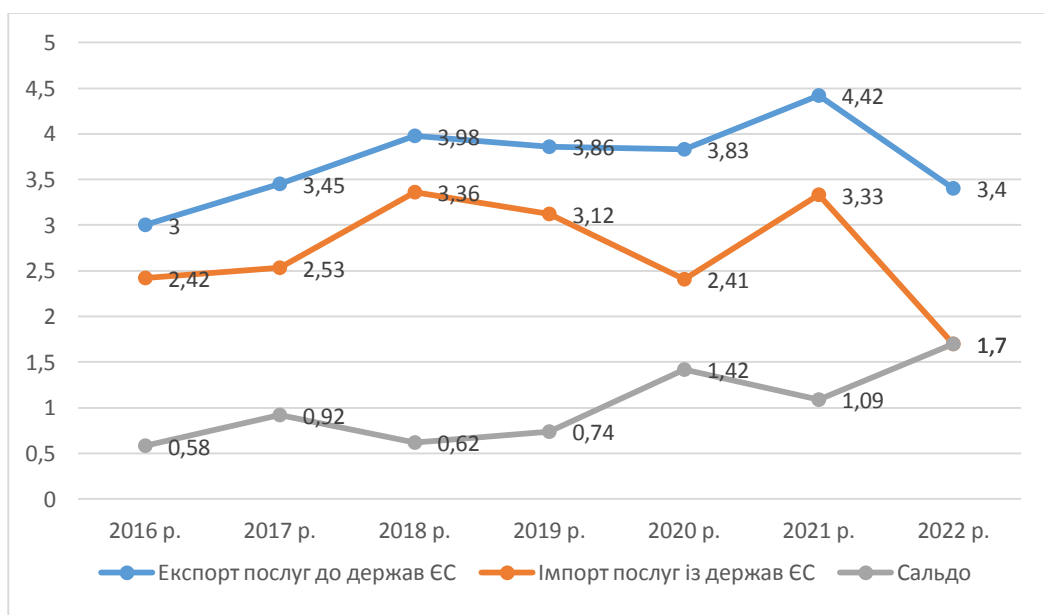
Показник	Рік						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Експорт товарів та послуг до ЄС, його питома вага у сукупному обсязі експорту товарів і послуг України, %	15,83	20,16	23,10	22,96	20,79	30,25	30,60
	35,1	38,3	40,3	35,8	35,0	38,1	57,3
Імпорт товарів і послуг до ЄС, його питома вага у сукупному обсязі імпорту товарів і послуг України, %	19,56	23,33	26,57	27,36	25,53	32,28	28,70
	43,9	42,4	41,8	39,9	42,6	39,7	49,2
Сальдо (товари і послуги)	-3,73	-3,17	-3,47	-4,40	-4,74	-2,03	1,80
Експорт товарів, його питома вага у сукупному обсязі товарного експорту України, %	13,50	17,53	20,16	20,12	17,94	26,79	27,9
	37,1	40,5	42,6	40,2	36,5	39,4	63,2
Імпорт товарів, його питома вага у сукупному обсязі товарного імпорту України, %	17,14	20,80	23,22	24,24	23,13	28,95	27,00
	37,1	40,5	42,6	39,9	42,6	39,7	48,8
Сальдо (товари)	-3,64	-3,27	-3,06	-4,12	-5,19	-2,16	0,90
Експорт послуг, його питома вага у сукупному обсязі експорту послуг України, %	3,00	3,45	3,98	3,86	3,83	4,42	3,40
	30,5	32,2	34,2	24,7	33,1	34,6	36,9
Імпорт послуг, його питома вага у сукупному обсязі імпорту послуг України, %	2,42	2,53	3,36	3,12	2,41	3,33	1,70
	45,5	46,2	53,2	44,4	41,0	41,8	56,4
Сальдо (послуги)	0,58	0,92	0,62	0,74	1,42	1,09	1,70

Аналіз зовнішньоекономічних операцій нашої держави демонструє стабільну частку Європейського Союзу у сукупних показниках експорту та імпорту нашої держави до періоду початку бойових дій 24.02.2022 року із

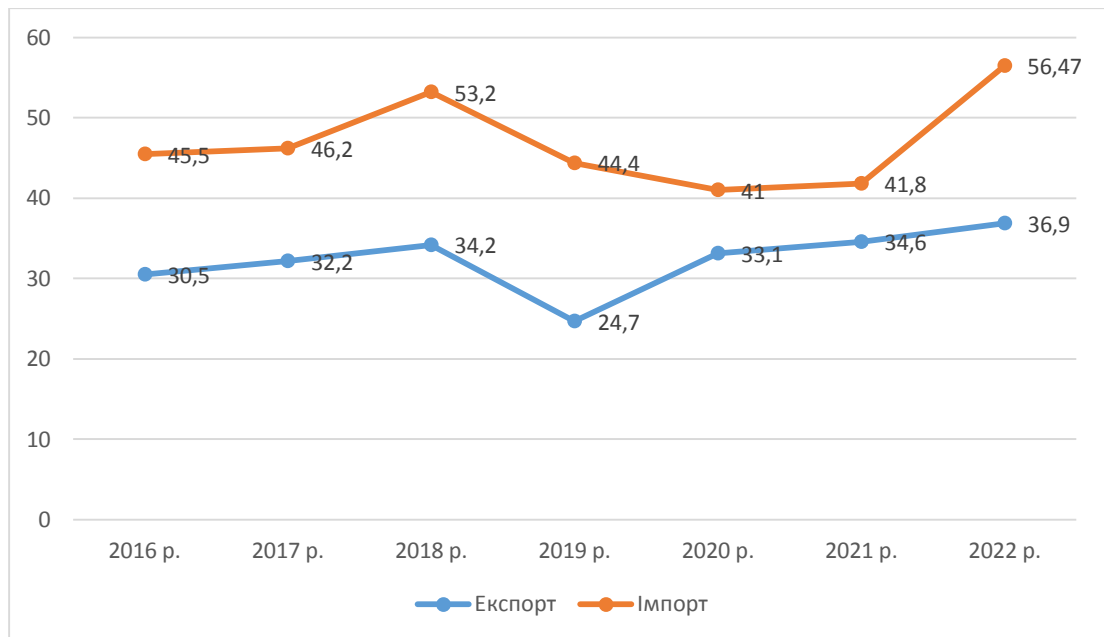
невеликим скороченням частки імпорту із ЄС (на 4,2% протягом 2016-2021 років) та зростанням частки експорту до Євросоюзу (на 3,0%). Аналіз торгового сальдо із державами ЄС до 2022 року демонструє його стабільно негативне значення, котре складає від 2,03 до 4,74 млрд. дол. США. При цьому, вказаний негативний показник зумовлений показниками торгівлі товарами із ЄС. Дослідження зовнішньоекономічних операцій сфери послуг протягом 2016-2021 років демонструє стабільне перевищення експорту послуг до ЄС над показником імпорту, що забезпечувало позитивне сальдо торгівлі послугами із ЄС у розмірі від 580 млн. дол. США у 2016 році до 1,42 млрд. дол. США у 2020 році. Повномасштабне військове вторгнення повністю змінило структуру зовнішньої торгівлі України, змістивши основну її частку у напрямку Євросоюзу. Так, частка ЄС у сукупному експорті товарів та послуг зросла із 38,1 до 57,3%, імпорті - із 39,7 до 49,2%, зумовивши вперше протягом періоду дослідження (2016-2022 роки) позитивне значення сальдо міжнародної торгівлі України.

Позитивним показником сальдо характеризувалась і торгівля послугами України протягом 2022 року (1,7 млрд. дол. США - найвищий показник протягом періоду досліджень), що зумовлено практично двократним падінням сукупного обсягу імпортованих послуг (на 48,9%) (рис. 2.11.).

Рис. 2.11. Аналіз експорту й імпорту послуг України із державами Євросоюзу протягом 2016-2022 років., млн. дол. США. [2].

При цьому, у зв'язку із початку бойових дій Україна переважно сконцентрувалась на імпорті послуг із дружніх держав Євросоюзу (56,47% від сукупного показника), при цьому частка ЄС у експорті послуг нашої держави практично не зазнала змін (зростання на 2,3%) на відміну від експорту товарів (зростання на 23,8%), що свідчить на значний нерозкритий потенціал експорту вітчизняних послуг до ЄС, що вимагає розробки перспективних напрямків його реалізації (рис. 2.12.).

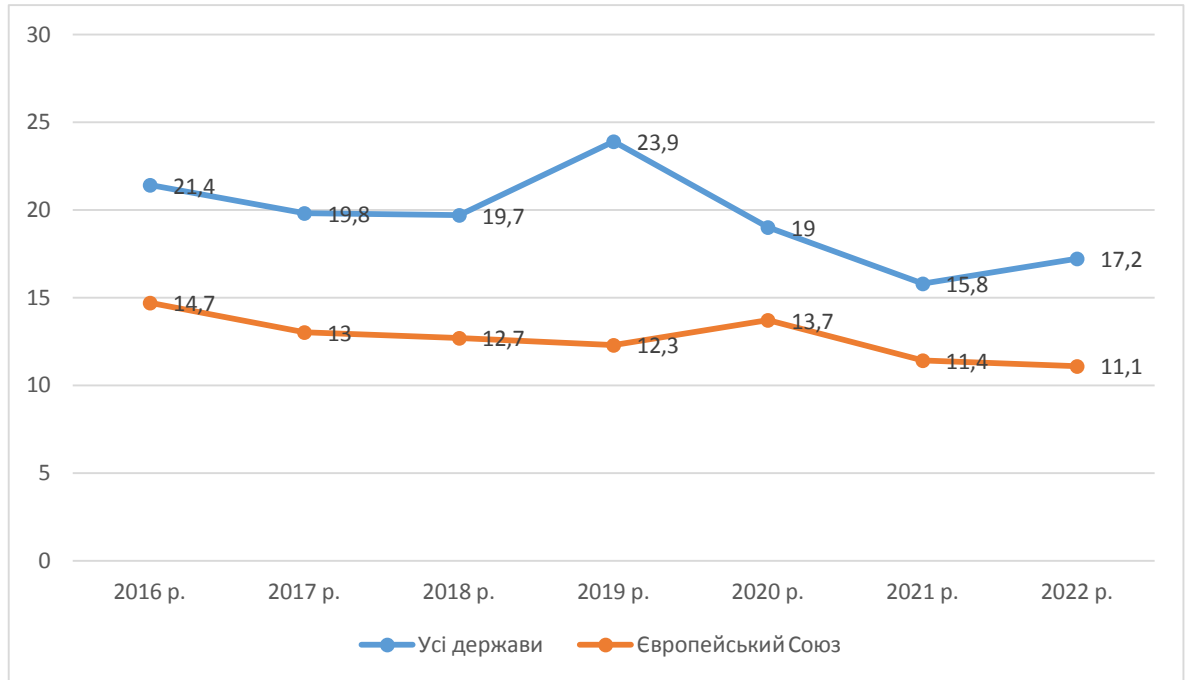
Рис. 2.12. Аналіз частки експорту й імпорту послуг України із державами Євросоюзу в сукупному експорті й імпорті послуг держави протягом 2016-2022 рр., у %, [2]

Дослідження динаміки частки експорту послуг у сукупному експорті України до держав ЄС демонструє різнобічні тенденції, котрі полягають у сталому показнику експорту послуг протягом 2016-2020 років (13,7-14,7%) та падінням протягом 2021-2022 років (до 11,1%), що значно нижче від частки від частки послуг у сукупному експорті України (від 15,8% у 2021 р. до 23,9% у 2019 р.) (рис. 2.13.).

Вважаємо цей спад обумовленим двома причинами:

1. Введенням низки обмежувальних карантинних заходів у державах ЄС як реакція на пандемію COVID-19;
2. Повномасштабне військове вторгнення Росії, що зумовило зупинку

значної кількості експортоорієнтованих підприємств сфери послуг України, блокування морських шляхів у Чорному та Азовському морях.

Рис. 2.13. Аналіз тенденції зміни частки експорту послуг у сукупному експорті України до держав ЄС протягом 2016-2022 років, %, [2].

Секторальний аналіз експорту послуг України до держав ЄС у розрізі галузей економіки демонструє значний негативний вплив (що прослідковується у падінні показників експорту) пандемії COVID-19 та Російсько-Української війни практично на всі галузі сфери послуг. При цьому, вплив агресії Росії виявився більш значним, як у сукупному відношенні (падіння на 22,3% проти 14,4%) так і у розрізі конкретних галузей (падіння у всіх галузях, окрім перевезення автомобільним транспортом, послуг, пов'язаних із фінансовою діяльністю та телекомунікаційних послуг).

Рекордне падіння характерне для сфери послуг, пов'язаних із страховою діяльністю (-89,7%), переробки товарів (68,6%), державних і урядових послуг (67,9%) та послуг, пов'язаних із подорожами (-63,2%). При цьому, в окремих секторах, обмеження у одній галузі (морські перевезення) сприяли збільшенню масштабів діяльності інших (перевезення автомобільним транспортом) (табл. 2.8.).

Таблиця 2.8. - Аналіз тенденцій експорту основних груп послуг України до держав ЄС, у млн дол. США [25].

Найменування послуги	Рік				Різниця, у %	
	2019	2020	2021	2022	2020 р. до 2019 р.	2022 р. до 2021 р.
Переробка матеріальних ресурсів	1060,8	979,1	968,2	765,7	-7,7	-20,9
Переробка товарів із метою їх реалізації у межах внутрішньої економіки	5,8	6,3	5,1	1,6	8,6	-68,6
Переробка товарів із метою їх реалізації за кордоном	1055,4	973,0	963,2	764,1	-7,8	-20,7
Ремонт і технічне обслуговування, котрі не віднесено до інших категорій	94,8	69,9	79,7	43,3	-26,3	-45,7
Транспортні перевезення	1361,6	1015,9	1155,7	842,1	-25,4	-27,1
Перевезення морським транспортом	159,3	149,7	163,4	76,8	-6,0	-53,0
Перевезення повітряним транспортом	605,7	288,3	334,0	174,1	-52,4	-47,9
Перевезення залізничним транспортом	185,2	119,4	152,3	104,6	-35,5	-31,3
Перевезення автомобільним транспортом	258,8	253,2	311,9	328,3	-2,2	5,3
Інші допоміжні і додаткові транспортні послуги	88,8	97,4	100,5	79,3	9,7	-21,1
Надання поштових і кур'єрських послуг	26,7	32,8	56,3	32,7	22,8	-41,9
Послуги із страхування	33,6	27,0	100,6	10,4	-19,6	-89,7
Послуги, пов'язані із подорожами	63,8	29,7	48,4	17,8	-53,4	-63,2
Послуги із будівництва	58,8	37,3	31,0	12,8	-36,6	-58,7
Послуги із будівництва за кордоном	37,1	28,5	25,8	10,5	-23,2	-59,3
Послуги із будівництва у межах внутрішньої економіки	21,8	8,6	5,1	2,3	-60,6	-54,9
Послуги, пов'язані із фінансовою діяльністю	81,8	51,3	50,3	95,5	-37,3	89,9
Роялті й інші послуги, пов'язані із використанням прав інтелектуальної власності	33,4	23,5	23,4	9,6	-29,6	-59,0
ІКТ послуги	1046,4	1064,4	1319,4	1166,3	1,7	-11,6
Телекомунікаційні послуги	62,1	47,2	54,8	87,5	-24,0	59,7
Комп'ютерні послуги	810,0	770,9	1098,5	973,8	-4,8	-11,4
Інформаційні послуги	174,5	246,5	166,1	116,1	41,3	-30,1
Ділові послуги	614,0	500,0	610,8	452,0	-18,6	-26,0
Послуги дослідження і розробки	59,9	36,7	48,8	34,2	-38,7	-29,9
Професійні і консалтингові послуги	321,8	281,6	351,8	278,8	-12,5	-20,8
Наукові і технічні послуги	91,3	80,8	93,6	60,6	-11,5	-35,3
Послуги операційного лізингу	17,2	17,9	19,7	12,0	4,1	-39,1
Послуги, пов'язані із торгівлею, посередницькі послуги	62,1	22,5	26,7	18,5	-63,8	-30,7
Державні і урядові послуги	4,6	2,7	2,8	0,9	-41,3	-67,9
ЗАГАЛОМ	4469,1	3825,3	4423,2	3438,5	-14,4	-22,3

Аналіз тенденцій імпорту послуг до України демонструє характерне для умов військового часу значне падіння показників імпорту практично усіх сфер послуг. Єдиним виключенням є надання транспортних послуг, що вважаємо закономірним в контексті перевезення значної кількості мігрантів та вантажів гуманітарного призначення (табл. 2.9.).

Таблиця 2,9, - Аналіз тенденцій імпорту основних груп послуг України до держав ЄС, у млн дол. США [25].

Найменування послуги	Рік				Різниця, у %	
	2019	2020	2021	2022	2020 р, до 2019 р.	2022 р, до 2021 р.
Переробка матеріальних ресурсів	2,9	3,0	8,6	2,7	0,7	-68,8
Ремонт і технічне обслуговування, котрі не віднесено до інших категорій	61,2	40,6	52,2	36,6	-33,6	-29,9
Транспортні перевезення	913,8	529,8	846,5	688,7	-42,0	-18,6
Перевезення морським транспортом	155,0	158,5	302,3	240,2	2,3	-20,5
Перевезення повітряним транспортом	486,6	139,8	213,6	106,5	-71,3	-50,1
Перевезення залізничним транспортом	60,8	66,7	81,5	85,1	9,6	4,4
Перевезення автомобільним транспортом	121,3	132,7	181,0	178,6	9,4	-1,3
Інші допоміжні і додаткові транспортні послуги	21,3	20,0	36,2	62,3	-5,8	71,9
Надання поштових і кур'єрських послуг	9,4	12,1	31,8	11,6	28,5	-63,4
Послуги, пов'язані із подорожами	570,9	246,3	521,0	78,9	-56,8	-84,9
Послуги із будівництва	24,5	21,1	26,2	12,7	-13,7	-51,7
Послуги із будівництва за кордоном	9,0	9,7	14,0	3,8	8,4	-73,0
Послуги із будівництва у межах внутрішньої економіки	15,5	11,4	12,3	8,9	-26,5	-27,3
Послуги із страхування	72,7	96,0	101,5	52,3	32,0	-48,4
Послуги, пов'язані із фінансовою діяльністю	306,4	221,2	230,0	125,7	-27,8	-45,4
Роялті й інші послуги, пов'язані із використанням прав інтелектуальної власності	457,8	309,4	399,7	169,6	-32,4	-57,6
ІКТ послуги	363,3	333,9	409,6	231,7	-8,1	-43,4
Телекомунікаційні послуги	44,7	33,8	37,7	31,5	-24,4	-16,4
Комп'ютерні послуги	215,5	210,4	242,4	147,5	-2,4	-39,2
Інформаційні послуги	103,2	90,0	129,5	53,0	-12,8	-59,1
Ділові послуги	829,9	493,5	641,2	306,3	-40,5	-52,2
Послуги дослідження і розробки	11,4	18,0	23,8	16,5	58,6	-31,0
Професійні і консалтингові послуги	357,6	263,8	334,5	220,2	-26,2	-34,2
Наукові і технічні послуги	90,4	67,7	81,2	24,4	-25,1	-70,0
Послуги операційного лізингу	259,9	97,7	160,1	25,5	-62,4	-84,1
Послуги, пов'язані із торгівлею, посередницькі послуги	19,7	14,1	8,3	5,6	-28,6	-33,5
Державні і урядові послуги	118,5	108,5	90,1	9,6	-8,4	-89,3
ЗАГАЛОМ	3728,9	2407,4	3333,4	1717,6	-35,4	-48,5

Так, імпорт послуг із перевезення залізничним транспортом зріс на

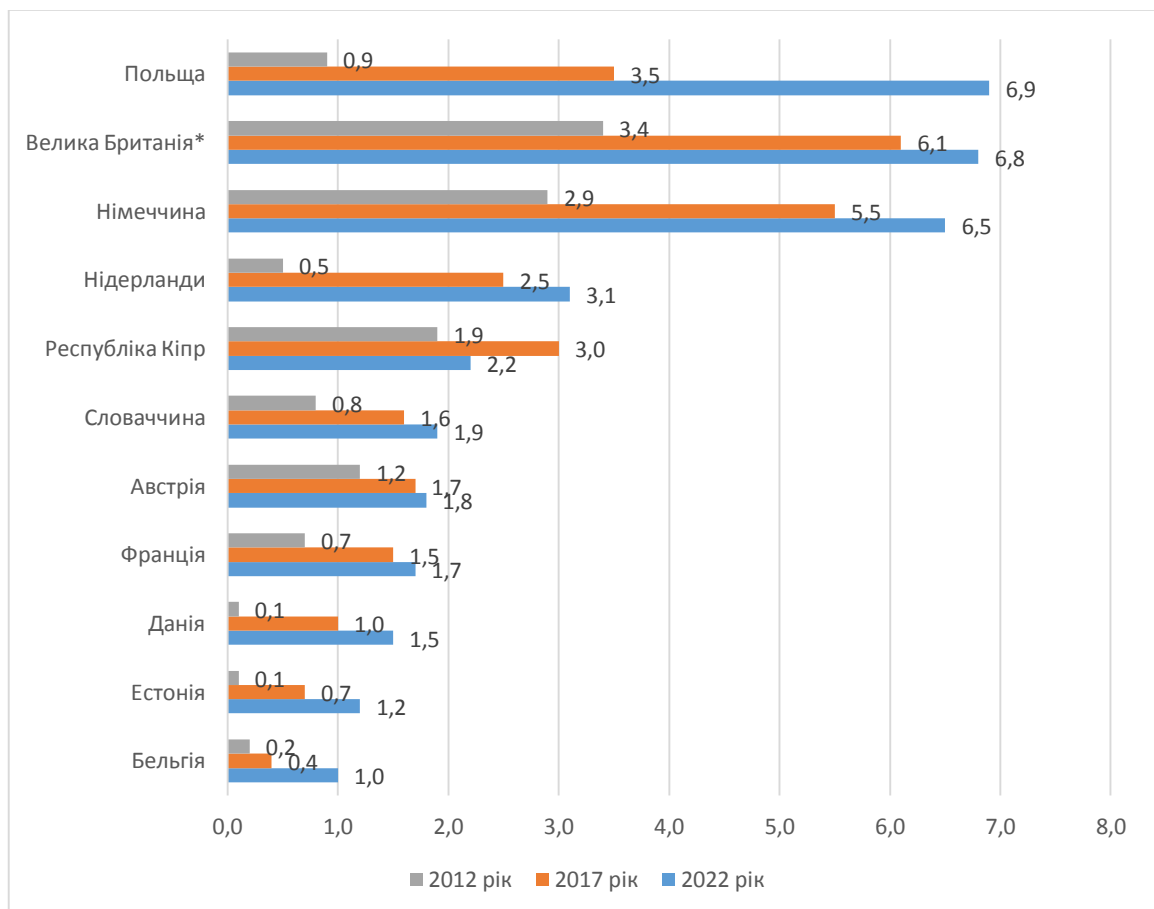
4,4%, інших допоміжних транспортних послуг -на 71,9%.

Дослідження показників експорту послуг із України до держав Євросоюзу демонструє значне зростання частки Польщі як ключового торгового партнера України (рис. 2.14.). Так, протягом 2012-2022 вона збільшилась із 0,9% до 6,9%, внаслідок чого Польща стала ключовим закордонним споживачем вітчизняних послуг. При цьому Польща експортує практично увесь спектр вітчизняних послуг.

Зростання частки Великобританії та Німеччини спричинене наступними чинниками:

1. Зростаючим торговим оборотом цих держав із Україною (торгівля послугами із цими державами пов'язана із зростанням обсягу торгівлі товарами);

2. Розташуванням на території цих держав штаб-квартир значної кількості вітчизняних ІТ-компаній.

*із 2019 року Велика Британія не є членом ЄС.

Рис. 2.14. Частка держав Європейського Союзу у сукупному обсязі експорту послуг України за 2022 рік, у % [2].

Падіння показника Кіпру спричинене скороченням обсягів діяльності вітчизняних агрохолдингів (значна частка котрих зареєстрована на території Кіпру) внаслідок Російсько-Української війни.

Підсумовуючи, варто зазначити, що як глобальний, так і вітчизняний експорт послуг протягом останніх років зазнав значного впливу чинників як соціального (карантинні заходи у зв'язку із пандемією COVID-19) так і військово-політичного характеру (повномасштабна збройна агресія Росії), котрі значно знизили показники їх росту. Найбільш це характерно для економік розвинених держав, котрими введено санкції проти Росії, а також знаходяться у географічній близькості до бойових дій. Вітчизняна сфера послуг зазнала значного падіння усіх галузей у зв'язку із закриттям та релокацією підприємств, що надають послуги, виїздом закордон частини працівників, блокуванням повітряних та морських шляхів України.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.

3.1. Секторальний аналіз інтеграції України до Європейського ринку послуг та напрямки її інтенсифікації.

Підписання у червні 2014 року Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачало поетапну взаємну лібералізацію умов ведення підприємницької діяльності і торгівлі послугами, а також співпраці у сфері електронної торгівлі (Глава 6 Розділу IV, Додатки XVII-A та XVII-F).

Повний перелік зобов'язань сторін систематизовано у наступних основних напрямках:

1. Ведення підприємницької діяльності - лібералізація комерційної присутності юридичних або фізичних осіб у державі, де здійснюється надання послуг;

2. Стимулювання транскордонного надання послуг, котре включає процес реалізації послуг із території однієї держави на територію іншої держави, а також споживання послуг за межами держави проживання;

3. Спрощення процедур щодо короткотермінового перебування на території ЄС фізичних осіб, котрі надають послуги.

Загалом, реалізація Угоди про зону вільної торгівлі значно розширила зобов'язання Європейського Союзу відносно лібералізації доступу на європейський ринок для вітчизняних постачальників послуг.

Внаслідок реалізації положень Угоди ЄС став ключовим торговим партнером України у сфері експорту й імпорту послуг. До переліку основних напрямків вітчизняного експорту послуг серед держав ЄС належать ФРН, Велика Британія, Республіка Польща, Кіпр і Нідерланди. Так, як зазначалось у попередньому розділі, протягом усього періоду 2016-2022 років спостерігається стійка тенденція до збільшення частки Європейського Союзу у сукупному експорті та імпорті послуг нашої держави. Зокрема, станом на 2022 рік частка Євросоюзу у сукупному експорті послуг Україною перевищила 36,9%, імпорті - 56,4%.

Після початку дії Угоди про зону вільної торгівлі відбулося значне зростання ролі України в імпорті до Європейського Союзу у розрізі наступних видів послуг:

1. Послуги із переробки матеріальних ресурсів;
2. Послуги у сфері ІКТ;
3. Послуги, пов'язані із фінансовою діяльністю (рис. 3.1.).

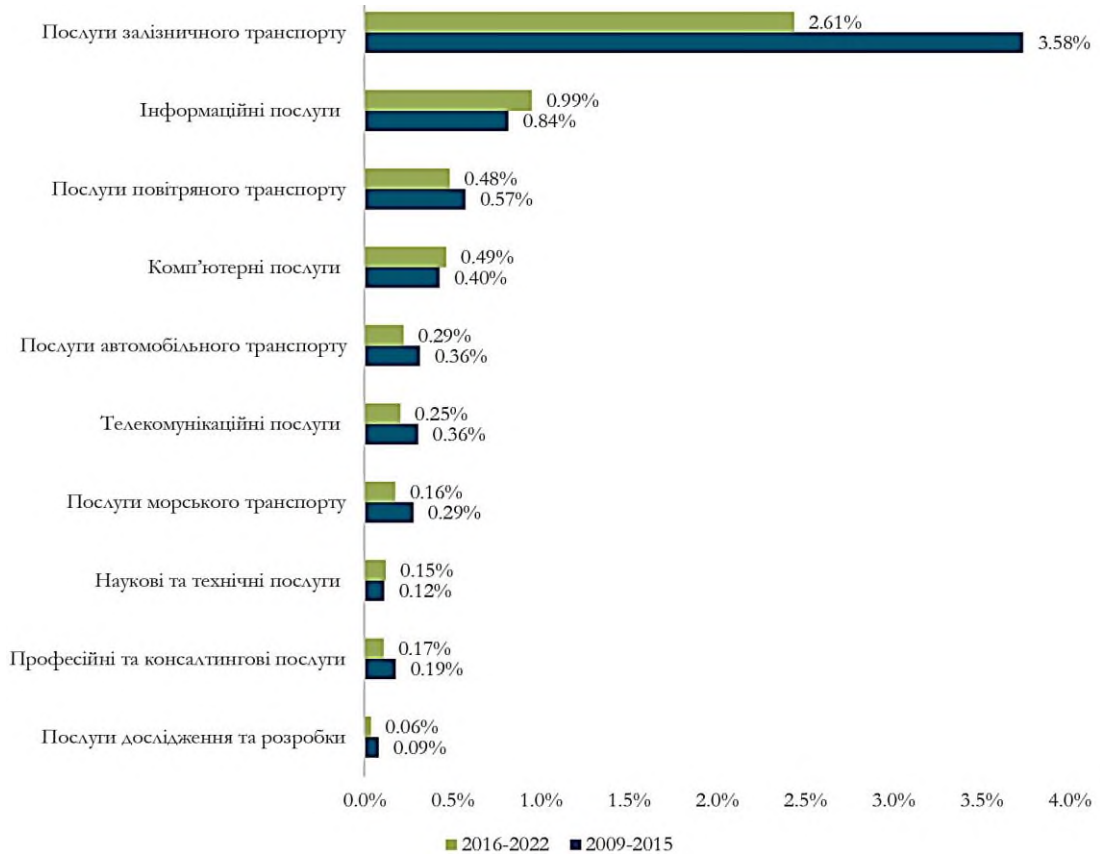

Рис. 3.1. Частка України в сукупному імпорті послуг Європейського Союзу (у розрізі видів послуг), % [29].

Відносно окремих видів послуг для нашої держави характерні більш вагомні позиції:

1. Надання послуг залізничного транспорту (3,58 % в 2009-2015 роках і 2,61% в 2016-2022 роках);
2. Надання інформаційних послуг (0,84% в 2009-2015 роках і 0,99% в 2016-2022 роках) (рис. 3.2.).

Сфера інформаційних послуг разом із наданням комп'ютерних послуг (зростання із 0,40% у 2009-2015 роках до 0,49% у 2016-2022 роках) стали двома сферами, котрі продемонстрували найбільш вагоме зростання частки нашої держави у сукупному імпорті послуг до Європейського Союзу.

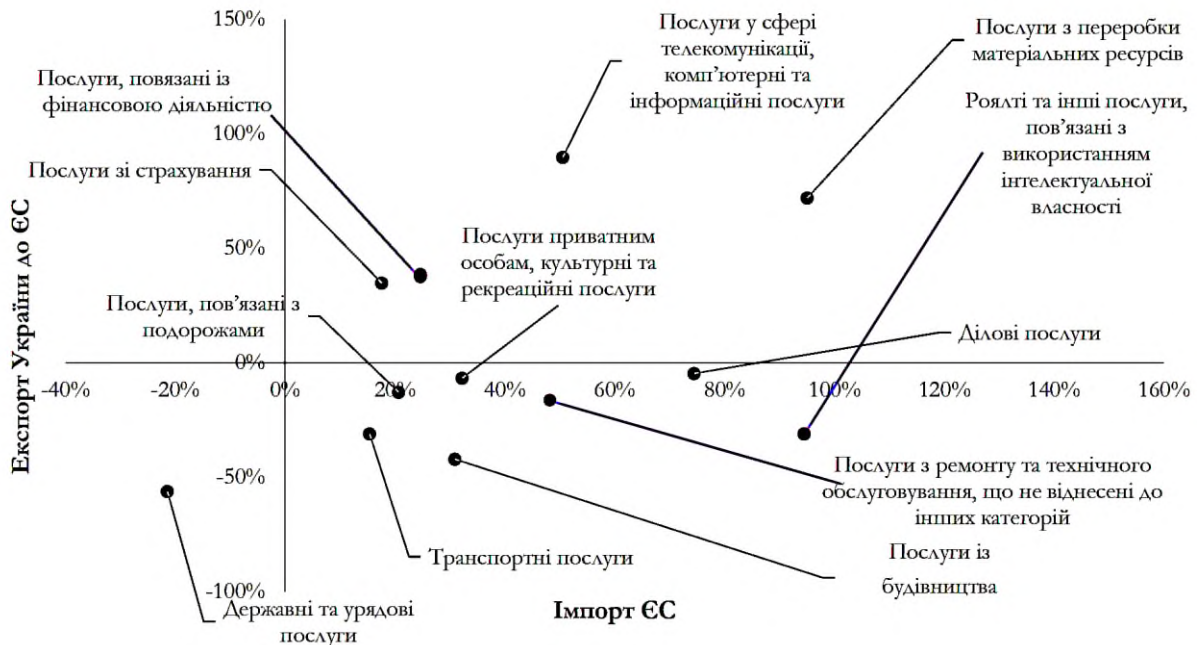
Рис. 3.2. Частка України у імпорті до Європейського Союзу окремих видів послуг, протягом 2009-2022 років у % [29].

На рисунку 3.3. продемонстровано динаміку росту експорту послуг із України до Європейського Союзу і сукупного імпорту цих категорій послуг до Євросоюзу протягом 2009-2022 років. За його результатами варто виділити дві групи послуг. До складу першої групи входять послуги, темпи росту експорту котрих із України до Євросоюзу випереджають темпи росту сукупного імпорту вказаних послуг до ЄС чи є однаковими. Згідно наших оцінок, перша група включає: послуги із послуг, пов'язаних із фінансовою діяльністю, страхові послуги, послуги в сфері телекомунікацій, комп'ютерні й інформаційні послуги. Можна стверджувати, що для наведених послуг наша держава змогла використати потенціал Угоди про зону вільної торгівлі для входу на ринок ЄС та наростити власний експорт

цих послуг.

Інша група включає перелік послуг із протилежною тенденцією - темп росту вітчизняного експорту наведених послуг до Європейського Союзу є значно меншими, аніж темпи зростання сукупного імпорту вказаних послуг до Євросоюзу, що свідчить про неповне використання Україною наявних можливостей для нарощення експорту послуг до ЄС.

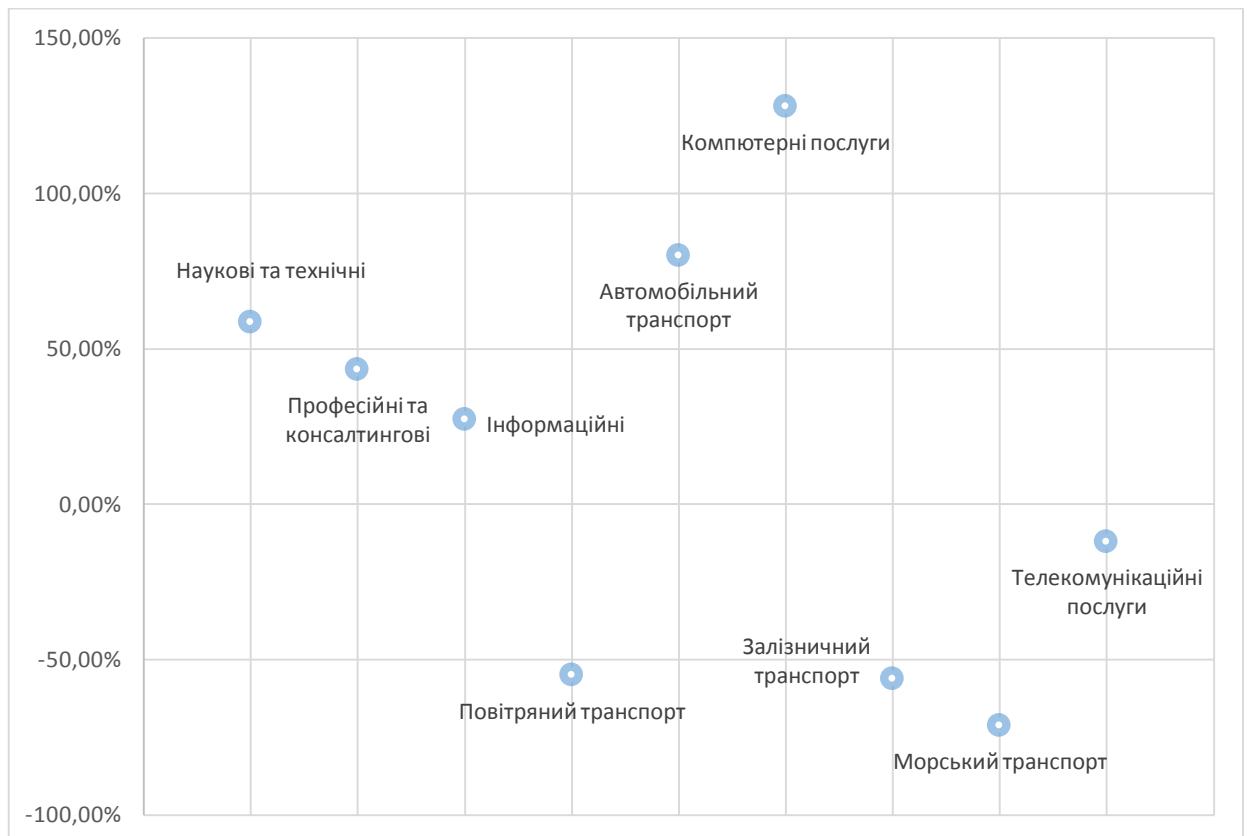
Згідно наших оцінок, до цього типу послуг відносять: послуги, що пов'язані із подорожами, послуги із будівництва, послуги із ремонту та технічного обслуговування, транспортні перевезення, ділові та урядові послуги (рис. 3.3.).

Рис. 3.3. Динаміка зростання експорту послуг із України до Європейського Союзу і сукупного імпорту цих послуг Євросоюзом протягом 2009-2022 років*, у % [29].

Згідно розрахунків, поданих на рисунку 3.4., нами продемонстровано результати аналогічного аналізу темпу росту експорту послуг із України до держав ЄС до сукупного імпорту вказаних послуг до ЄС протягом 2016-2022 років на більш детальному рівні (відносно підрозділів класифікації типів послуг). У процесі вказаного аналізу нами виокремлено групи послуг, за якими наша держава реалізує власний потенціал на ринку Європейського Союзу (тобто темпи росту експорту цих послуг із України до Європейського

Союзу випереджають або відповідають темпам росту сукупного імпорту відповідних послуг до держав ЄС). До переліку таких послуг відносимо: комп'ютерні послуги, наукові та технічні послуги, професійні та консалтингові послуги, інформаційні та послуги автомобільного транспорту. Для інших типів послуг існує значний потенціал до нарощення обсягів експорту.

Рис. 3.4. Динаміка зростання експорту окремих видів послуг із України до Європейського Союзу і сукупного імпорту цих послуг Євросоюзом протягом 2016-2022 років, у % [25].

На базі детального аналізу динаміки і структури міжнародної торгівлі послугами між Україною і Європейським Союзом під час дії Угоди про зону вільної торгівлі, а також дослідження динаміки попиту на окремі види послуг на ринках держав ЄС нами визначено п'ять пріоритетних секторів, котрі мають значний, проте, недостатньо реалізований потенціал розвитку.

У процесі визначення переліку пріоритетних секторів нами враховано результати опитування представників українського бізнесу та рекомендації Офісу Віце-прем'єр-міністра із питань європейської і євроатлантичної

інтеграції.

Для визначених секторів нами проведено більш детальний аналіз ключових бар'єрів, котрі обмежують обсяг експорту відповідних послуг на ринок держав Європейського Союзу, а також перспективних напрямків подальшої лібералізації торгівлі із Європейським Союзом.

Нами заступний перелік пріоритетних секторів експорту послуг:

1. Надання послуг автомобільного транспорту, у тому числі - міжнародних автомобільних перевезень вантажів (торговельний потенціал нашої держави для надання цих послуг не є повністю реалізованим).

2. Надання комп'ютерних (ІТ) послуг (станом на січень 2023 року - ключовий вид експортних послуг України до Європейського Союзу).

3. Надання послуг залізничного транспорту, у тому числі - міжнародних залізничних перевезень вантажів (низький рівень реалізації нашою державою потенціалу залізничних перевезень до ЄС).

4. Надання поштових і кур'єрських послуг (Угодою про асоціацію передбачено режим внутрішнього ринку для вітчизняних компаній)

5. Надання послуг міжнародного морського транспорту (вплив транспортної блокади України в контексті повного закриття Азовського та часткового - Чорного морів демонструє вагомість цього сектору в контексті продовольчої безпеки).

Аналіз даних європейських статистичних ресурсів демонструє, що сектор автомобільних перевезень забезпечує значну частку сукупного обсягу торгівлі товарами поміж Україною і Європейським Союзом.

Так, протягом критичного для вітчизняної економіки 2022 року автомобільним транспортом здійснено перевезення вантажів загальним об'ємом понад 12,2 млн т., що перевищує 35% від сукупного обсягу товарообігу між Україною і Європейським Союзом. У цей же час, згідно вартісного обсягу перевезених вантажів, автомобільний транспорт посідає лідируюче місце, надавши у 2022 році послуг із перевезення вантажів на загальну суму понад 8,1 млрд. Євро у двосторонній торгівлі поміж Україною і Європейським Союзом, що перевищує 38,3% вартості сукупного

товарообороту. Настільки значна частка визначається тим, що в розрахунку на одиницю маси автомобільним транспортом перевозяться значно дорожчі товари, аніж морським чи залізничним.

Держави ЄС є основним зовнішнім ринком для вітчизняних підприємств, що надають послуги автомобільних перевезень - його частка у сукупному експорті цього сектору стабільно зростає, збільшившись із 61,9% у 2013 році до 79,5% у 2022 році. Разом із тим, роль українських автомобільних послуг в сукупному імпорті цих послуг до держав ЄС й надалі є незначною. Так, частка України в сукупному імпорті послуг до Євросоюзу знизилась із 0,36% у 2009-2015 роках до 0,29% у 2016-2022 роках. Ключовими напрямками надання послуг автомобільного транспорту є Республіка Польща, Федеративна Республіка Німеччина, та Чехія.

На даний час, незважаючи на лібералізацію європейського ринку, існують більш вагомні інституційні та законодавчі обмеження для доступу до ринку ЄС ніж у інших підсекторах транспортних перевезень (морські, залізничні чи авіаційні перевезення). Основними обмеженнями в роботі сектору, котрі стримують експорт автомобільних послуг до ЄС є:

1. брак дозволів на реалізацію міжнародних перевезень у державах ЄС;
2. зростання тривалості перебування у чергах на кордонах, низька пропускна здатність митниць;
3. низька якість дорожньої та прикордонної інфраструктури;
4. тривалий механізм проведення митних і зважувальних процедур на митниці, брак достатньої кількості зважувальних засобів;
5. затримка процесу гармонізації вітчизняного законодавства до нормативів ЄС;
6. Низький показник сучасних цифрових технологій задля впровадження цифрових транспортних коридорів і системи електронної логістики тощо.

З метою зниження негативного впливу зазначених чинників, пропонуємо наступні рекомендації з метою сприяння ширшого доступу на

ринок Європейського Союзу і, як наслідок, зростання кількості автотранспортних перевезень і обсягів вітчизняного експорту:

1. Здійснення взаємної лібералізації автомобільних вантажних перевезень як на території Європейського Союзу так і України.

Необхідним є проведення прямих консультацій із відповідними структурами Європейського Союзу відносно можливості інтеграції нашої держави до Європейського транспортного співтовариства із урахуванням позитивного досвіду держав Західних Балкан. Продовження спільних із партнерами у державах ЄС, котрі зацікавлені у вітчизняній агропродукції (Німеччина, Нідерланди, ін.) дій, спрямованих на усунення деструктивного блокування транзиту вітчизняної агропродукції;

2. Пришвидшення процесу гармонізації вітчизняного законодавства України у сфері здійснення перевезень автомобільним транспортом до законодавства Європейського Союзу. Ініціювання консультацій із Європейським Союзом відносно оновлення Додатку ХХХІІ для автомобільних перевезень у зв'язку із зміною законодавства Євросоюзу;

3. Забезпечення необхідної прикордонної інфраструктури і зростання кількості і пропускної здатності автомобільних пунктів пропуску у відповідності до поточного рівня торгових відносин із Європейським Союзом і транзитного потенціалу нашої держави;

4. Зростання прозорості та підзвітності процесів розподілу і обліку дозволів на здійснення міжнародних вантажних автомобільних перевезень через автоматизацію і переведення у електронний формат наведених процесів.

У сукупному об'ємі експорту протягом 2022 року, залізничні перевезення посідають лише четверте місце згідно обсягів експорту до Європейського Союзу, поступаючись усім основним видам транспортних послуг. Окрім цього, стабільно знижується частка підприємств галузі у сукупному імпорті послуг залізничного транспорту ЄС. Так, протягом в 2009-2022 років частка галузі знизилась із 3,58 % до 2,61%.

Вагомою перешкодою для збільшення обсягу експорту до

Європейського Союзу для сфери залізничних вантажних перевезень вважаємо, окрім збитків, завданих військовими діями, також низку внутрішніх регуляторних обмежень і дисбалансів. Загалом, необхідно виділити наступні стримуючі чинники:

1. Слабкий рівень прогресу у напрямку гармонізації і наближення до положень законодавства ЄС.
2. Незавершеність реформи АТ “Укрзалізниця” і критичний фінансовий і операційний стан товариства;
3. Критичний рівень зношеності залізничної інфраструктури і рухомого складу.
4. Блокування рішення про допуск приватних перевізників до здійснення залізничних перевезень;
5. Експлуатація ширини колій радянського зразка.

Задля сприяння експорту транспортних послуг і поглиблення інтеграції сектору на ринок ЄС пропонується:

1. Ухвалення комплексного проекту ЗУ “Про залізничний транспорт”, що розблокує процес підготовки й імплементації низки нормативно-правових актів, котрі необхідні для гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством Євросоюзу у залізничному секторі;
2. Проведення консультацій відносно укладення спеціальної угоди із Європейським Союзом з метою поглиблення співпраці у сфері перевезень залізничним транспортом;
3. Підвищення рівня енергоефективності і екологічності залізничних перевезень.

Станом на кінець 2023 року перевезення морським транспортом перебувають у найбільш критичному стані, що пов’язано із блокування Росією перевезень у акваторії Чорного моря. Але зупинка морських перевезень значно ускладнює доставлення товарів, котрі є основною вітчизняного експорту - у першу чергу, продукції металургії, аграрної сфери, видобувної і хімічної галузі.

Ключовими бар’єрами для українського експорту до ЄС є:

1. Блокування акваторії Чорного та Азовського морів флотом Російської Федерації;

2. Низький рівень технологічного і технічного оснащення вітчизняних морських портів в із низьким рівнем якості послуг;

3. Наявність системних проблем, пов'язаних із низькою ефективністю діяльності державних служб, включаючи митну та прикордонну служби.

З метою розширення експортного потенціалу сектору морського транспорту на внутрішній ринок Євросоюзу необхідне:

1. Розблокування перевезень морським транспортом у акваторії Чорного та Азовського морів;

2. Уніфікація вітчизняного законодавства в сфері морських перевезень і прискорена інтеграція законодавчих актів до вимог ЄС;

3. Вдосконалення адміністративних процедур при оформленні міжнародних вантажних перевезень в сфері морського транспорту;

4. Реалізація структурних реформ для подолання чинників, котрі спонукають вітчизняний бізнес реалізовувати власну діяльність шляхом створення компаній-резидентів у державах ЄС.

Поштові і кур'єрські послуги. Європейський Союз є ключовим зовнішнім ринком для українського сектору поштових і кур'єрських послуг - обсяг експорту на ринок ЄС стабільно збільшується та перевищив 32,1 млн. дол. США у 2022 р. Станом 2023 рік основна частка відправлень до ЄС здійснювалась поштовими операторами АТ "Укрпошта" - 35%, ТОВ "Нова Пошта Інтернешнл" - 27% та "Meest Express" - 19%.

Основними бар'єрами для збільшення експорту до держав Європейського Союзу для сектору поштових і кур'єрських послуг є:

1. Значна тривалість процедур митного оформлення посилок, низькі темпи ІТ-реформування і цифровізації митниці;

2. Наявність "правового вакууму" у визначенні місця міжнародного поштового обміну, неналежний стан місць проведення митних процедур.

3. Низькі темпи адаптації вітчизняного законодавства до законодавства Євросоюзу щодо надання Поштових і кур'єрських послуг.

У зв'язку із цим нами рекомендується:

1. Доопрацювання і ухвалення проекту ЗУ “Про поштовий зв’язок”;
2. Визначення (спільно із представниками Європейського Союзу) майбутнього формату взаємного надання і функціонування режиму внутрішнього ринку в секторі поштових і кур’єрських послуг, а також поступової інтеграції до внутрішнього ринку Євросоюзу на практиці.
3. Значне посилення юридичних і технологічних вимог до ММПО і ЦСС у поєднанні із покращенням якості наданих послуг.

Експорт ІТ-послуг станом на 2022 рік посідає перше місце згідно обсягів експорту послуг до держав Євросоюзу. У загальній структурі експорту послуг до Євросоюзу ІТ- послуги протягом 2022 року становили понад 28,2%, досягнувши показника понад 973 млн. долл. США. Сукупний експорт українських виробників ІТ-послуг перевищив 2,75 млрд дол. США.

Основними бар’єрами і обмеженнями для українського експорту до ІТ-послуг до держав ЄС вважаємо наступні:

1. Законодавчі обмеження процесу доступу закордонних компаній до ринку ЄС - менеджери компаній, мають мати громадянство держав ЄС;
2. Обмеження відносно переміщення працівників: ускладнена процедура визнання їхньої кваліфікації, одержаної за кордоном.
3. Дискримінація при доступі до пільгового оподаткування.

У процесі підтримки експорту вітчизняних ІТ-послуг необхідно:

1. У співпраці із органами ЄС провести структурні реформи, направлені на подолання чинників, котрі змушують вітчизняний бізнес вести діяльність через утворення закордонних фірм;
2. Знизити регуляторно-податковий тиск на ІТ-галузь;
3. Підвищити ефективність системи охорони об’єктів інтелектуальної власності.

На опрацювання та співставлення результатів секторального аналізу інтеграції вітчизняної сфери послуг до ринку ЄС нами запропоновано узагальнений комплекс заходів, спрямованих на її інтенсифікацію (табл. 3.1).

Таблиця 3.1. - Уніфікований комплекс заходів, спрямованих на інтеграцію вітчизняної сфери послуг до ринку ЄС

Назва сектору	Бар'єри і обмеження	Рекомендації
Послуги автомобільного транспорту	<ol style="list-style-type: none"> 1. брак дозволів на реалізацію міжнародних перевезень у державах ЄС; 2. низька пропускна здатність митниць; 3. низька якість дорожньої та прикордонної інфраструктури; 4. несумісність окремих норм вітчизняного законодавства та нормативів ЄС; 5. відсутність діючої системи електронної логістики. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Взаємна лібералізація автомобільних перевезень на території ЄС та України; 2. Гармонізація вітчизняного законодавства України із законодавством Євросоюзу; 3. Розвиток прикордонної інфраструктури; 4. Переукладання угод про спільний контроль у пунктах пропуску; 5. Зростання прозорості та підзвітності процесів розподілу і обліку дозволів на здійснення перевезень.
Послуги залізничного транспорту	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький темп гармонізації законодавства до положень ЄС; 2. Критичний рівень зношеності залізничної інфраструктури і рухомого складу. 3. Недопуск приватних перевізників до здійснення залізничних перевезень. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Внесення змін до ЗУ “Про залізничний транспорт”; 2. Укладення спеціальної угоди із ЄС для поглиблення співпраці у сфері залізничних перевезень; 3. Підвищення рівня енергоефективності і екологічності залізничних перевезень.
Послуги морського транспорту	<ol style="list-style-type: none"> 1. Блокування акваторії Чорного та Азовського морів флотом РФ; 2. Низький рівень технологічного і технічного оснащення морських портів; 3. Низька якість надаваних послуг. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розблокування перевезень морським транспортом у акваторії Чорного та Азовського морів; 2. Вдосконалення адміністративних процедур при оформленні міжнародних вантажних перевезень в сфері морського транспорту.
Послуги поштової та кур'єрської служби	<ol style="list-style-type: none"> 1. Значна тривалість процедур митного оформлення посилок; 2. Наявність “правового вакууму” щодо надання послуг міжнародного поштового обміну; 3. Низькі темпи адаптації профільного законодавства до вимог Євросоюзу. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення (спільно із представниками Європейського Союзу) майбутнього формату функціонування режиму внутрішнього ринку поштових і кур'єрських послуг; 2. Значне посилення технологічних вимог до ММПО і ЦСС; 3. Завершення процесу ІТ-реформування митних органів, автоматизації процесів обміну даними.
Комп'ютерні послуги	<ol style="list-style-type: none"> 1. Законодавчі обмеження доступу українських компаній до ринку ЄС; 2. Обмеження відносно переміщення працівників; 3. Дискримінація при доступі до пільгового оподаткування. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. У співпраці із органами ЄС проведення структурних реформ, направлених на подолання чинників, котрі змушують вітчизняний бізнес вести діяльність через утворення закордонних фірм; 2. Зниження регуляторно-податкового тиску на ІТ-галузь.

Реалізація цих заходів сприятиме подальшій лібералізації торгівлі

послугами між Україною та Європейським Союзом, зростання ролі ЄС як основного торгового партнера України та інтеграції вітчизняної економіки до ринку Європейського Союзу як необхідного елементу процесу інтеграції України до складу Європейського Союзу.

3.2. Розвиток експорту ІКТ послуг як напрямок інтеграції України у єдиний цифровий простір ЄС.

У контексті переходу до постіндустріального (інформаційного) суспільства, становлення Індустрії 4.0, спрямованої на розвиток сфери штучного інтелекту (AI) та технології машинного навчання (ML), більшістю розвинених держав світу пріоритетним напрямком розвитку визначається формування інформаційного суспільства, розвиток сфери цифрових і інформаційно-комунікативних технологій, як найбільш перспективного сектору сфери комерційних послуг.

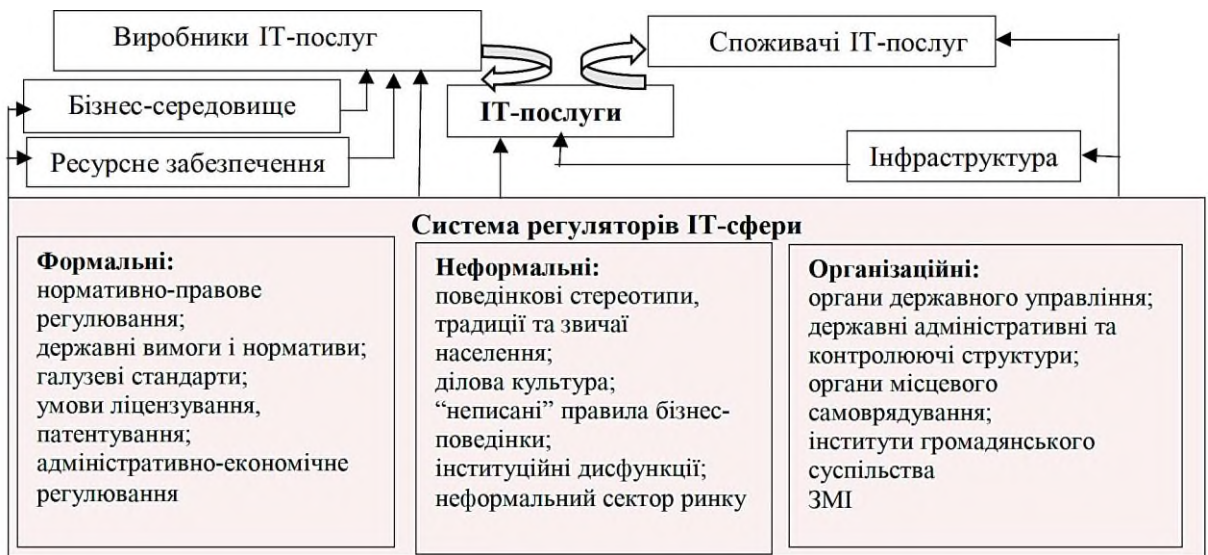
У цьому контексті Європейський союз одним із перших визначив подальше впровадження інформаційно-комунікаційних технологій одним із ключових чинників розвитку як економіки загалом, так й сфери послуг - зокрема. Протягом останнього десятиліття Європейський Союз має вагомий досвід законодавчого супроводу розвитку інформаційного сектору суспільства. Ключовим документом-рекомендацією, котрий регламентує цифрову трансформацію європейського суспільства вважаємо "Європа 2020: Цифровий порядок денний для Європи", затверджений у 2010 році. У ньому визначено сім перспективних напрямків подальшої цифрової трансформації ЄС: формування єдиного цифрового ринку, досягнення високих показників інтероперабельності (тобто - експлуатаційної сумісності) програмного забезпечення та контенту, уніфікація відповідних стандартів, зростання довіри та безпеки користувачів цифрових послуг, поширення інтернет-послуг нового покоління, розвиток фундаментальних наукових досліджень й інновацій (R&D), максимальне поширення рівня цифрової грамотності населення та навичок роботи із ІКТ технологіями серед громадян Європейського Союзу, застосування ІТ-сфери для усунення

соціальних проблем громадян.

Набуття Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу відкрив для нашої держави нові можливості інтеграції у європейську спільноту, надавши нового імпульсу для здійснення реформ та, незважаючи на наявність бойових дій, став позитивним сигналом для міжнародних інвесторів. У цьому контексті надзвичайно важливо стимулювати здійснення цифрової трансформації у нашій державі в рамках інтеграції вітчизняної економіки у цифровий ринок ЄС, оскільки процес цифрової трансформації став одним із основних елементів секторальної інтеграції між нашою державою і ЄС. Більшість міжнародних аналітиків вказують на значний прогрес України у цьому напрямку, що проявився у впровадженні широкомасштабної цифрової трансформації системи надання послуг і управління на різних рівнях держави і місцевого самоврядування (“Дія”, “Дія City”, “Дія Office”). Але, при цьому вказується на нестабільність та динамічність процесу діджиталізації та надання цифрових послуг суспільству, тож конкурентоздатність України у цій сфері перебуває у прямій залежності від якості проведених реформ і рівня розвитку ІКТ технологій. Особливістю ІКТ-послуг є те, що вони є результатом поєднання апаратного та технологічного забезпечення, інтелектуального ресурсу працівників, інформаційних технологій і баз даних. Увесь спектр ІКТ послуг є цілісним та поєднується у межах ринку (рис. 3.5.).

Зростання експорту ІТ-послуг здатне компенсувати тимчасову втрату надходження валютної виручки і податкових надходжень до державного бюджету, оскільки функціонування ІТ-сфери є менш залежним від військових чинників і дає змогу функціонувати дистанційно.

На ринку ІТ-послуг виробниками можуть бути як окремі ІТ-спеціалісти, так і масштабні корпорації, підприємства ІТ-аутсорсингу, ІТ-консультанти а також фахівці, котрі забезпечують підтримку ІТ-продуктів.

Рис. 3.5. Концептуальна схема функціонування ринку ІТ-сервісів

Основною метою Євросоюзу, окрім створення власної цифрової інфраструктури, є підтримка цифрової трансформації у інших державах, котрі у перспективі можуть стати членами ЄС. З цією метою Євросоюз реалізує політику гармонізації ринків цифрових сервісів із державами Східного партнерства. Ключовим результатом вказаної політики Європейського Союзу є формування спільного ринку ІКТ-сервісів із державами-партнерами завдяки ініціативі EU4Digital. Її реалізація сприяє гармонізації національних ринків цифрових сервісів і зниженню бар'єрів для надання онлайн-сервісів громадянам держав-учасників програми, державних органів і підприємств. Впровадження ініціативи покращує якість і доступність наданих онлайн-сервісів, знижуючи їх вартість. Гармонізація вітчизняного цифрового ринку із загальноєвропейським сприятиме ширшому залученню інвестицій, збільшить масштаб торгівлі сервісами та сприятиме розвитку малого бізнесу і стартапів.

Реалізація спільної програми “Цифрова трансформація для України” (DT4UA) є основним елементом подальшої інтеграції нашої держави у цифровий простір Європейського Союзу. Її метою є підвищення безпеки і ефективності наданих електронних сервісів й спрощення доступу до них фізичних та юридичних осіб. У перспективі планується впровадження систем цифрового управління державними справами, реалізація

управлінських завдань і швидкого задоволення потреб, спричинених війною.

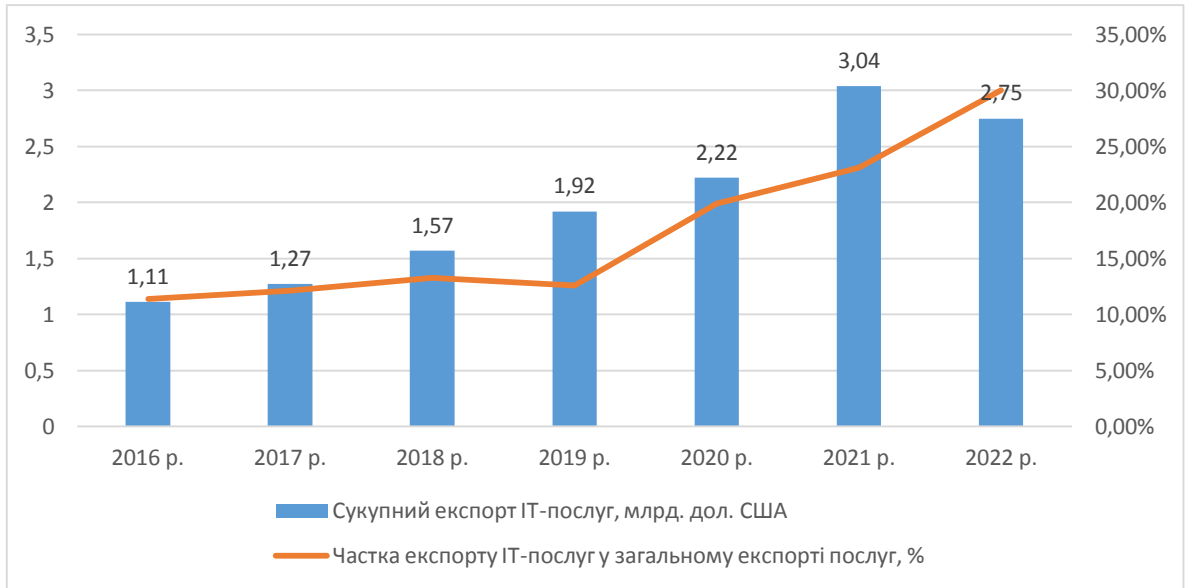
У рамках уніфікації інституційного забезпечення ринку ІТ-послуг України та ЄС наша держава приймає участь у програмі ЄС “Цифрова Європа”, що передбачає надання фінансової підтримки Євросоюзу для подальших досліджень у сфері високопродуктивних обчислень і аналізу даних; розвитку штучного інтелекту (ШІ); цифрових навичок; цифровізації послуг державного сектору та ін.

Згідно прогнозів європейських аналітиків, долучення нашої держави до реалізації цієї програми створить умови для додаткового росту обсягу ВВП на 10% до 2027 року, експорту послуг до країн Євросоюзу на 12,2%, імпорту із держав Євросоюзу до України на 9,1%, сприятиме зростанню реального доходу громадян України на 7,8%.

Проведений нами аналіз участі держави у міжнародних програмах цифрової трансформації демонструє поступову інтеграцію України до Єдиного Європейського цифрового простору. Проте успішна інтеграція та зростання рівня конкурентоздатності вітчизняних виробників ІТ-послуг у європейському дослідницькому й інноваційному просторі є неможливою без нарощення експортного потенціалу, розвитку власної наукової цифрової інфраструктури у ключових технологічних сферах (розвиток штучного інтелекту, машинне навчання, аналітика Big Data).

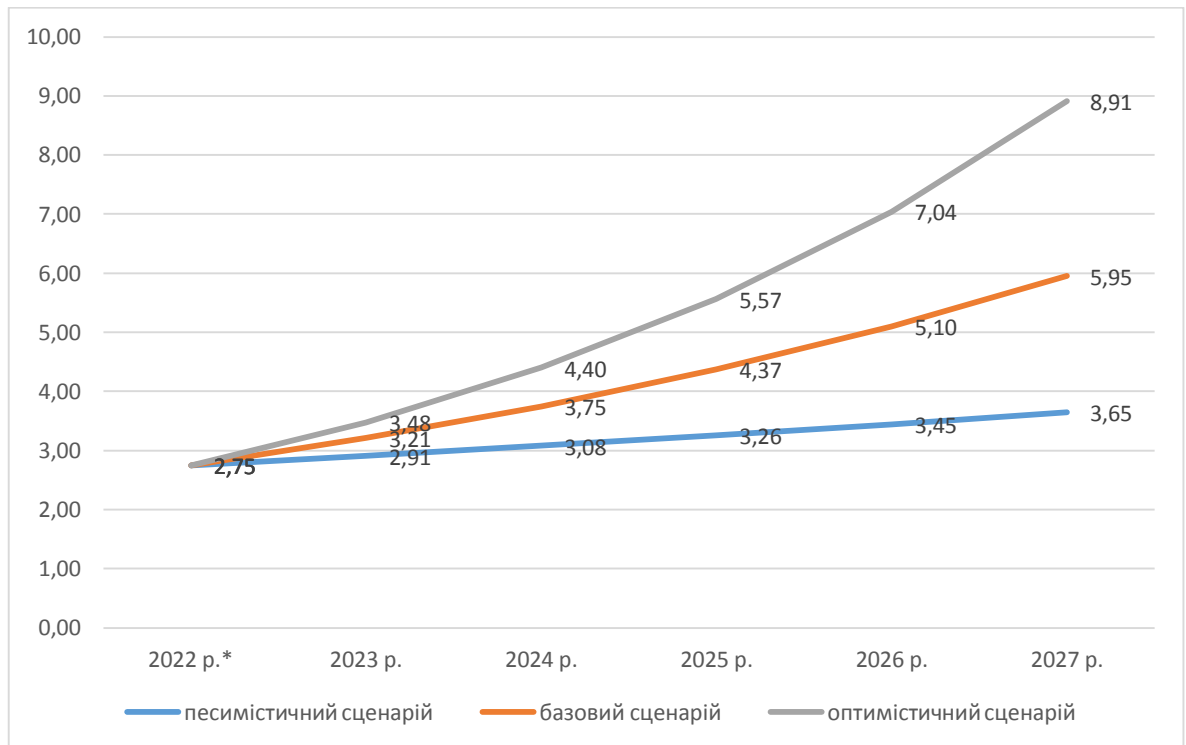
Упродовж останніх років спостерігався динамічний розвиток вітчизняної ІТ-сфери, переважна частка послуг котрої реалізовувалась на міжнародному ринку. Вітчизняна ІТ-галузь успішно конкурує на міжнародному ринку, при цьому обсяг експорту її послуг стабільно збільшувався протягом 2016-2021 років. За період 2016-2022 років, обсяг експорту ІТ послуг зріс у понад 2,47 раз, склавши у 2022 р. понад 2,75 млрд дол США, із середнім темпом зростання понад 24,5%. Значні темпи розвитку надали можливість ІТ-сфері значно збільшити частку надаваних послуг у сукупному експорті послуг держави. Незважаючи падіння обсягу

експорту ІТ-послуг протягом 2022 року, його частка у сукупному експорті послуг держави перевищила 30,0% (рис. 3.6.) [24].

Рис. 3.6. Обсяг експорту ІТ-послуг України і їх частка у сукупному експорті послуг держави, 2016-2022 рр. [24].

На основі даних експорту ІТ-послуг України нами прогнозовано тенденції експорту послуг ІТ-галузі на період до 2027 року (рис. 3.7.).

*реальні (базові) дані

Рис. 3.7. Прогнозні розрахунки обсягу експорту ІТ-галузі протягом 2022-2027 рр., млрд дол. США

Як демонструють дані експорту ІТ-послуг протягом періоду 01.07.2022-01.07.2023 років темп росту експорту ІТ послуг становив 5,8%, що на даний час відповідає песимістичному сценарію розвитку. Вважаємо причиною цьому наявність активних бойових дій на території держави, що суттєво ускладнюють діяльність вітчизняних ІТ-структур (релокація, перебої із енергопостачанням, організаційні й технологічні труднощі), відлякуючи потенційних клієнтів. Саме тому, для зростання експорту цифрових послуг, включаючи ІТ-послуги, необхідне державне реагування на сучасні виклики і наявність стратегії інтегрування у європейський цифровий простір.

Програма діяльності Кабінету Міністрів України у перелік пріоритетних довготермінових стратегій включає:

1. здійснення цифрової трансформації пріоритетних галузей і сфер суспільного життя;
2. формування і розвиток е-реєстрів і е-демократії, сприяння прискореній інформатизації суспільства.

У зв'язку із цим необхідна системна реалізація державної політики з метою забезпечення сталого розвитку ІТ-сфери (рис. 3.8.).

До ключових маркерів цієї політики належить розвиток на засадах: сталості; громадської цінності; спланованості та прогнозованості; результативності; підконтрольності і урегульованості.

Процес формування конкурентних переваг сфери ІКТ-послуг України на міжнародному ринку (у тому числі - європейському), включає такі пріоритети:

1. вдосконалення наявних моделей оподаткування у ІТ-галузі і розроблення нових, котрі відповідають практикам держав Європейського Союзу;
2. кардинальна трансформація здійснення освітнього процесу із підготовки кадрів ІТ-сфери;
3. проведення системних промо-кампаній вітчизняної ІТ-галузі у світі,

вироблення унікального брендингового позиціонування;

4. максимальна дерегуляція діяльності ІТ-галузі через лібералізацію ведення зовнішньоекономічної діяльності, спрощення процедури відкриття рахунків за межами держави і набуття корпоративних прав в компаніях нерезидентах, стимулювання міграції у нашу державу іноземних фахівців.

Рис. 3.8. Пропоновані пріоритети державної політики забезпечення сталого розвитку ІТ-сфери.

Таким чином, досягнення вагомих успіхів держави у експорті ІТ-послуг, є можливим лише внаслідок адекватної реакції на поточні виклики і наявності в Україні стратегії інтеграції та захоплення частки на європейському ринку ІТ-послуг. При цьому вагомість отриманих результатів залежатиме від спільних зусиль держави та бізнесу, оскільки, незважаючи на негативний вплив військових дій, на даний час є сприятливі умови та необхідний кадровий потенціал для збільшення експорту ІТ-послуг.

3.3. Перспективи розвитку експортного потенціалу України на світовому ринку послуг.

Розвиток експортного потенціалу є не лише ключовим елементом економічного зростання держави, оскільки забезпечує збільшення валютних надходжень (зміцнюючи позиції національної валюти), але й сприяє наповненню державного бюджету. Внаслідок широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації показники вітчизняного експорту значно знизились, а його структура зіткнулася із низкою викликів непередбачуваного характеру. Саме тому проблематика відновлення експорту товарів та послуг України а також пошук альтернативних напрямків реалізації експортного потенціалу нашої держави в умовах військових дій є одним із нагальних питань як на національному рівні, так і в масштабах глобальної економіки.

Аналіз показників експорту послуг України в довоєнний період, демонструє, що його ключовим елементом було надання транспортних послуг, частка котрих у сукупному експорті послуг протягом 2021 року перевищила 36,4%.

В умовах військових дій і у повоєнний період з метою стабілізації позицій вітчизняного експорту послуг на міжнародному ринку, Україні варто зосередитися на розвитку експорту інформаційних послуг, котрі містять високу додану вартість. Окрім цього, надання ІТ-послуг не потребує географічної близькості держави-імпортера, таким чином дозволяючи Україні географічно розширити ринки збуту і повністю розірвати торгово-економічні відносини із державою-агресором.

У відповідності до положень діючої на даний час Експортної стратегії України, нами пропонуються наступні кроки розвитку експортного потенціалу підприємств, що надають інноваційні послуги:

1. формування сталої інноваційної екосистеми України і підтримка бізнес-середовища, котре сприятиме розвитку інновацій, посиленню підприємницької активності і зростанню експорту інноваційних послуг;

2. розробка фінансових послуг й інструментів підтримки бізнес-середовища з метою швидкої розробки і масштабування інноваційних видів послуг, що містять високу додану вартість і значний експортний потенціал;

3. розвиток навичок і компетенцій вітчизняних підприємців, топ-менеджерів, науковців, інноваторів і компаній у сфері створення та комерціалізації інновацій на глобальному ринку.

У межах системи інноваційного розвитку національної сфери послуг необхідно виокремити наступні елементи:

1. суб'єкти, котрі формують попит на інноваційні послуги (місцеві і іноземні споживачі (резиденти і нерезиденти), уряди і компанії);

2. постачальники інновацій, до переліку котрих відносять транснаціональні корпорації, підприємства малого та середнього бізнесу, а також стартапи. У цьому контексті варто зазначити, що постачання інновацій можуть виконувати урядові організації та громадські організації. Цю діяльність можуть здійснювати як підприємницькі структури сфери послуг, так і структури, що забезпечують їх інноваційними рішеннями задля удосконалення діяльності і виходу на міжнародний ринок (зокрема - компанії FinTech галузі, національні краудфандигові платформи та ін.);

3. зовнішнє середовище (у т.ч. - бізнес-середовище, інноваційно-експортноорієнтовані національні стратегії, комерційно-орієнтоване освітньо-наукове середовище, котре задіяне в теоретичних та прикладних наукових дослідженнях і розробках (НДДКР);

4. посередники, котрі можуть, зокрема, сприяти комерціалізації результатів НДДКР, надавати інноваційні фінансові та ділові послуги, послуги із еко-сертифікації та ін.

У наведеній системі особливу увагу приділено значенню міжнародних зв'язків й інтеграції економіки України у міжнародне економічне середовище. Ключовими перешкодами у процесі інтеграції українських підприємств у глобальний ринок послуг вважаємо:

1. слабкі міжнародні зв'язки і низькі темпи інтеграції української

економіки в міжнародну економічну систему;

2. низький рівень співпраці у межах національної інноваційної екосистеми, елементами котрої є, з однієї сторони - представники бізнесу і нові технологічні компанії, з іншої - сфера науки та освіти;

3. недосконалість інфраструктури ринку інновацій та інноваційної діяльності, що спричинене обмеженим фінансуванням і розпорошеністю заходів із підтримки інновацій і бізнесу.

4. нестабільність попиту на міжнародному ринку інноваційних послуг, що спричинено пандемією COVID-19 та наслідками політико-економічної невизначеності у світі;

5. брак державної підтримки національних виробників послуг на міжнародному рівні;

6. обмежений доступ національних виробників інноваційних послуг до механізмів пільгового кредитування;

7. брак сучасного обладнання та доступу до технологій;

8. недостатній розвиток і поширення еко-технологій.

З метою забезпечення реалізації експортного потенціалу держави на ринку інноваційних послуг, що характеризуються високою часткою доданої вартості, в умовах військових дій необхідно досягти наступних стратегічних цілей на макро- і мікрорівнях:

1. розбудова інноваційної екосистеми держави з метою розвитку інновацій і формування сприятливого бізнес-середовища;

2. розвиток і застосування інноваційних фінансових та ділових послуг на рівні бізнес-структур й інноваторів;

3. вдосконалення компетенцій вітчизняних підприємців, топ-менеджерів, науковців, інноваторів і бізнесу.

Реалізація поданих цілей сприятиме формуванню системи інноваційного розвитку підприємств сфери послуг у контексті глобалізаційних процесів та умов воєнного стану (рис. 3.9.).

Рис. 3.9. Система інноваційного розвитку підприємств експортерів послуг в контексті глобалізаційних процесів і умов воєнного стану

Набуті навички у перспективі застосовуватимуться в процесі розробки і комерційного застосування інновацій на глобальному рівні (табл. 3.2.). Таким чином, інновації у сфері послуг усе більше стають критично необхідним елементом розвитку високопродуктивної, конкурентоздатної та постіндустріальної економіки, котра здатна

генерувати експорт послуг із високою доданою вартістю й інтегруватися до міжнародних ланцюгів створення вартості.

Таблиця 3.2 - Стратегічні цілі інноваційного розвитку підприємств сектору послуг у контексті інтеграції у глобальний ринок.

Стратегічна ціль	Напрямки реалізація цілей
На макрорівні	
<p>1. Розбудова інноваційної національної екосистеми з метою розвитку інновацій і формування сприятливого бізнес-середовища</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Інтенсифікація і розширення взаємовигідної співпраці поміж науково-дослідними установами, бізнес-структурами та державою у рамках формування інноваційної екосистеми; 2. Вдосконалення бізнес-, регуляторного і політичного середовища з метою розвитку інноваційної діяльності; 3. Встановлення міжнародних зв'язків інноваційної системи України для розвитку партнерства, бізнес-контактів й інвестицій в розвиток інновацій; 4. Створення офісів та програм із трансферу інноваційних технологій на базі провідних науково-дослідних і науково-освітніх установ із врахуванням світових тенденцій; 5. Розробка Національної програми “смарт-спеціалізацій” в сфері послуг у межах Експортної стратегії України; 6. Стимулювання інноваційної діяльності підприємств сфери послуг шляхом заходів податкового стимулювання, надання грантів та спільного фінансування, включення у міжнародні проекти (зокрема, із ЄС).
На мікрорівні	
<p>2. Розвиток і реалізація інноваційних фінансових та ділових послуг</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Полегшення українським інноваторам та підприємцям доступу до інструментів фінансування на кожному етапі інноваційної діяльності, доступ до міжнародних краудфандингових платформ з метою забезпечення наявності джерел фінансування розвитку інновацій з державними гарантіями/забезпеченням; 2. Створення розвиненої інфраструктури, яка дозволить оперативно створювати інноваційні продукти для експорту; 3. Активне використання FinTech інновацій у діяльності підприємств сфери послуг: краудфандингових платформ; онлайн фінансування; систем онлайн платежів.
<p>3. Розвиток кадрового потенціалу</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Реалізація освітніх і тренінгових заходів в сфері управління інноваціями і підприємництва з метою розширення експорту інноваційних послуг; 2. Вдосконалення рівня навичок топ-менеджерів, інноваторів, науково-дослідних працівників й інших фахівців, котрі працюють в сфері послуг.

На жаль, в наявних умовах військовий дій українські підприємства малого та середнього бізнесу відзначають брак фінансових інструментів і технічної інфраструктури як головні обмежувальні чинники, що стримують спроможність до експорту інноваційних послуг.

У зв'язку із цим, вважаємо необхідним здійснення наступних кроків для забезпечення інноваційного розвитку українських експортоорієнтованих підприємств сфери послуг:

1. поєднання зусиль бізнесу, органів влади, науково-дослідних та науково-освітніх установ;
2. застосування сучасних інноваційних фінансових технологій (у т.ч. - FinTech інновацій) з метою розширення присутності на зовнішньому ринку онлайн фінансування та кредитування, формування краудфандингових платформ та ін;
3. інтеграцію підприємств сфери послуг у національну інноваційну еко-систему;
4. поглиблення євроінтеграційних процесів і посилення міжнародних зв'язків (що включає інтеграцію до Єдиного цифрового ринку Євросоюзу, розвиток смарт-спеціалізації регіонів та ін.);
5. формування нових та активізація діяльності діючих туристичних, інформаційних та технологічних, кластерів і хабів, неурядових організацій і бізнес-асоціацій.

В умовах військової агресії Російської Федерації впроваджено ефективні інструменти розвитку експорту послуг, ключовими серед котрих є: платформа із пошуку міжнародних проектів для підприємців із України “Biz For Ukraine”, ініціатива Європейської Комісії “The Supply Chain Resilience platform”, B2B-платформа для українського бізнесу “Do Business With Ukrainians”, розширено діяльність із страхування зовнішньоекономічних договорів (контрактів) Приватним акціонерним товариством “Експортно-кредитне агентство” (табл.3.3). Але, на нашу думку, найбільш дієвим інструментарієм розвитку і підтримки вітчизняного експорту інноваційних послуг може стати активізація і реалізація концепції смарт-спеціалізації сфери послуг, котра стимулюватиме інноваційний розвиток експортоорієнтованих підприємств України, що надають інформаційні, фінансові, ділові та інші види послуг.

Таблиця 3.3. - Інструменти розвитку експортного потенціалу сфери послуг України в умовах російської агресії.

Напрямки розвитку експортного потенціалу сфери послуг	Інструментарій підтримки експорту послуг
Розвиток експорту послуг у сфері транспортної логістики, надання фінансових та ІТ-послуг, консалтингу.	Платформа «Biz For Ukraine», створена для українських компаній з метою дистанційного надання сервісних послуг для іноземних бізнес-споживачів.
Інтеграція у міжнародні ланцюги постачання послуг	Ініціатива «The Supply Chain Resilience platform» за підтримки Європейської Комісії, що створена для пошуку міжнародних партнерів, інтеграції у міжнародні ланцюги постачання (шляхом реструктуризації або заміни існуючих ланцюгів), та також пошуку компонентів і послуг, необхідних для функціонування ІТ сфери і цифрових послуг.
Промоція українського малого і середнього бізнесу на зовнішньому ринку	Розвиток B2B-платформи «Do Business With Ukrainians», котра надає можливість закордонним замовникам працювати із українськими підприємствами малого і середнього бізнесу у наступних сферах: розвиток підприємництва, консалтингові послуги щодо розвитку бізнесу, розробка і реалізація програмного забезпечення, послуги із управління фінансами й іншими активами, ІКТ-послуги тощо.
Страховання зовнішньоекономічних контрактів	Розширення діяльності ПрАТ «Експортно-кредитне агентство», що надає послуги страхування зовнішньоекономічних контрактів, зокрема - страхування дебіторської заборгованості згідно зовнішньоекономічного договору на умовах відтермінування платежу на період до 6 місяців і врегулювання збитків експортера.

Підсумовуючи, вважаємо, що в контексті вдосконалення системи експорту послуг нашої держави в умовах воєнного і повоєнного часу доцільною є реалізація наступних заходів:

1. активізація і реалізація розробленої Європейським Союзом концепції смарт-спеціалізації як підходу, котрий передбачає обґрунтоване визначення суб'єктами регіонального розвитку у рамках регіональної стратегії певних стратегічних цілей і завдань відносно розвитку видів економічної діяльності, котрі мають інноваційний і експортний потенціал із врахуванням наявних конкурентних переваг певного регіону і сприяють трансформації секторів економіки у більш ефективні. Варто зазначити, що смарт-спеціалізацію регіонів України не варто обмежувати виробничою сферою, у тому числі - промисловістю, котра зазнала вагомих втрат

унаслідок повномасштабного російського вторгнення, а акцентувати увагу на сфері послуг, зокрема логістичному, ІТ та фінансовому секторах на тих територіях України, котрі зазнали відносно менших втрат унаслідок агресії Російської Федерації;

2. підтримка експортоорієнтованих підприємств сфери послуг в контексті діючої експортної стратегії України і глобалізаційних процесів на основі FinTech інновацій, застосування технологій Індустрії 4.0, принципів еко-інноваційності, співучасті у кластерах тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Отже, за результатами здійсненого у межах кваліфікаційної роботи нами сформульовано наступні висновки:

1. Протягом періоду дослідження світовий ринок послуг зазнав значного впливу як соціальних так військово-політичних чинників, з числа котрих варто виділити пандемію COVID-19 та Російсько-Українську війну. Так, впровадження карантинних заходів спричинило падіння показників глобального експорту послуг на 17,3%, російське вторгнення в Україну - сповільнення росту показника із 19,02% до 14,8%.

2. Найбільшого впливу у цьому контексті зазнав ринок послуг розвинених держав світу, більшість із котрих знаходяться у територіальній близькості до епіцентру бойових дій. Так, протягом 2022 року показники його росту становили 11,7%, що значно нижче загального показника. Зокрема - для держав ЄС показник становив 9,95%, зокрема - Бельгії - 1,39%, Фінляндії - 1,86%, Німеччини - 6,42%, Великобританії - 8,78%;

3. Результати аналізу показників експорту нашою державою протягом 2013-2022 років демонструють відсутність сталого тренду зміни його обсягів визначено низкою військово-політичних та карантинних чинників, котрі негативно вплинули на реалізацію експортного потенціалу нашої держави. Незважаючи на вказані негативні чинники вітчизняний експорт продемонстрував значний потенціал росту, зрісши протягом 2016-2021 років на 75,7%.

4. Динаміка експорту послуг нашою державою характеризувалась більш негативними трендами, що підтверджено падінням її частки у сукупному експорті держави із 18,35% до 17,2%.

5. Протягом досліджуваного періоду зафіксовано практично двократне переважання експорту послуг над імпортом (116,55 та 59,11 млрд. дол США). Коефіцієнт покриття експорту імпортом коливався від 1,76 у 2015 році до 3,04 у 2022 році.

6. Дослідження структури експорту послуг України у 2022 році демонструє переважання наступних видів послуг: ІКТ послуги (40,5%), транспортно-логістичні послуги (32,3%), надання ділових послуг (11,2%), послуг з переробки матеріальних ресурсів (10,1%). Динаміка експорту окремих видів послуг є практично тотожною загальним трендам експорту послуг - ріст показників у 2020-2021 роках змінився стрімким падінням у 2022 році.

7. Аналіз регіонального розрізу експорту послуг протягом досліджуваного періоду демонструє диференціацію областей за впливом воєнних дій на зміну показників експорту послуг, що, на нашу думку, спричинено різним рівнем пошкоджень внаслідок бойових дій, а також різним терміном та площею окупації територій ворожими збройними силами. Найбільше падіння експорту послуг продемонстрували Луганська (-96,21%), Херсонська (-89,58%) та Донецька (-84,76%) області. Зростання зафіксовано у Чернівецькій (48,23%), Рівненській (7,66%), Волинській (5,85%), Хмельницькій (5,31%) та Черкаській (3,58%) областях.

8. Повномасштабне військове вторгнення Росії повністю змінило структуру зовнішньої торгівлі України, змістивши основну її частку у напрямку Євросоюзу. Так, частка ЄС у сукупному експорті товарів та послуг зросла із 38,1 до 57,3%, імпорту - із 39,7 до 49,2%. Сальдо торгівлі послугами протягом періоду дослідження було позитивним, зрісши із 0,58 до 1,70 млрд. дол США.

9. Секторальний аналіз експорту послуг України до держав ЄС демонструє негативний вплив Російсько-Української війни практично на всі галузі сфери послуг (падіння у всіх галузях, окрім перевезення автомобільним транспортом, послуг, пов'язаних із фінансовою діяльністю та телекомунікаційних послуг). Рекордне падіння характерне для сфери послуг, пов'язаних із страховою діяльністю (-89,7%), переробки товарів (68,6%), державних і урядових послуг (67,9%) та послуг, пов'язаних із подорожами (-63,2%). При цьому, в окремих секторах, обмеження у одній

галузі (морські перевезення) сприяли збільшенню масштабів діяльності інших (перевезення автомобільним транспортом).

10. Дослідження показників експорту послуг із України до держав Євросоюзу демонструє значне зростання частки Польщі як ключового торгового партнера України (із 0,9% до 6,9%). Зростання частки Великобританії та Німеччини спричинене зростаючим торговим оборотом цих держав із Україною (торгівля послугами із цими державами пов'язана із зростанням обсягу торгівлі товарами) а також розташуванням на території цих держав штаб-квартир значної кількості вітчизняних ІТ-компаній.

11. За результатами дослідження виділено групу послуг, для котрої характерне неповне використання Україною наявних можливостей для нарощення експорту до ЄС: послуги автомобільного, залізничного та морського транспорту, комп'ютерні (ІТ) послуги, поштові і кур'єрські послуги.

12. З метою зниження негативного впливу стримуючих чинників, запропоновано рекомендації з метою сприяння ширшого доступу на ринок Європейського Союзу експортерів вказаних послуг.

13. На основі систематизації поданих пропозицій подано уніфікований комплекс заходів, спрямованих на інтеграцію вітчизняної сфери послуг до ринку Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

1. Антонюк К.В. Визначальні фактори розвитку сучасної міжнародної торгівлі послугами. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Вип. 6. 2019. С.46-51. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/11.pdf>.
2. Географічна структура зовнішньої торгівлі з країнами ЄС. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ2022/zd/ztt_ES/arh_ztt_es_2021_u.html
3. Єлісеєва О. А. Становлення та розвиток міжнародно-правового регулювання міжнародної торгівлі послугами. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2018. № 3. С. 218-224.
4. Зайцев Ю. К. Політична економія глобалізованого суспільства / Ю. К. Зайцев, О. М. Москаленко. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2018. №1. С. 95-113.
5. Зовнішня торгівля послугами. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/tszt/arh_tszt2023_u.html
6. Калачова І. В. Аналіз категоріального апарату, що визначає конкурентоспроможність туристичних послуг. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2017. Вип. 1(2). С. 210-216.
7. Капелюшна Т. В., Гавриш О. М., Пильнова В. П. Діагностика та тенденції розвитку міжнародної торгівлі в Україні. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_2020/98.pdf
8. Квач Я., Грималюк А. Еволюція міжнародної торгівлі. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 4. С.47-56.
9. Ковтун Т. Д., Матвієнко А. П. Актуальні тренди міжнародної торгівлі товарами та особливості зовнішньої торгівлі України. *Бізнес Інформ*. 2019. № 9. С. 28-35.
10. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторіві

аспекти): навч. посібник. К.: “Альтпрес”, 2019. 436 с.

11. Марченко В. Організаційний аспект моделі управління якістю підприємств сфери послуг. *Вісник НАДУ при Президентіві України*. 2019. №1. С. 238-244.

12. Набок І. І. Кон’юнктура світових товарних ринків: навч. посібник. К.: НАУ, 2018. 193 с.

13. Нечипорук К. О. Угода про асоціацію України та ЄС: процес укладення угоди та його наслідки для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород : Гельветика. 2018. Вип. 22. № 3. С. 5-9.

14. Остафійчук Я. Підходи до класифікації послуг у контексті формування системи управління сферою послуг // *Ефективна економіка*. - 2021. - № 1. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_1_18

15. Осташко Т.О. Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України : колективна монографія. К.: ДУ “Ін-т екон. та прогноз. НАН України”, 2019. 350 с.

16. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

17. Офіційний сайт Світового банку. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://data.worldbank.org>

18. Пічкурова З. В. Інтелектуалізація міжнародної торгівлі в умовах пандемії COVID-19. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/view/981>.

19. Платонова І. О. Експорт як чинник економічного зростання України в умовах міжнародної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 24. Ч. 3. С. 37-41.

20. Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі послугами. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/oep/arh_oep2022.html

21. Рибак Г. І., Островський І. А. Міжнародний ринок послуг: сучасний стан та структура. *Ефективна економіка*. 2020. № 6. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7984>

22. Співак Л. С. Формування ринку послуг в трансформаційній економіці: дис. канд. екон. наук: 08.00.01. К., 2014. 192 с.

23. Старостіна А. Основні фактори трансформації міжнародного ринку послуг на сучасному етапі розвитку світового господарства. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Економіка»*. 2019. № 12(153). С. 99-103.

24. Структура зовнішньої торгівлі послугами за видами. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/ztp_kv/arh_ztp_kv2022_u.html

25. Товарна структура зовнішньої торгівлі з країнами ЄС. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ2021/zd/tsztt_ES/tsztt_ES_u/arh_tsztt_es_2021_u.html

26. Хмелевська Л. П. Особливості розвитку малого підприємництва у сфері побутового обслуговування населення України: дис. канд. екон. наук: 08.00.01. К., 2014. 230 с.

27. Шаркова Г. Ю. Науково-теоретичні підходи до встановлення ознак послуги як об'єкта цивільних прав. *Держава та регіони. Сер. : Право*. 2017. № 1. С. 123-128.

28. Baier S. L. On the widely differing effects of free trade agreements: Lessons from twenty years of trade integration. *Journal of International Economics*. 2019. Vol. 116. P. 206-226.

29. Eurostat. International trade in services. Eurostat. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

30. Kotler P., Fox K, *Strategic Marketing for Educational Institutions*, Prentice-Hall, 1995. 484 p.

31. Total trade in services. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://hbs.unctad.org/total-trade-in-services>.

32. Trade in goods and services forecast. OECD Data. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://data.oecd.org/trade/trade-in-goods-and-services-forecast.htm#indicator-chart>

33. World Trade Statistical Review. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts_e.html.